

Eeva Aarrevaara, Carita Uronen, Tapani Vuorinen

PÄIJÄT-HÄMEEN MAISEMASELVITYS

Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu
Sarja © Artikkelikokoelmat, raportit ja muut ajankohtaiset julkaisut, osa 22
© Lahden ammattikorkeakoulu ja kirjoittajat
Pelot ja korkeaustiedot © Maanmittauslaitos lupanro 576/MYY/06

ISSN 1457-8328
ISBN 978-951-827-048-8

Päijät-Hämeen maisemaselvitys
Lahti 2006

Kannen kuvassa Pulkkilanharju. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

SISÄLLYS

Esipuhe	4
Johdanto	5
Työssä käytetyt keskeiset käsitteet	6
1 Maiseman historia	8
<i>Carita Uronen</i>	
1.1 Jääkauden jäljet maisemassa	8
1.2 Muinaisrannat ja vedenkoskemattomat alueet	8
1.3 Asutus saapuu Suomeen	10
1.4 Historian muistomerkit maisemassa	12
2 Kulttuuriympäristö	14
<i>Eeva Aarrevaara</i>	
2.1 Alueen asutuksesta	14
2.2 Kulkuväylät	19
2.3 Yhdyskuntarakenteen kasvaminen	20
2.4 Rakennetun kulttuuriympäristön inventointitilanne Päijät-Hämeessä	21
2.5 Päijät-Hämeen kulttuuriympäristövyöhykkeet	22
3 Maisemarakenne	24
<i>Tapani Vuorinen</i>	
3.1 Kallioperä	24
3.2 Maaperä	26
3.3 Vesistöt ja pohjavedet	28
3.4 Korkeussuhteet	30
3.5 Ilmasto ja kasvillisuus	30
3.6 Maisemarakenne	32
4 Päijät-Hämeen maisemamaakuntajako ja maisematyypit	34
<i>Tapani Vuorinen, Carita Uronen</i>	
4.1 Suomen maantieteelliset alueet	34
4.2 Suomen maisema-alueet	35
4.3 Maisema-aluetyöryhmän maisemamaakuntajako (1993)	36
4.4 Päijät-Hämeen maisematyypit	38
5 Päijät-Hämeen kylät, kaupunki- ja taajamaseudut	52
<i>Tapani Vuorinen, Eeva Aarrevaara, Carita Uronen</i>	
5.1 Päijät-Hämeen kylät	52
5.2 Päijät-Hämeen taajamat	54
6 Kulttuurimaisema maakuntakaavassa	60
<i>Carita Uronen</i>	
6.1 Päijät-Hämeen maakunnalliset maisema-alueet	60
6.2 Maakunnallisesti arvokkaat maisemat	62
Lähteet	64
Liitteet	65

Kuva 1. Ruhan kartano Orimattilassa. Niina Könönen, 2005

ESIPUHE

Päijät-Hämeen maakuntakaavaprosessin laadinnan yhteydessä tuli esiin tarve laatia koko toiminta-alueen käsittävä maisemaselvitys, jossa maiseman rakenne, historia ja kulttuuripiirteet tulisivat kattavasti käsitellyiksi. Työn esikuvana oli vuonna 2001 käynnistynyt ja vuonna 2002 valmistunut Kanta-Hämeen alueella laadittu vastaava selvitys.

Työn tekijäksi tuli Lahden ammattikorkeakoulun Tekniikan laitos, ja ympäristötekniikan koulutusohjelmaan kuuluvan miljöösuunnittelun suuntautumisvaihtoehdon projektiorganisaatio. Projektin työntekijänä toimi miljöösuunnittelija AMK Carita Uronen. Projektin hallinnoinnista vastasi ympäristöalan projektipäällikkö Irma Mäkelä. Projektin vastuuhenkilönä toimi miljöösuunnittelun yliopettaja Eeva Aarrevaara, ja työn asiantuntijakonsulttina maisema-arkkitehti Tapani Vuorinen. Aineiston kokoamiseen ja käsittelyyn osallistui miljöösuunnittelun opiskelija Riina Puusaari, ja käsillä olevan raportin taitosta vastasi miljöösuunnittelun opiskelija Petra Haikonen.

Hanketta varten muodostettiin ohjausryhmä, jonka jäseninä olivat erityisasiantuntija Mirja Karila-Reponen Päijät-Hämeen liitosta, ylitarkastaja Irmeli Kaartokallio Hämeen ympäristökeskuksesta, tutkija Riitta Niskanen ja amanuenssi Hannu Takala Päijät-Hämeen maakuntamuseosta, lehtori Zuzana Hrasco-Johnson ja Riitta Kontiokari Lahden ammattikorkeakoulusta. Asiantuntijoina hankkeessa toimivat intendentti Johanna Forsius Museovirastosta, ylitarkastaja Silja Suominen Ympäristöministeriöstä sekä maakuntainsinööri Sirpa Somerpalo Hämeen liitosta. Rahoittajan edustajana, projektin valvojana toimi tarkastaja Helena Masanti Päijät-Hämeen liitosta.

Projektin rahoituksesta vastasivat Päijät-Hämeen liitto, joka myönsi hankkeelle myös maakunnan kehittämistä rahaa, Lahden ammattikorkeakoulu sekä Hämeen ympäristökeskus.

Työ käynnistyi vuoden 2005 alussa, ja maakuntakaavaehdotuksen valmistelu oli samanaikaisesti vireillä. Vuoden 2005 aikana hankkeessa työskenneltiin tiiviissä yhteistyössä maakuntaliiton organisaation kanssa kaavassa esitettävien maisema-alueiden, niiden arvojen ja rajausten parissa. Syksy 2005 ja talvi 2006 kuluivat aineiston työstämiseen ja raportin tekstien muokkaamiseen. Ohjausryhmän virallisten kokousten ohella järjestettiin useita työpalavereja, joissa ohjausryhmän jäsenet ja asiantuntijat työskentelivät yhdessä projektihenkilöstön kanssa raportin sisällön kehittämiseksi. Raporttia varten saatiin aineistoa myös Lahden kaupungin maisema-arkkitehti Tuula Perälältä, suunnitteluinsinööri Seija Nergiltä sekä suunnittelija Anne-Maj Ropelta. Esihistoriaa koskevaa tekstiä kommentoi HuK Akuliina Aartolahti Päijät-Hämeen maakuntamuseosta, ja kulttuuriympäristön historiaa tutkija Riitta Niskanen Päijät-Hämeen maakuntamuseosta. Oman asiantuntemuksensa ja tarvittavaa aineistoa hankkeeseen toivat lisäksi ylitarkastaja Irmeli Kaartokallio Hämeen ympäristökeskuksesta ja intendentti Johanna Forsius Museovirastosta.

Työ valmistui kesäkuussa 2006, ja sen esittelemiseksi alueen kunnille ja muille suunnittelun yhteistyösopuolille järjestettiin 13. kesäkuuta puolen päivän mittainen seminaari Lahden ammattikorkeakoululla. Hankkeen raportit sisältävät käsillä olevan raportin, Päijät-Hämeen kyliä ja taajamia käsittelevän raportin sekä työn suorittamista kuvaavat työraportit.

Projekti edusti Lahden ammattikorkeakoululle miljöösuunnitteluun kiinteästi liittyvää tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Työ tuotti myös tarpeellista ja kiinnostavaa aineistoa alan opetuksen käyttöön.

Kiitokset kaikille projektiin osallistuneille hyvästä yhteistyöstä.

Lahdessa 30. 8. 2006

Eeva Aarrevaara
Ohjausryhmän puheenjohtaja

Kuva 2. Näkymä II Salpausselältä etelään kohti Hollolaa. Carita Uronen, 2005

JOHDANTO

Maisemaselvityksen kohdealueena on nykyinen Päijät-Häme, jonka nimi on vakiintunut käyttöön vasta 1960-luvun lopulla silloisten hallinnollisten järjestelyjen, kuten Päijät-Hämeen seutukaavaliiton perustamisen myötä. Keskustelu Päijät-Häme -nimen käytöstä oli kuitenkin käynnistynyt jo 1930-luvulla. Päijät-Häme on Lahden kaupungin ympärille sijoittunut, ja oman talousalueensa muodostava osa Hämettä. Se on historiallisesti osa vanhaa Hämeen lääniä, joka muodostettiin 1600-luvun alkupuolella. Hollolan kirkonseutu on toinen Hämeen vanhoista keskuksista Hämeenlinnan ympäristön rinnalla.

Nykyiseen Päijät-Hämeeseen kuuluvat Lahden, Heinolan ja Orimattilan kaupungit sekä Artjärven, Kärkölän, Hollolan, Asikkalan, Hämeenkosken, Padasjoen, Nastolan, Sysmän ja Hartolan kunnat. Alueen maakuntatasoisesta suunnitelmasta vastaa Päijät-Hämeen liitto.

Maisemaselvityksen tavoitteena oli selvittää Päijät-Hämeen maakuntakaavan laadinnan ja maankäytön suunnittelun kannalta keskeistä ja ajantasaista tietoa alueen maiseman rakenteesta, ominaisista piirteistä ja alueellisista eroista. Käytännön tavoitteena oli tarkentaa alueella valtakunnallista maisema-aluejakoa siten, että se ilmentäisi alueen sisäisiä maisemarakenteen ja -kuvan eroja seudullisesti. Lähtökohtina maisemaselvitykselle toimivat valtakunnalliset maisema-aluejaot, selvitykset valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaista maisemista sekä kulttuuriympäristöistä ja esihistoriallisista kohteista. Erityisesti Henrik Wagerin laatima maakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen (MARY) selvitys toimi työlle hyvänä lähtökohtana.

Selvitystyö käynnistyi kartta- ja paikkatietoaineistojen hankinnalla. Ensimmäiset luonnokset alueen tarkemmasta maisema-aluejaosta tehtiin karttatyöskentelyn ja erityisesti kuntakohtaisten tarkastelujen avulla. Kartta-analyysiä selostettiin eri alueiden kuvauksissa. Kesäkautena 2005 tehtiin runsaasti maastokäyntejä, joilla arvioitiin seutukaavan arvokkaiden maisema-alueiden rajauksia, ja tehtiin niihin joitakin muutosehdotuksia. Lisäksi koottiin runsaasti kuvamateriaalia erityisesti kyläalueilta. Alueen viistokuvat toimitti Lentokuva Vallas Oy. Raportissa käytetyt Niina Könösen valokuvat kuuluvat Päijät-Hämeen alueelle tehtyyn kuntien kulttuuriympäristöt (KUKUSE) -selvitykseen.

Kuntakohtaisten maisematarkastelujen pohjalta laadittiin luonnos alueen maisematyyppiä ja niiden kuvaukset. Maisematyyppiä ja sen selostusta työstettiin työpalaverissa, ja jakoa tarkennettiin paikkatietoaineiston avulla. Kuvausten sisältöä pyrittiin kehittämään maisemaa ja kulttuuriympäristöä yhtäläisesti huomioivaksi.

Projektin loppuvaiheessa keskityttiin raportin kokoamiseen ja yleisten, aluetta kuvaavien tekstien hiomiseen. Raportissa käsitellään maiseman ja kulttuuriympäristön historiaa esihistoriallisella ja historiallisella ajalla sekä kuvataan alueen maisemarakenteen yleispiirteet. Maisemarakenteen kuvaukseen liittyy useita erilaisia teemakarttoja. Seuraavassa luvussa esitellään työn päätulokset eli Päijät-Hämeen kolmetoista maisematyyppiä sekä niiden kuvaukset. Esittelyn oheisaineistona käytetään viistokuvia ja muita kuvia alueilta. Raporttiin sisältyy yhteenveto Päijät-Hämeen alueella tarkastelluista kylistä, jotka on esitetty maakuntakaavassa, sekä kuvaukset kuntien keskustaajamista ja kaupungeista. Kuhunkin taajamakuvaan liittyy karttaesitys, joka havainnollistaa sen sijoittumista alueen maisemarakenteeseen. Raportin viimeisessä luvussa tarkastellaan maisemaselvityksen liittymistä maakuntakaavaan ja sen merkitystä kaavan näkökulmasta. Erilaiset raportin sisältöön liittyvät teemakartat ovat myös keskeinen aineisto koko työssä ja havainnollistavat monipuolisesti alueen maiseman ominaisuuksia.

Maakuntakaavaan merkittyjen kylien tarkastelu muodosti työssä oman osaprojektinsa, jonka tuloksena on lähes kahdeksankymmentä kylää käsittävä kartta- ja kuvatarkasteluihin painottunut kuvaus, jossa jokaista kylää luonnehditaan lyhyesti. Kartta-aineistoina on käytetty kylien kuvauksessa 1700-luvun lopulla laadittua Kuninkaan kartastoa, otetta nykyisestä maastokartasta sekä projektissa laadittua maisemapelkistystä kyläalueen avoimesta ja sulkeutuneesta maisemasta, tiestöstä ja asutuksen sijoittumisesta. Kartta-aineistot on esitetty samassa mittakaavassa niin, että on mahdollista verrata Kuninkaan kartaston tilannetta nykytilanteeseen. Osaraporttiin on koottu kunnittain tiedot kunta-kohtaisesta maisema-aluejaosta, kunnan keskustaajaman maisemallinen sijainti sekä tiedot käsittelyistä kylistä.

Hankkeessa käytetyt paikkatietoaineistot mahdollistivat erityyppisten perusselvityskarttojen tuottamisen sekä tarkasteluun sopivat teemakarttaesitykset. Paikkatietoaineistojen käsittelyssä ja analysoinnissa käytettiin ArcGIS 9 -ohjelmistoa. Kaikissa kartoissa on käytetty pohjana Päijät-Hämeen liiton aineistoa sekä osassa lisäksi Maanmittauslaitoksen peltoaineistoa © Maanmittauslaitos lupanro 576/MYY/06. Kulttuuriympäristön kuvauksessa on käytetty intendentti Johanna Forsiuksen laatimaa kulttuuriympäristövyöhykekarttaa ja siihen liittyvää kuvausta.

Hankkeessa on käytetty seuraavia paikkatietoaineistoja:

- Pohjakartta rasterimuodossa 1:100 000 (Maanmittauslaitos)
- Korkeusmalli 25 m:n käyrillä (© Maanmittauslaitos lupanro 576/MYY/06)
- Kallio- ja maaperäaineistot 1:100 000 (Geologian tutkimuskeskus)
- Muinaisjäännosrekisteri (Museovirasto, arkeologian osasto)
- Kulttuuriympäristövyöhykkeet (Museovirasto, rakennushistorian osasto, Inventointien kehittämishanke)
- 1560-luvun asutus sekä Kuninkaan kartaston asutus, tiet sekä niityt ja pellot (Museovirasto, rakennushistorian osasto, Inventointien kehittämishanke)
- Pohjavesialueet, valuma-alueet ja vedenjakajat (Suomen ympäristökeskus)
- Perinnemaisemat (Hämeen ympäristökeskus)
- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt (Museovirasto, RKY 93)
- Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Suomen ympäristökeskus)
- Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt (MARY) (Päijät-Hämeen liitto)
- Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Päijät-Hämeen liitto ja MAI-projekti)
- Vedenkoskemattomat alueet (Oksanen, Juha 1998. Itämeren ylin ranta eteläisessä Suomessa.)
- Päijät-Hämeen liiton omaa pohjakartta-aineistoa vektorimuodossa

KESKEISET KÄSITTEET

Ympäristöministeriön ja Museoviraston yhteisessä Rakennusperintöportaaliassa (www.rakennusperinto.fi 05/2006) on esitetty määritelmät maiseman ja kulttuuriympäristön sekä niitä lähellä oleville käsitteille seuraavasti:

Maisema

Muodostuu elollisista ja elottomista tekijöistä sekä ihmisen tuottamasta vaikutuksesta, jotka ovat ns. maiseman perustekijöitä, niiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta sekä maiseman visuaalisesti hahmotettavasta ilmiästä, maisemakuvasta.

Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen mukaan maisema tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/ tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta.

Maisemarakenne

Muodostuu maiseman perustekijöiden keskinäisestä suhteesta ja vaihtelusta, jossa maiseman solmukohtat ja maamerkit jäsentävät maisemaa.

Maisematila

Tila, jonka muodostavat maiseman perustekijät ja niiden keskinäiset suhteet. Maisematilat voivat olla selkeästi rajoittuvia tilakokonaisuuksia tai laajoja rajautumattomia avoimia alueita. Maisematilat voivat muodostaa tilasarjoja.

Maisemamaakunta

Suomi on jaettu kymmeneen luonnonpiireittään yhtenäiseen maisemamaakuntaan. (Maisemanhoito, Maisema-alue työryhmän mietintö I, Ympäristöministeriö, mietintö 66/1992)

Maisematyyppi

Maisemaa voidaan tyypitellä luonnonmaisemaksi ja kulttuurimaisemaksi sen mukaan, onko maisema ensisijaisesti luonnonelementtien tai ihmisen toiminnan tulosta. Tämän lisäksi maisemaa voidaan tyypitellä esimerkiksi maisemarakenteen, maisemakuvan, maankäytön, kulttuuripiirteiden, luonnonpiirteiden jne. perusteella. Yleisiä maisematyyppejä ovat esim. kaupunki-, saaristo-, järvi- ja maatalousmaisema.

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksessä nimetyt 156 aluetta. Nämä alueet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia.

Maakunnallisesti merkittävä maisema

Asiantuntijaviranomaisten määrittelemä maakunnallista ominaisuutta ja maakunnallisia erityispiirteitä ilmentävä maisema.

Perinnemaisema ja perinnebiotooppi

Perinteisten elinkeinojen ja maankäyttötapojen muovaama alue, jonka historialliset piirteet ovat säilyneet. Perinnemaisemia ovat esimerkiksi niityt ja hakamaat ja niiden käyttöön liittyvät rakenteet ja rakennelmat. Kulttuuri- ja perinnemaisema -käsitteet ovat osin päällekkäiset, perinnemaisema on usein melko pienialainen ja osa laajaa kulttuurimaisemaa. Perinnebiotoopeiksi nimitetään pääosin niitty- ja laiduntalouden monilajisia luontotyypppejä, esim. kuivat ja kosteat niityt, hakamaat ja metsälaitumet. Perinnemaisema ja perinnebiotooppi -käsitteitä käytetään yleisesti toistensa synonyymeina.

Kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite. Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annettut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit.

Rakennettu kulttuuriympäristö, rakennusperintö

Käsite viittaa sekä konkreettisesti rakennettuun ympäristöön että maankäytön ja rakentamisen historiaan ja tapaan, jolla se on syntynyt. Rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, pihoista, puistoista sekä erilaisista rakenteista (kuten esim. kadut tai kanavat). Rakennusperintö on pääsääntöisesti synonyymi rakennetulle kulttuuriympäristölle, joskus käsitettä käytetään tarkoittaen erityisesti vanhoja rakennuksia.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

Museoviraston ja Ympäristöministeriön julkaisuun Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt sisältyvät alueet ja kohteet. (Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu 16 / 1993). Nämä alueet ja kohteet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia.

Maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

Asiantuntijaviranomaisten määrittelemä maakunnan ominaisuutta ja erityispiirteitä ilmentävä rakennettu kulttuuriympäristö.

Muinaisjäännos

Muinaisjäännökset ovat maisemassa tai maaperässä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia, jotka ovat syntyneet paikalla kauan sitten eläneiden ihmisten toiminnasta. Kiinteät muinaisjäännökset ovat usein maastossa silmin havaittavissa ja selvästi erottuvia, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet, linnavuoret, jätinkirkot, jatulintarhat ja puolustuslaitteet. Toisena ryhmänä ovat maanalaiset kiinteät muinaisjäännökset, kuten asuin- ja työpaikat sekä ruumishaudat. Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain rauhoittamia. Laissa käytetään sekä kiinteä muinaisjäännos että muinaisjäännos -käsitettä tarkoittamaan samaa asiaa.

Esihistoriallisen ajan muinaisjäännos

Esihistoriallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajanjaksolta, jolta ei tunneta kirjallisia lähteitä ja jonka asutusta ja oloja koskevat käsitykset perustuvat arkeologian menetelmillä saatuihin tutkimustuloksiin.

Historiallisen ajan muinaisjäännos

Historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajalta, jolta on kirjallisia lähteitä. Kohteita voi olla hyvin monenlaisia, esimerkiksi autoituneet keskiaikaiset kyläpaikat, kaupunkien arkeologiset kerrostumat ja ensimmäisen maailmansodan linnoituslaitteet. Kohteen muinaisjäännosluonne ratkaistaan tyyppi- ja tapauskohtaisesti.

Päijät-Hämeen maakunta

Kuva 3. Päijät-Hämeen maakunnan pinta-ala on 6257 km², josta vesistöä on lähes 18%. Päijät-Hämeeseen kuuluu kaksitoista kuntaa, joista kolme on kaupunkeja: maakuntakeskus Lahti (asukasluku n. 98 500), Heinola (asukasluku n. 20 700) ja Orimattila (asukasluku n. 14 650).

1 MAISEMAN HISTORIA

1.1 JÄÄKAUDEN JÄLJET MAISEMASSA

Suomalainen maisema on syntynyt pääasiassa viimeisimmän jääkauden ja muinaisen Itämeren vaiheiden vaikutuksesta. Jääkausien aikana oli useita sulamis- ja jäätiköitymisvaiheita, jotka hioivat, sekoittivat, kasasivat ja kerrostivat maaperää. Tämän toiminnan jäljet näkyvät edelleen maisemassa.

Päijät-Hämeen maisemassa näkyvät jääkauden ja sen jälkeisen ajan aiheuttamat muutokset. Eteläisen Päijänteen seudulla jäätikköjen jäljet ovat paremmin näkyvissä kuin ehkä missään muualla Suomessa, jossa maiseman pääpiirteet yleensä määrää kallioperän korkokuva. Jään reuna pysähtyi Salpausselkien kohdalle Itämeren varhaisvaiheen, Baltian jääjärven aikaan noin 8500–8200 eKr. ja harjut muodostuivat. Tänä päivänä päijäthämäläistä maisemaa luonnehtivat suuret järvenselät, sokkeloiset ja kapeasalmiset reittivesistöt sekä jääkauden näyttävät jäljet, selänteet ja harjujaksot, joista komeimpia ovat I ja II Salpausselän reunamuodostumat pitkittäisharjuineen.

1.2 MUINAISRANNAT JA VEDENKOSKEMATTOMAT ALUEET

Kun mannerjäätikkö oli häviämässä Päijät-Hämeen alueelta noin 13 000 vuotta sitten, Itämeri oli suuri järvi. Tästä vaiheesta käytetään nimeä Baltian jääjärvi. Jään reunan vetäytyessä Baltian jääjärvi laski muutamia satoja vuosia myöhemmin valtameren tasoon. Tätä vaihetta kutsutaan nimellä Yoldianmeri. Suurin osa maasta oli vielä veden peitossa, vain eräät korkeimmat kohdat kuten Tiirismaa, sekä muut 160 metriä korkeammalle kohoavat selänteiden huiput Päijänteen ympäristössä muodostivat saaria Yoldianmereen.

Maankohoamisesta johtuen Itämeren pinta laski edelleen ja patoutui noin 10 900 vuotta sitten tilapäiseksi järveksi, josta käytetään nimitystä Ancylusjärvi. Ancylusjärvi oli makean veden allas. Maankohoaminen on edelleen muuttanut maan ja veden suhteita, ja Itämeri on jo pitkään ollut meri. Entisiin Ancylusjärven lahtiin muodostui järviä ja jokia. Tärkein niistä on eteläisen Päijät-Hämeen Porvoonjoki. Päijänne oli yksi Ancylusjärven lahdista. Päijänne kuroutui järvaltaaksi noin 6500 eKr.

Vähäsuolaisen veden Mastogloivaihe vallitsi noin 7000–6500 eKr., kunnes Tanskan salmet avautuivat ja Itämeren altaaseen tuli suolaisempaa vettä. Tätä suolaisen veden vaihetta noin 6500–1000/500 eKr., kutsutaan Litorinamereksi. Suomenlahden itäosat jäivät tuolloin paikollisen veden alle, mutta Pohjanmaan seudulla maa kohosi vettä nopeammin. Suomi sai vähitellen nykyiset maastonmuotonsa, ja Tanskan salmien kaventuessa Itämerestä tuli vähäsuolainen murtovesiallas.

Rannan siirtymiseen vaikuttaa sekä maankohoaminen että vallitsevan meren pinnan taso. Saman vaiheen sisälläkin Itämeren pinta on voinut välillä nousta ja laskea. Ancylusvaiheen aikana tulivat järvet peittivät uudelleen jo kuivilla olevia alueita Etelä-Suomessa, mm. Helsingin pohjoispuolisilla alueilla vedenpinta nousi noin seitsemän metriä. Jääkauden jälkeisen ajan keskeisiä maisemantekijöitä ovat Itämeren ja sen edeltäjien "rantaviivat". Näiden jätinpolkuina ja pirunpeltoina tutuiksi tulneiden muinaisrantojen sijaintikuviot jakavat Suomea muinaisiksi rantavyöhykkeiksi. Merkit vedenpinnan korkeusvaihteluista ovat tallentuneet vesistöjen pohjasedimenteihin. Erilaisia rantamerkkejä, kuten vanhoja rantakivikoita, voi myös löytää monien mäkien rinteiltä. Deltojen lakipinta kertoo sen syntyhetken vedenpinnan tason.

Rantamuotojen historiassa ylimmäiseksi asettuu vedenkoskematon eli supra-akvaattinen maa. Vedenkoskematon laki säilytti ravinteensa ja irtaimet maamassansa. Siksi vedenkoskemattomat alueet ovat rehevämpiä kuin veden huuhtomat rinteet, jotka ovat ravinnepöyhiiä ja hyvin karuja. Pohjimmaisena vedenmuotona on nykyinen Itämeri ja sen rantoja reunustava savikkoalue, "seisovaan veteen" kasautunut hienojakoinen maa-aines.

Maan pinnan hidaskasvu nouseminen kilometrisen jäävaipan paineista on siirtänyt rantaviivoja ylöspäin. Lännessä nopeampana edennyt maan kohoaminen on myös "kallistanut" Suomea itään päin ja tämä on johtanut laajoihin maisemamullistuksiin; Suomenselän soistumiseen ja

vesireittien kulkusuuntien muutoksiin. Järvi-Suomen suurjärvet ovat aikoinaan kaikki laskeneet vetensä länteen, Saimaa Päijänteen ja Kalamajoen kautta sekä esimerkiksi Pielinen suoraan Oulujoen puolelta. Vasta Salpausselkien murtumat (n. 6000–5000 vuotta sitten) ovat kääntäneet virran nykyiselleen. Vanhat lasku-uomat ovat osa maisemaamme yhä tänään. Maankohoaminen jatkuu edelleen, tosin alueellisesti vaihdellen keskimäärin muutamia millimetrejä vuodessa.

Kuva 4. Suomi noin vuonna 7000 eKr.
A = silloinen rantaviiva, B = nykyinen rantaviiva, C = jäätikön reuna
* = Viikinäisten reenjalaksen löytöpaikka
(lähde: Nuñez, M. 1987: A model for the Early Settlement of Finland. –
Fennoscandica archaeologica 4, piirtänyt T. Seger.)

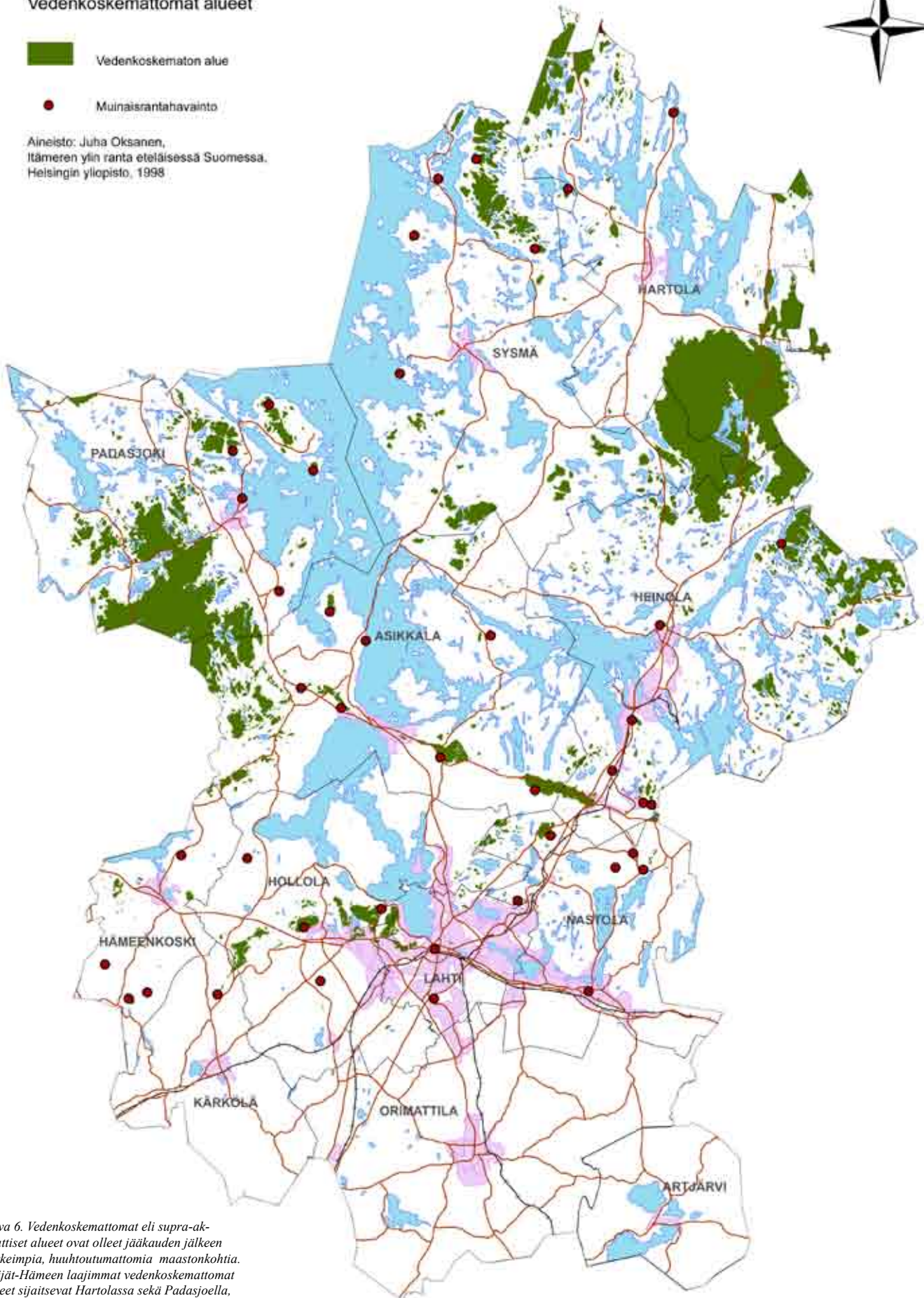
Kuva 5. Muinaisranta Salpausselällä Lahdessa.
Petra Haikonen, 2006

Vedenkoskemattomat alueet

- Vedenkoskematon alue
- Muinaisrantaohavainto

Aineisto: Juha Oksanen,
Itämeren ylin ranta eteläisessä Suomessa,
Helsingin yliopisto, 1998

Kuva 6. Vedenkoskemattomat eli supra-akvaattiset alueet ovat olleet jääkauden jälkeen korkeimpia, huuhtoutumattomia maastonkohtia. Pääjt-Hämeen laajimmat vedenkoskemattomat alueet sijaitsevat Hartolassa sekä Padasjoella, jossa ne liittyvät Evon alueeseen. Myös osa kummastakin Salpausselästä on vedenkoskemattonta aluetta.

0 5 10 20 km

1.3 ASUTUS SAAPUU SUOMEEN

Jään ja vesimassojen väistymiseen meni kuitenkin tuhansia vuosia, sillä maankuori oli painunut jään alla paikoitellen syville lommoille. Suomessa kivikausi alkoi noin 11 000 vuotta sitten. Ensimmäiset asukkaat saapuivat tänne jään vetäytyessä, jolloin ilmasto oli vielä kylmä ja karu, ja suurin osa Etelä-Suomesta oli veden alla. Noin 9000 vuotta sitten koko Suomi oli vapautunut jäädästä. Maisema oli aluksi karu ja paljas, mutta pian ilmestyi järven rannoille varpuja ja kylmää ilmastoa kestäviä ruohoja, kuten heiniä, lapinvuokko, pujo ja vadelma. Varpujen joukossa oli runsaasti vaivaiskoivua, joka valloitti laajoja alueita. Ilmaston lämpenemisen myötä metsävyöhyke ja eläimet siirtyivät pohjoisille alueille, niiden perässä siirtyivät myös ihmiset. Ilmasto oli lämpimämpi kuin nykyään, joten muinaisten järvien ja merenlahtien rannat olivat hyviä asuinpaikkoja kivikauden elinkeinojen harjoittamiseen. Varhaisvaiheessa puulajeista vallitsevin oli koivu. Mänty yleistyi vasta Ancylusjärven aikaan, n. 8000–6000 eKr. Salpausselkien hiekkapitoinen maaperä oli sille otollinen, ja ilmaston muuttuessa mantereisemmaksi se yleistyi nopeasti. Leppä oli puulajeista järjestyksessä kolmas. Se yleistyi noin 8600 vuotta sitten ja valloitti kosteat ja ravinteikkaat alueet, kuten lehdot ja järvenrannat. Se sai nopeasti seurakseen yhä lisääntyvän jalojen lehtipuiden lajiston. Varsinkin pähkinäpensas viihtyi Salpausselän lämpimillä etelärinteillä. Litorinameren vaiheen aikana ilmasto oli lämmin ja jalot lehtipuut viihtyivät nykyistä pohjoisemmilla alueilla. Luonto muistutti nykyistä Keski-Eurooppaa tammimetsineen ja pähkinälehtoineen. Kuusi on puista nuorin, se yleistyi Päijät-Hämeessä runsaat 5000 vuotta sitten.

Vain muutamia laajoja ja lukemattomia pieniä vedenkoskemattomia saarekkeitä lukuun ottamatta koko Etelä-Suomi on ollut veden peittämää. Vesireitit ovat Päijät-Hämeen vanhimpia kulkuväyliä ja niiden varsilla on sijainnut myös alueen vanhin asutus. Kymijoki, Porvoonjoki ja Päijänne ovat toimineet Päijät-Hämeen merkittävimpinä vesireiteinä. Vesistöt ovat tarjonneet yhteydet Hämeestä aina Pohjanlahdelle ja Suomenlahdelle saakka. Porvoonjokilaakso on Suomen vanhinta kulttuurimaisemaa. Porvoonjokea myöten saapuivat Hämeen ensimmäiset asuttajat jo kivikaudella Orimattilan Virenojalle ja Lahden Ristolaan. Vesistöjen varret, harjuselänteet, harjujen liepeet ja erityisesti maa- ja vesikulkureittien solmukohtat ovat olleet tyypillisiä asutuksen sijoittumispaikkoja. Maankohoamisen vuoksi monet alun perin rannoilla sijainneet kivikauden asuinpaikat sijaitsevat nykyään kaukana ja korkealla nykyiseen rantaviivaan nähden.

Lahden Ristola on yksi varhaisimmista mesoliittisen eli keskimmäisen kivikauden asuinpaikoista. Sen vanhimmat kerrostumat on ajoitettu noin 9000 vuoden taakse. Ristola sijaitsi Ancylusjärven rannalla, jolloin vedenpinta oli 73 metriä nykyistä korkeammalla. Arkeologisissa kaivauksissa on löydetty noin 60 000 esinettä tai niiden kappaletta sekä kiviesineiden valmistuksessa syntyneitä jättemateriaalia eli iskoksia. Esineet ovat pääasiassa kvartsia, mutta osa esineistä on piikiveä, jota ei esiinny Suomessa luontaisesti. Piiesineiden perusteella on arveltu, että Ristolaan on tullut asukkaita Baltiasta Kundan kulttuurin piiristä tai Luoteis-Venäjältä.

Asutuksen saapumisen jälkeistä esihistorian vaihetta kutsutaan Suomensjärven kulttuuriksi. Elinkeinoina olivat metsästyks, kalastus ja luonnonantimien keräily. Tärkeimpiä riistaeläimiä olivat hirvi ja majava, rannikolla myös hylje. Ihmiset liikkuvat vesillä veneellä, talvisin suksilla ja reellä. Heinolan Viikinäisistä on löydetty lähes 10 000 vuotta vanha reenjalas. Pyyntipaikoilta löytyy usein kivisiä nuolenkärkiä, siimanpajinoja ja hylkeenpyyntivälineitä. Tyypillisiä esinemuotoja olivat alkeelliset kirveet, käyräselkäiset kourutaltat, pallon muotoiset kivinuijat ja liuskakivestä tehdyt keihäänkärjet. Näitä esineitä on löydetty kaikista Päijät-Hämeen kunnista.

Ancylusjärvi-vaihetta on tutkittu Päijät-Hämeen alueella sekä luonnontieteellisin että arkeologisin menetelmin. Tutkimusten perusteella on voitu päätellä muinaisrantojen ja -järvien sijaintipaikkoja alueella. Porvoonjoen latva-alueilla Luhdanjoella ja Luhdanniityllä on ollut mahdollisesti Ancylusjärvestä kuroutunut järvi, jonka rannoilla ihmiset ovat kivi- ja pronssikaudella asuneet, metsästäneet ja kalastaneet.

Kuva 7. Päijät-Hämeessä uhanalaiseksi luokiteltu nurmilaukka (*Allium Oleraceum*) on vanhan asutuksen indikaattorikasvi. Carita Uronen, 2004

Kampakeraamisen kulttuurin (5100/4900–2900 eKr.) nimitys tulee aikakaudella astioiden koristeluun käytetyn kampaleimakoristeen mukaan. Arvellaan, että kampakeramiikan aikana uutta väkeä vaelsi Laatokan seudulta Suomeen, ja heidän mukanaan levisi myös tyypillinen kampakeramiikka. Tyypillistä kampakeramiikkaa on löydetty Päijät-Hämeen alueelta esimerkiksi Orimattilan Pennalasta, Hollolan Kutajoelta sekä Nastolan Pyhäntaalta ja Arrajärveltä.

Vuoden 3200 eKr. tienoilla Suomeen saapui uutta väkeä Baltian suunnalta. Heidän kulttuurinsa on nimetty vasarakirves- tai nuorakeraamiseksi kulttuuriksi kivistä tehtyjen sotakirveiden ja nuorapainanteilla koristeltujen saviastioiden mukaan. Vasarakirveskansaa asui myös Päijät-Hämeessä. Lahden Okeroisista on löytynyt yksi hauta, Ristolan nuoremmista kerrostumista on löydetty vasarakirveskulttuurin asuinpaikkalöytöjä. Päijät-Hämeen komeimpiin irtolöytöihin kuuluu Hollolan kirkonseudulta Parinpellosta löydetty vasarakirves.

Vuoden 1900 eKr. tienoilla Suomeen saapui uusia esinemuotoja ja pronssiesineitä. Rannikolle tuotiin pronssia länneestä, ja kulttuuri oli hyvin skandinaavinen. Pyynti oli elinkeinona yhä tärkeä, mutta maanviljelyn merkitys kasvoi, ja karjanhoitoakin harjoitettiin. Vainajat poltettiin ja haudattiin suuriin kiviröykkiöhautoihin eli hiidenkiukaisiin. Sisämaasta tunnetaan pronssikauteen ajoittuvia lapinraunioita. Vaikka pronssikausi esiintyy vahvimmin rannikolla, Suomen vanhimmat pronssiesineet on löydetty Polvijärveltä ja Suomussalmelta. Päijät-Hämeessä pronssikausi ja rautakauden alkujaksot tunnetaan melko huonosti, sillä muinaisjäänöksistä näiltä ajoilta ei juuri ole löytynyt. Varhaismetallikauden asuinpaikkoja tunnetaan Päijät-Hämeen alueella vain muutamia, esimerkiksi Asikkalan Kotasaarella lähellä Kalkkisten kanavaa sekä Hollolan Luhdanniityltä. Varhaismetallikautisia hautoja on Päijänteen ja Vesijärven rannoilla Hollolan Kutajoella, Asikkalan Salonsaarella ja Sysmän Suomennurmessa.

Rautakaudella asuinpaikat sijaitsivat maanviljelykseen soveltuvilla paikoilla, usein lähellä hyviä vesireittejä. Elinkeinoista maanviljely ja kaupankäynti olivat entistä tärkeämpiä. Lahden Ahtialan Paakkolanmäeltä on löydetty rautakauden varhaisjaksolta peräisin olevia rakennuksenpohjia. Paakkolanmäen löytö on harvinainen ja Itä-Hämeessä ainoa lajissaan. Roomalaisen rautakauden (0–400 jKr.) löytöjä Päijät-Hämeessä ovat muun muassa Hollolasta ja Sysmästä löydetty tuluskivet. Nastolan Arrajärven Kilpisaaresta on löydetty kansainvaellusaikainen (noin 400–600 eKr.) raudanvalmistusuuni sekä Hartolan Kotisalonsaaresta kalmisto, joka käsittää 116 kiviröykkiötä.

Merovingiaikana (600–800 jKr.) Suomi kehittyi selkeästi omaksi kulttuurialueekseen. Todennäköisesti näihin aikoihin alkoi Hollolan ja Sysmän kehitys rautakautisiksi keskuksiksi. Sysmästä tunnetaan merovingiajan hautauksia muun muassa Sysmän Supitussa. Lahden ja Hollolan vanhimmat haudat löydettiin Lahden Vesijärven Myllysaaresta. Myös Hartolasta tunnetaan useita ajalle tyypillisiä kuppikiviä ja irtolöytöjä, kuten keihäänkärkiä ja koruja.

Viikinkiajalla (800–1050 jKr.) yhteiskunnan järjestäytyminen ja kaupankäynnin myötä syntynyt vauraus toivat myös ongelmia, kuten aluekiistoja ja ryöstelyä. Viikingit, vendit ja kuurilaiset tekivät retkiä myös Suomen rannikolle, ja viikinkiretkiä tehtiin Hämeeseen saakka. Rautakausi tunnetaan lähinnä haudoista. Orimattilaa lukuun ottamatta kaikista Päijät-Hämeen kunnista tunnetaan useita myöhäisrautakautisia haupaikkoja. Viikinkiajan hautalöytöjä on löydetty muun muassa Nastolan Ruuhijärven Skinnarissa ja Harakkamäellä sekä Hollolan Paimelanlahden alueelta.

Ristiretkiajan (1050–1150/1300) raja on häilyvä ja vaihtelee alueittain. Ristiretkiajalla alettiin vähitellen siirtyä kristinuskoon, ja yhteiskunta siirtyi entistä enemmän kohti keskitettyä hallintoa. Katolinen kirkko alkoi vaikuttaa ihmisten elämäntapoihin. Raha- ja esinelöydöt kertovat hyvistä yhteyksistä ja vilkkaasta kaupankäynnistä. Löytöjen perusteella voidaan päätellä, että Hollolan ja Nastolan seudulla on ollut yhteyksiä Karjalan suuntaan. Harvaan asuttu Suomi oli ristiretkiajalla usein aluevalloitusten ja valtataisteluiden kohteena, kun Ruotsi, Tanska ja Novgorod tavoittelivat Itämeren herruutta. Rautakauden lopulla ajan levottomuus näkyy myös arkeologisissa löydöissä. Ihmiset suojautuivat hyökkäyksiltä rakentamalla korkeille mäille ja kallioille puolustusvarustuksia kivistä ja puusta. Linnavuoria on Päijät-Hämeen alueella tämän hetkisten tietojen mukaan 14. Tunnetuin näistä on Hollolan kirkonkylässä sijaitseva Kapatuosian linnavuori, joka on yksittäinen, erittäin jyrkkärinteinen jäätikköjokien synnyttämä harjumuodostelma. Kapatuosian merkittävin esinelöytö on kätkö, joka sisältää yli 300 hopearahan palaa ja hopealangan- ja levyn katkelmaa. Päijät-Hämeestä on löydetty noin kymmenen rautakauden lopulle ajoittuvaa kätköä, muun muassa Asikkalan Pätiälästä, Hollolan Mömmölästä, Nastolan Ruuhijärven Harakkamäeltä, Sysmän Voipalasta ja Sysmän Värilästä.

Esineellinen hautaustapa päättyi lähes kokonaan vasta kristinuskon saavuttua Suomeen, ja polttohautauksesta vähitellen luovuttiin, sillä katolinen kirkko piti sitä pakanallisena. Vainajille lakattiin laittamasta esineitä mukaan hautoihin. Suomen happamassa maaperässä palamattomat luut säilyvät huonosti, joten esineettömiä ruumishautoja on vaikea löytää. Päijät-Hämeessä tunnetaan useita ristiretkiajan kalmistoja, joihin vainajat on vielä haudattu esineiden kanssa. Kalmistot ja muut löydöt vahvistavat, että Hämeessä on ollut tiivis asutus, jonka keskuksia ovat olleet Hollola, Sysmä ja ehkä Nastolan Ruuhijärvin. Merkittävimpiä kalmistoja ovat Hollolan Untilan Kirkk'ailanmäki ja Nastolan Ruuhijärven Ristimäki.

Rautakauden loppupuolelle liittyvät myös kuppi- eli uhrikivet, jotka ovat yleisiä Päijät-Hämeen alueella. Sysmän ja Hartolan seudulla niitä on poikkeuksellisen paljon, Sysmästä tunnetaan yli 50 kuppikiveä. Uhrikiviä on mahdotonta ajoittaa tarkasti, sillä niihin ei liity esinelöytöjä. Ne löytyvät kuitenkin usein rautakautisen asutuksen ja kalmistojen läheisyydestä peltojen liepeiltä. Kuppikiviä on saatettu tehdä vielä historiallisella ajallakin, eikä niiden merkityksestä ole varmuutta. Ilmeisesti ne liittyvät hedelmällisyysmagiaan tai vainajien palvontaan. Kuppeihin on saatettu antaa pieniä uhrilahjoja ja niitä tiedetään käytetyn muun muassa parannustaioissa.

Kuva 8. Lahden Ahtialassa sijaitseva Pikarikivi. Carita Uronen, 2004

Kuva 9. Lahden Ristolassa Porvoonjoen varrella on asuttu noin 9000 vuotta sitten. Carita Uronen, 2004

1.4 HISTORIAN MUISTOMERKIT MAISEMASSA

Kaikki esihistoriallisen ja historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat muinaismuistolailla rauhoitettuja kohteita.

Muinaisjäännökset ovat korvaamattoman arvokas osa kulttuuriperintöämme, niitä tutkimalla voimme saada tietoa omista juuristamme. Esihistorialliselta kaudelta maisemaan jääneet merkit ovat yleensä melko huomaamattomia, esimerkiksi kivikautisilla asuinpaikoilla ei yleensä ole maan pinnalla näkyviä jälkiä. Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä maisemassa selvimmin erottuvat rautakaudesta kertovat muinaisjäännökset, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet ja linnavuoret. Valtakunnallisesti merkittäviksi muinaisjäännöskohteiksi on luokiteltu Päijät-Hämeessä viisi kohdetta: Hollolan Kapatuosian linnavuori, Hollolan Kirkk'ailanmäen myöhäisrautakautinen ja varhaiskeskiaikainen ruumiskalmisto, Lahden ja Hollolan Nostavan–Luhdanjoen kivikautiset asuinpaikat, Padasjoen Linnasaaren muinaislinna ja Sysmän kirkonseudun rautakautinen asutusalue.

Kuva 10. Kevättulvien aikaan Nostavassa Lahden ja Hollolan rajalla sijaitseva Luhdanjoen tulvaniitty antaa viitteitä siitä, miltä näytti Luhdanjoen muinaisjärven kivikautinen maisema. Carita Uronen, 2004

LÄHTEET:

Alvik, R. 2002. Aikamatka esihistoriaan. Päijät-Hämeen esihistoriaa ja kohteita kulttuurimatkailejalle. Lahti: Lahden kaupunginmuseo, arkeologian yksikkö.

Lahden luonto. 2000. Biologian ja maantiedon opetuskohteet. Valvonta- ja ympäristökeskuksen julkaisu, sarj. A10/2000. Lahti: Lahden kaupungin painatuskeskus.

Lahelma, A., Hovi, A. & Poutiainen H. 2002. Porvoonjoen yläjuoksun esihistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia kohteita Lahden, Hollolan ja Orimattilan alueella. Porvoonjoen asutustutkimus -hanke. Lahti: Lahden kaupunginmuseo.

Palmu, J.-P. 2001. Asikkala : Jääkausiait : Ice Age route. Päijännetalon julkaisu. Markprint Oy.

Poutiainen, H. (toim.) 2002. Sukupolvien maisema. Porvoonjokilaakson kansallismaiseman syntyvaiheita. Lahden kaupunginmuseo. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Purhonen, P. (toim.) 2001. Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset. Helsinki: Museovirasto.

Salpausselkä ja jääkaudet. 1994. Lahden kaupunginmuseo, Geologian tutkimuskeskus. Lahti: Lahden kaupunginmuseo.

Takala, H. 2004. Lahden Ristola ja Etelä-Suomen varhaisin jääkauden jälkeinen asuttaminen. Lahden kaupunginmuseo. Jyväskylä: Gummerus.

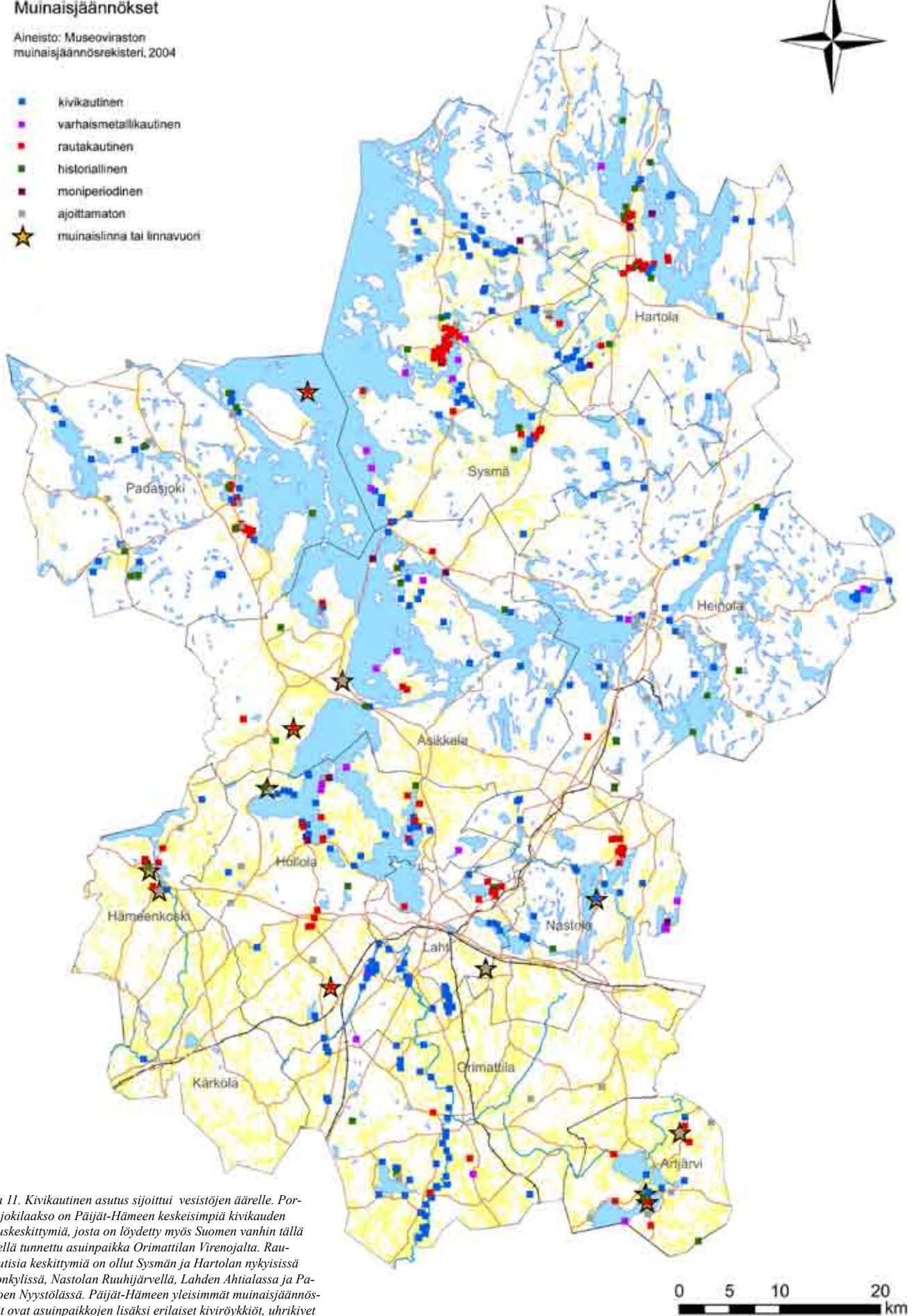
SÄHKÖISET LÄHTEET:

Lehtinen, A. 2000. Veden maantiede eli mitä tapahtui vedenpaisumuksen jälkeen? Elore 1/2000. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Joensuu.
(http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_00/leh100.html 21.4.2006)

Muinaisjännökset

Aineisto: Museoviraston
muinajännösrekisteri, 2004

- kivikautinen
- varhaismetallikautinen
- rautakautinen
- historiallinen
- moniperiodinen
- ajoittamaton
- ★ muinaislinna tai linnavuori

Kuva 11. Kivikautinen asutus sijoittui vesistöjen äärelle. Porvoonjokilaakso on Päijät-Hämeen keskeisimpiä kivikauden asutuskeskittymiä, josta on löydetty myös Suomen vanhin tällä hetkellä tunnettu asuinpaikka Orimattilan Virenojalta. Rautakautisia keskittymiä on ollut Sysmän ja Hartolan nykyisissä kirkonkylissä, Nastolan Ruuhijärvellä, Lahden Ahtialassa ja Padasjoen Nyystölässä. Päijät-Hämeen yleisimmät muinajännöstyypit ovat asuinpaikkojen lisäksi erilaiset kiviröykkiöt, uhrikivet sekä pyyntikuopat. Linnavuoria tunnetaan kaksitoista.

2. KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Tässä raportissa käsitellään alueen esihistoriallisten vaiheiden lisäksi alueen kulttuuriympäristön muodostumista ja sen vaikutusta nykyiseen kulttuurimaisemaan. Käsitellyssä keskitytään alueen historiallisiin piirteisiin menemättä kuitenkaan yksittäisten rakennuskohteiden tasolle kuin esimerkinomaisesti. Tämän luvun tavoitteena on hahmottaa alueen historiallisen kehityksen päälinjoja, jotka ovat vaikuttaneet alueen eri osien nykyisen luonteen ja ominaispiirteiden muodostumiseen.

2.1 ALUEEN ASUTUKSESTA

Keskiajan alussa eli 1100-luvun puolivälissä kiinteä asutus keskittyi Suomessa rannikkoalueille ja jokien alajuoksuille, joissa maaperä oli helposti muokattavaa ja hienojakoista. Esihistoriallisen ajan loppuun mennessä asutus ulottui sisämaassa epäyhtenäisenä vyöhykkeenä Kokemäeltä Nastolaan ja liittiin. Päijänteen länsi- ja itärannoille oli syntynyt jo joitakin asuinpaikkoja, joista pohjoisimmat olivat Jämsässä ja Hartolassa. Sisämaassakin asutus keskittyi ranta-alueille, jotka olivat maaperältään hieta- tai hiesusavea. Hämeen ydinalueelta eli Vanajan reitin varsilta asutus levisi myös Uudellemaalle, jossa jäykemmät lutosavet olivat vallitsevia maaperässä. Vähitellen siis 1500-luvulle tultessa asutus levisi alueelle, joka aiemmin oli erottanut asumattomana metsämaana eteläisen rannikkoasutuksen Etelä-Hämeen järviolueiden asutuskeskuksista. 1500-luvun kuluessa asutettiin kuninkaan käskystä pohjoisen Hämeen erämaa-alueita, ja uudisasutus levisi näin aiemmin asumattomille seuduille Päijänteen pohjoispuolisille alueille.

Hallinnollisten jakojen vaiheita

Historiallisena alueena selvityksen kohdealue on luettu Hämeeseen, jonka esihistoriallisen ajan keskuksiksi muodostuivat Sääksmäen–Vanajan seutu sekä Hollolan kirkonkylän seutu. Hämeen seurakuntien muodostuminen tapahtui muinaispitäjäjaotukseen perustuen. Hollolan seurakunta mainitaan vuonna 1329, ja se käsitti koko Hollolan muinaispitäjän alueen. Ensimmäisenä siitä irtautui Sysmän seurakunta, joka itsenäistyi ennen 1400-luvun puoltaväliä. Hartola muodosti Sysmän kappelin. Hollolan seurakuntaan kuuluivat Asikkala, Tennilä eli myöhemmin Kärkölä, Orimattila, Nastola ja Heinola. Pohjoisessa Sysmä muodosti oman laajan emäseurakuntansa, josta itsenäistyi myöhemmin Hartolan lisäksi Padasjoki. Kappeliensa itsenäistyminen tapahtui 1600-luvulta 1800-luvun lopulle. Keskiajalla silloinen asutettu alue kuului Turun hiipakuntaan. Toinen piispanistuin muodostettiin Kustaa Vaasan aikana vuonna 1554 Viipuriin.

Läänit syntyivät 1620-luvulla, ja läänijako vahvistettiin vuoden 1634 hallitusmuodossa. Suomi jakaantui neljään suureen lääniin, joista Hämeen lääni oli yksi alue. Hämeen lääni ulottui Suomenlahden rannikolta nykyisen Keski-Suomen alueelle. Kustaa III pyrki muuttamaan läänien rajoja luonnollisemmiksi muutoksilla vuonna 1776, ja tuolloin muodostettiin erillinen Kymenkartanon lääni. Läänin länsiraja sijoittui vesistöihin, eli Päijänteeseen ja etelässä Porvoonjokeen. Maaherran residenssi sijoittui Heinolaan, jolla ei vielä silloin ollut kaupunkioikeuksia, vaan vasta vuodesta 1839. Hämeen läänin pohjoisosa jakautui uusien Vaasan sekä Savon ja Karjalan läänien kesken. Kymenkartanon läänin perilliseksi perustettiin vuonna 1831 Mikkelin lääni ja kaupunki. Kymenkartanon lääniin kuulunut alue liitettiin tuolloin myös perustettuun Uudenmaan lääniin, ja idässä Mikkelin lääniin joidenkin alueiden jäädessä Hämeen lääniin. Lahti sai kaupunkioikeudet vuonna 1905. Sekä Heinolan että Lahden kaupunkialueet olivat alun perin nykyistä suppeammat, mutta kasvoivat alueliitosten myötä.

Vuonna 1997 uudistetussa läänijaossa läänien määrä supistui kahdestatoista viiteen, ja koko Päijät-Hämeen alue kuuluu sen mukaan Etelä-Suomen lääniin.

Kuva 12. Hartola esiintyi nimellä Gustaf Adolph vuoden 1799 ns. Hermelinin kartastossa. (Harju, Erkki-Sakari & Strang, Jan. 2005. Suomen karttakirja 1799, Hermelin, C.P.Hällströmin Suomi-kartasto. Genimap. Porvoo.)

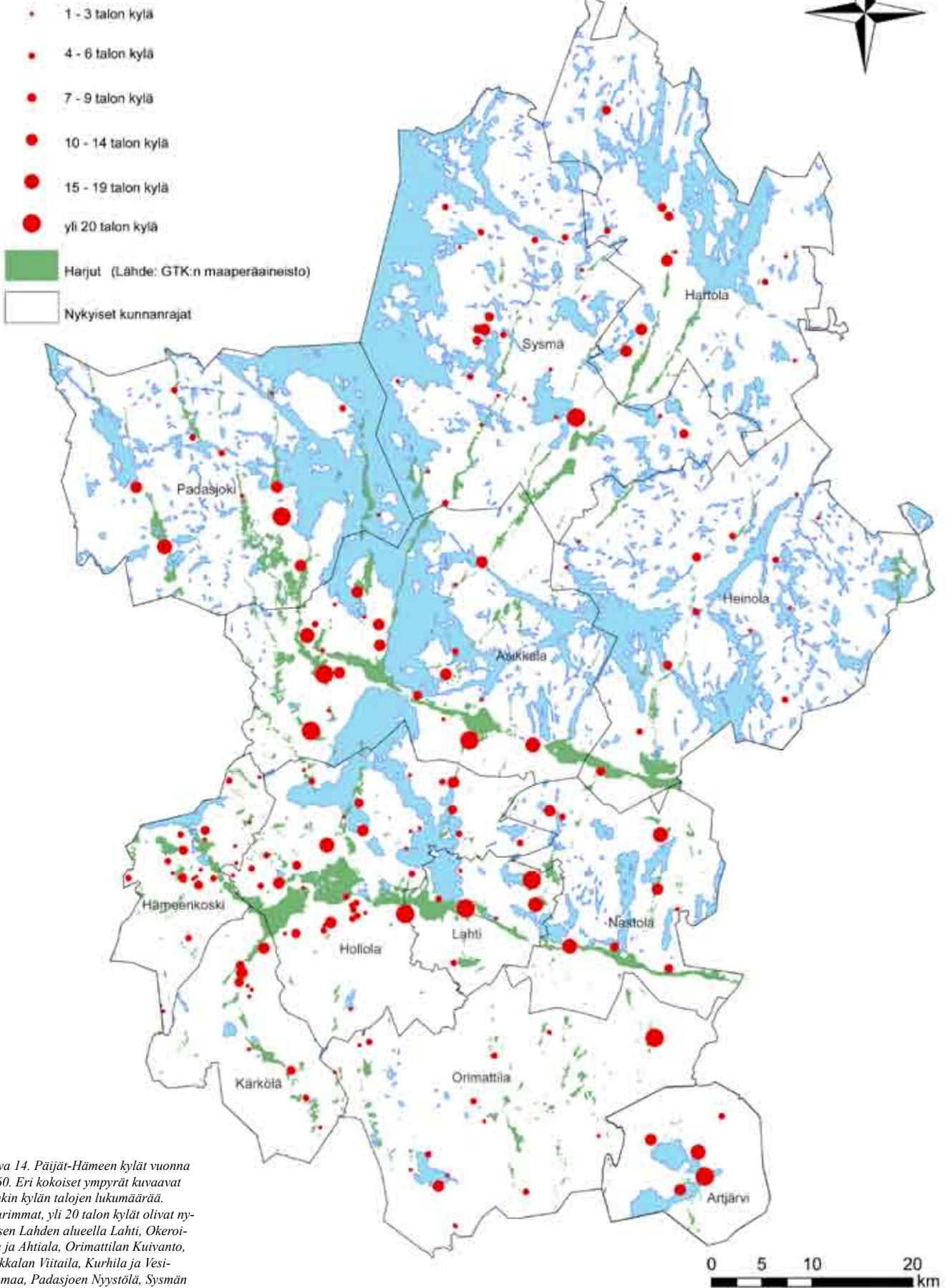

Kuva 13. Hollolan kirkko on Päijät-Hämeen ainoa keskiaikainen rakennus. Carita Uronen, 2004

1560-luvun kyläasutus

Vuoden 1560-luvun asutusluettelon mukainen asutus,
Suomen historiallisen seuran julkaisu, 1973.

Numeerinen aineisto: Museoviraston Rakennushistorian osasto, 2004

Kuva 14. Päijät-Hämeen kylät vuonna 1560. Eri kokoiset ympyrät kuvaavat kunkin kylän talojen lukumäärää. Suurimmat, yli 20 talon kylät olivat nykyisen Lahden alueella Lahti, Okeroinen ja Ahtiala, Orimattilan Kuivanto, Asikkalan Viitaila, Kurhila ja Vesivehmaa, Padasjoen Nyystölä, Sysmän Nuoramoinen ja Artjärven Suurikylä.

Kyläasutuksen piirteitä

Kyläasutus vakiintui alueella sarkajaon myötä vasta 1500-luvulla, mikä oli huomattavasti myöhemmin kuin lounaisessa Suomessa. Sarkajaon mukaan syntyivät tyypilliset kylämuodot, kuten alueella esiintyvä tiivis ryhmäkylä. Vainiopakko koettiin viljelyn kannalta sitovana, ja maanviljelyn kehittämiseen tähtäsivät isojakoasetukset vuosilta 1762 ja 1775, joiden mukaan joitakin taloja alettiin siirtää yhtenäisiksi muodostettujen tiluksiansa keskelle tiiviisti rakennettujen kyläntonttien ulkopuolelle. Isojaon heikon toteutumisen takia 1848 annettiin isojakoa täydentävä aseetus, joka edistikin jakojen suorittamista. Maanjakotoimenpiteet ovat hajottaneet tiivistä kylärakennetta ja muuttaneet maaseudun maisemaa, mutta edustavia esimerkkejä kyläasutuksesta on säilynyt esimerkiksi Orimattilan Heinämaalla, Padasjoen Auttoisissa ja Asikkalan Kalkkisissa.

Kyläasutus keskittyi myöhäiskeskiajalla Ylisen Viipurintien varteen ja Päijänteen rannoille. Myös Salpausselän eteläpuolisella alueella oli suurehkoja ryhmäkyläiä noihin aikoihin. Kartta 1560-luvun asutuksesta kuvaa kylien kokoa taloluvun mukaan, ja sen mukaan taloluvultaan suurimmat kylät sijaitsivat nykyisen Hollolan, Lahden ja Nastolan seuduilla. Suurimmissa kylissä taloluku oli tuolloin yli kaksikymmentä. Alueen eteläosissa laajimmat asutuskeskittymät olivat Orimattilassa Mallasjärven ja Artjärven Pyhäjärven, Säyhteenjärven ja Villikkalanjärven tuntumassa. Pohjoisessa suurimmat kylät sijaitsivat Padasjoen ja Sysmän alueilla siten, että Päijänteen länsirannan kyläasutus on laajempaa kuin itärannan. Alueen pohjoisosiin sekä itä- ja länsireunoille asutus harvennee selkeästi. Tosin verrattuna esimerkiksi kohdealueen länsipuolella sijaitsevaan varsinaiseen Hämeen alueeseen on kyläasutus tuolla ajalla vähäisempää. Samoin oli kyläasutus myös paljon laajempaa Suomenlahden rannikkoseudulla.

Nykyiseen kyläasutukseen kuuluvat olennaisina osina talonpoikaisen rakennuskulttuurin ja torppa- tai mäkitupalaisasutuksen lisäksi vanhat koulurakennukset ja seurantalot, joiden rakentaminen alkoi 1800-luvun lopulla. Vanha säilynyt kyläasutus ja alkuperäiset kyläntontit liittyvät viljeltyyn kulttuurimaisemaan sekä vanhaan tiestöön. Päijät-Hämeen maisemaselvityksen osana on kartoitettu alueen kylien maiseman nykytilaa ja verrattu sitä Kuninkaan kartaston karttoihin kyläntonttien sijoittumisesta. Ne auttavat hahmottamaan kyläasutuksen alkuperäistä muotoa, joka nykyään saattaa monin paikoin hahmottua epäselvästi. Tarkastellut kylät ovat maakuntakaavaan merkittävät kyläkeskusalueita, ja niitä on yhteensä lähes kahdeksankymmentä. Suurin osa kohdekylästä edustaa rakennetulta ympäristöltään alueelle tyypillistä kyläasutusta, johon liittyy viljelyalueen muodostamaa kulttuurimaisemaa. Kuninkaan kartaston mukainen kyläasutus on esiintynyt pääasiassa tiiviinä ryhmänä alueella. Ryhmäkylä ohella alueelta löytyy myös nauhamaista kyläasutusta, jossa asutus on sijoittunut esimerkiksi kapean laakson reunavyöhykkeelle ja kylätien varteen. Osa kylästä on luonteeltaan merkittäviä loma-asutuksen kannalta eikä niinkään historiallisina kylinä tai kulttuurimaisemina.

Kyläntonttien asutus- ja kulttuurimaisemaa muutti siirtolaisten asuttaminen sodan jälkeen. Tuolloin asutettiin monin paikoin kokonaan uusia kyläkylmiä, jotka aiemmin olivat toimineet esimerkiksi niitty- ja laidunalueina olemassa oleville tiloille. Esimerkiksi Orimattilan Tietävälän kylä edustaa tämäläntyyppistä jälleerakennuskauden kyläasutusta.

Kuva 15. Auttoinen Padasjoella. Carita Uronen, 2005

Kuva 16. Lahden kylä 1750-52

Kuva 17. Hollola Kuninkaan kartalla. (Alanen, Timo & Kepsu, Saulo. 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.)

Maa- ja metsätalouden muutoksista

1860-luvun lopulla suurten nälkävuosien jälkeen alkoi maatalouden voimakas kehittämisvaihe, johon liittyi peltoviljelyn laajentaminen. Koko Hämeessä peltoala kolminkertaistui vuosina 1871–1901. Vuonna 1879 pellon osuus koko pinta-alasta oli Hämeessä vain 5,3 %, kun se vuonna 1910 oli 13,3 %, ja vuonna 1941 15,4 %. Suuri osa muutoksesta selittyi luonnonniittyjen muuttamisena tehokkaampaan rehuntuotantoon eli kylvöheinän viljelyyn.

Pellavanviljelyn laaja hämäläinen alue ulottui myös Päijät-Hämeen puolelle, ja eniten pellavaa tuotettiin nykyisen Hämeenkosken eli aiemmin Kosken, Asikkalan ja Hollolan alueilla. Raakapellava toimitettiin Tampereelle 1800-luvun puolivälin jälkeen perustetulle tehtaalte.

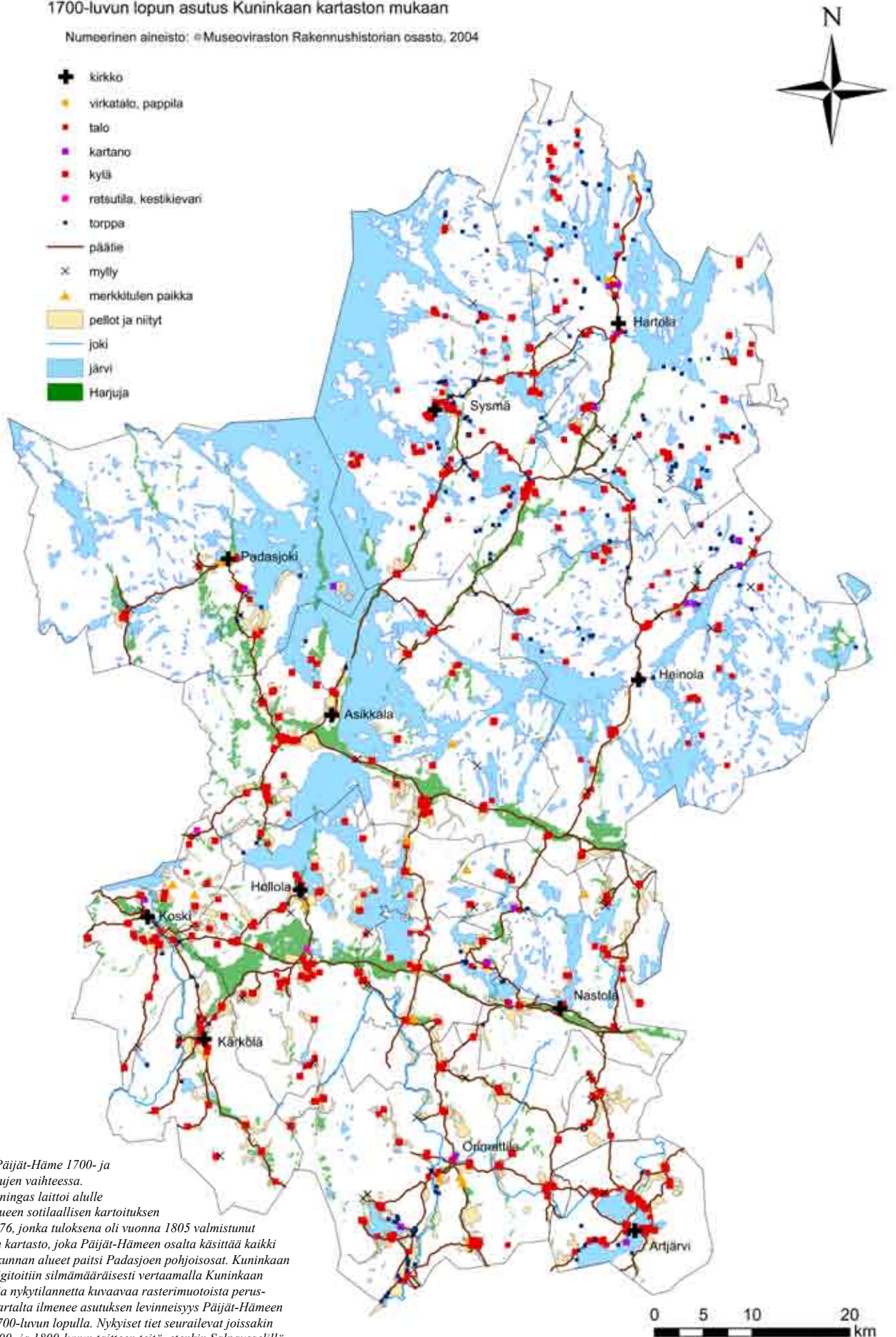
Karjatalouden kehittäminen käynnistyi ensin suurtiloilla. Kartanomeijereitä alettiin perustaa 1860-luvulla tuotetun maidon jatkojalostamiseksi. Esimerkiksi Nastolan Erstaan kartanoon perustettiin meijeri tuolloin. 1800-luvun lopulla alkoi toimia myös ost- ja osakemeijereitä, ja 1900-luvun alussa perustettiin ensimmäiset osuusmeijerit.

Metsätalouden omistus perustui Hämeessä pääosin maatilojen omistukseen. 1800-luvun puolenvälin jälkeen alkoi metsästä saatavan myyntitulon määrä kasvaa, ja se oli omiaan vähentämään kasven polttoa, joka ei kuitenkaan ollut kovin yleistä muualla kuin syrjäisillä metsäalueilla. Esimerkiksi vuonna 1910 maatalouslaskennan mukaan oli Hämeessä enää vajaa 600 hehtaaria viljaa kasvavaa kaskea, josta yli puolet Heinolan kihlakunnassa eli Päijänteen takaisessa Hämeessä. Kuljetusyhteyksien paraneminen 1800-luvun lopulla edisti myös puutavaran myyntiä ja kuljetuksia alueella.

1700-luvun lopun asutus Kuninkaan kartaston mukaan

Numeerinen aineisto: © Museoviraston Rakennushistorian osasto, 2004

Kuva 18. Päijät-Häme 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Ruotsin kuningas laittoi alulle Suomen alueen sotilaallisen kartoituksen vuonna 1776, jonka tuloksena oli vuonna 1805 valmistunut Kuninkaan kartasto, joka Päijät-Hämeen osalta käsittää kaikki muut maakunnan alueet paitsi Padasjoen pohjoisosat. Kuninkaan kartasto digitoitiin silmämääräisesti vertaamalla Kuninkaan kartastoa ja nykytilannetta kuvaavaa rasterimuotoista peruskarttaa. Kartalta ilmenee asutuksen levinneisyys Päijät-Hämeen alueella 1700-luvun lopulla. Nykyiset tiet seurailevat joissakin määrin 1700- ja 1800-luvun taitteen teitä, etenkin Salpausselillä. Lähde: Saulo Kepsu ja Timo Alanen (toim.): Kuninkaan kartasto Suomessa 1776 - 1805. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 505. Helsinki 1989).

Kartanoiden syntymisestä ja merkityksestä

Hämeen aatelisasutuksen merkitys kasvoi 1600-luvulla, jota edeltävän ajan merkittävin säterikartano oli Kosken Kurjala. Uusia suurtiloja alettiin perustaa runsaasti 1600-luvun puolenvälin vaiheilla, ja useiden kyläkuntien käsittämät tilat velvoitettiin maksamaan niille veroa. Kruunu antoi aatelisille palkkiona suoritetuista palveluksista joko läänityksiä, lahjoituksia tai osto- ja panttirälssiä. Kaikissa oli kysymys tietyn alueen verotusoikeudesta joko määräaikaisesti tai jatkuvasti. 1680-luvulla alkaneen lahjoitusmaiden peruuttamisen seurauksena useat säterit menettivät aiempia verotusoikeuksiaan ja muuttuivat säteriratsutiloiksi tai ratsutiloiksi. Säteriratsutilan velvollisuutena oli ylläpitää ratsumiestä kuten talonpoikaisten rusthollienkin. Esimerkiksi Artjärvellä Ratulan kylän verotusoikeuden oli saanut kenraali Arvid Forbus vuonna 1639 kuningatar Kristiinalta, ja vuotta myöhemmin hän muodosti Kinttulan kartanon ostarälssiä.

1500-luvulla muodostettuja kartanoita olivat esimerkiksi Koskipään kartano Hartolassa, joka muodostui Koskipään kylän taloista 1580-luvulla. Sysmän Nuoramoisissa sijaitsevat Nordenlundin, Vanha- ja Uusi-Olkolan kartanot muodostettiin 1500-luvun ratsutiloista. Myös Virtaan kartanoiden historia palautuu 1500-luvulle. Päijänteen rannalla sijaitseva Rapalan kartano sai alkunsa ensin 1500-luvulla kolmesta tilasta, ja muodostui 1604 lisäalueiden kanssa ratsutilaksi.

Nykyisen Heinolan alueelle perustettiin 1600-luvulla ns. uuden rälssin maille kolme kartanoa: Nynäs, Taipale ja Tuusjärvi. Tuusjärvi oli läänitettyä 1600-luvun puolivälissä, ja 1690-luvulla se jaettiin Vanhaksi ja Uudeksi Tuusjärveksi. Taipaleen kartano on jaettu myöhemmin osiin. Lahdessa nykyään sijaitseva Koiskala muodostettiin säteriksi 1650, jolloin kylän tilat lahjoitettiin Didrich von Essenille. Nastolan Erstan kartano syntyi 1650-luvulla, ja vuonna 1683 siitä muodostettiin säteriratsutila. Seestan kartano muodostui Vanhalan tilasta, joka lahjoitettiin myös Didrich von Essenille 1662. Ratsutila siitä tuli yhdessä Siestan tilan kanssa vuonna 1683. Orimattilan Mallusjärven rannalla sijaitseva Terriniemi (myöhemmin Mallusniemi) mainitaan säterinä vuonna 1675. Sen ohella uudelle rälssimaalle syntyi myös Ruhan kartano, josta tuli Caspar Wreden säteri vuonna 1660.

Kartanoilla oli keskeinen asema Hämeen maaseutualueilla ensimmäiseen maailmansotaan asti, ja kartanoiden omistajat vaikuttivat monin tavoin paikallisessa ja alueellisessa hallinnossa sekä sosiaalisessa ja kulttuurielämässä. Kartanoiden kautta monet uudet ajatukset ja vaikutteet levisivät maaseudulle. Kartanokulttuurin vakiintumattomuutta ilmensivät kuitenkin useat omistajanvaihdokset, koska esimerkiksi perinnönjakojen myötä tiloja jaettiin pienempiin osiin, ja tilojen kannattavuus heikkeni.

Kartanoista myös muodostettiin joko vapaaehtoisesti tai ensin ostamalla valtiolle uusia asutustiloja. Esimerkiksi Sysmässä Ilolan kartanosta lohkottiin vapaaehtoisella kaupalla lähes neljäkymmentä uudistilaa, jotka omistaja maanviljelysneuvos Onni Schildt myi huutokaupalla lampuodeille ja torppareille 1800-luvun lopussa. Vuonna 1900 valtio osti Hartolan Koskipään sekä Eekun kartanoiden maat, jotka molemmat olivat yli 4000 ha laajuudeltaan, ja niistä muodostettiin uudistiloja. Myös osa Nastolan Erstaata palstoitettiin samanlaisin järjestelyin vuonna 1911. Vuonna 1925 jatkettiin samantyyppistä toimintaa, ja palstoitettua tulivat Hollolan Kutajoki sekä osa Pyhäniemeä. Toisaalta kartanoiden maaomaisuudet kasvoivat uusien tilojen liittämisen ja pellonraivaamisen kautta.

Kartanoiden syntyhistoriat ovat monivaiheisia ja toisistaan poikkeavia. Yhdistäviä piirteitä kartanoympäristöille on niiden aseman mukainen rakennustapa, joka korostaa rakennetun ympäristön arvoja. Kartanoiden sijaintipaikat maisemassa on huolella valittu, ja rakennusryhmän merkitystä korostettu esimerkiksi sisäänloteilla ja puistoalueilla viljelymaiseman ja päärakennuksen välillä. Kartanoiden viljelykset olivat laajoja, ja niiden lähiympäristöön liittyi yleensä työväenasutusta. Useisiin kartanoalueisiin liittyy varhaista teollisuushistoriaa, sillä niiden yhteyteen perustettiin ensimmäisenä esimerkiksi voimalaitoksia, tuotantolaitoksia ja meijereitä.

Tilanomistuksen ja asutuksen luonteen eroja

Päijänteen itäpuolinen alue on Eino Jutikkalan laatimassa Hämeen agaraari-sosiaalisessa vyöhykejaossa seutua, jolle on tyypillistä harva asutus. Pienviljelmien määrä (tilakoko 3–10 ha) on siellä ollut suhteellisen suuri. Leimallista alueelle ovat olleet osin 1600- ja osin 1700-luvulla muodostetut kartanot, jotka ovat hallinneet suuria maa-alueita. Jutikkalan laatima kuvaus perustuu vuonna 1901 käytettävissä olleisiin tietoihin maaomistuksista alueella.

Päijät-Hämeen halkaiseva Salpausselän alue kuuluu Jutikkalan jaotuksessa ns. sydänhämäläiseen alueeseen, joka ulottuu Lahden seudulta Hämeenlinnan, Hauhon ja Pälkäneen kautta kohti Tampereen seutua. Tämä alue vastaa suurin piirtein esihistoriallisen asutuksen levinneisyyttä, ja sille sijoittui keskiajalla kylä tiheämmin kuin muualle Hämeeseen. Tälle alueelle sijoituivat pääasiassa 1700-lukua vanhemmat kartanot, ja siellä oli myös talonpoikaistaloilla suhteellisen suuri osuus maanomistuksesta. Keskikokoisiin laajuudeltaan 50–250 hehtaarin maanomistuksiin kuului ainakin kolmasosa talonpoikaistiloista. Torppareiden määrä puolestaan oli suhteellisen pieni verrattuna esimerkiksi Päijänteen itäpuoliseen alueeseen.

Edellä kuvatun vyöhykkeen pohjoispuolelle ja Päijänteen länsipuolelle sijoittui ko. jaotellussa Pohjois-Häme. Se oli vielä 1500-luvulla sydänhämäläisen alueen erämaana tai harvaan asuttuna reuna-alueena. Maaperän suhteen ei voitu raivata peltoja yhtä laajasti kuin etelämpänä, mutta toisaalta isossajaossa taloille jäi runsaasti takamaita. Vanhoja kartanoita ja suuria maanomistuksia alueella oli suhteellisen vähän, mutta suuria metsäalueita oli seudulla yhtiöiden hallussa 1900-luvun alussa. Torppariasutusta oli myös runsaasti.

Kuva 19. Virtaan kartano Sysmässä. Carita Uronen, 2005

2.2 KULKUVÄYLÄT

Keskiajan kuluessa vanhat kulkureitit vakiinnuttivat asemansa Päijät-Hämeessä, ja merkittävimmät niistä olivat Hämeen ja Viipurin linnojen välinen Ylinen Viipurintie sekä Kärkölästä ja Lahdesta Suomenlahden rannikolle johtaneet tiet tai ratsupolut. Ylisellä Viipurintiellä on ollut mahdollisesti kaksi toisistaan poikkeavaa linjaa, jotka kulkivat ensin yhtenäisenä linjana Lahden nykyisen kaupunkialueen läpi, mutta erosivat yhden tulkin mukaan toisistaan Lahden Joutjärven kohdalla. Pohjoisempi näistä kulki Heinolan Härkölään kautta Vierumäelle ja sieltä Iitin Vuolenkoskelle toisen Salpausselän harjua seuraten. Eteläisempi ja virallisempi reitti taas jatkoi Nastolaan ja siitä edelleen ensimmäisen Salpausselän harjua noudattaen Lappeenrantaan asti. Hämeen linnasta Savonlinnaan vienyt Suuri Savontie noudatti alkuosiltaan Lammille saakka samaa linjausta Ylisen Viipurintien kanssa.

Hämeen maantieverkosto oli 1700-luvun alkupuolella vielä suhteellisen harva. Sen keskuksena oli Hämeenlinna, josta Turkuun päin lähti hämäläisten Härkätie, itään päin taas Ylinen Viipurintie, josta erkaantui Suuri Savontie Hollolassa. Ylisestä Viipurintiestä on olemassa tietoja 1400-luvulta alkaen. Hämeenlinnasta Hollolan, Heinolan ja Mikkelin kautta Savonlinnaan johtava tie mainitaan 1550-luvulla asiakirjoissa yleisenä tienä. Tämä ns. Suuri Savontie oli tuolloin tärkein Hämeen ja Savon välinen kulkuväylä, joskaan ei ainoa. Se menetti kuitenkin merkitystään 1700-luvulla uusien rajalinjausten takia. Kärkölästä Porvooseen johtanut vanha meritie (Mertie) toimi kulkureitinä jo myöhäiskeskiajalla, ja sen varrelle on ryhmittynyt keskiaikaisten kylien nauha.

1700-luvun aikana rakennettiin yhdystie Sysmän ja Hartolan välille sekä Loviisan tie ja Heinolan tie. Hämeen tieolot olivat 1800-luvun puolivälissä hyvin kehittyneet, koska alueella oli paljon läpikulkuliikennettä. Kuitenkin tiestön rakentaminen oli Päijänteen pohjoispään alueella hankalampaa eteläisiin alueisiin verrattuna, johtuen mm. vesistöjen runsaudesta ja maaston suuremmista korkeuseroista. Teiden rakentaminen jatkui 1830-luvulta alkaen ns. hätäaputoiminä, joita varsinkin 1860-luvun suurten näikävuosien jälkeen suoritettiin runsaasti. Esimerkiksi 1870-luvulla rakennettiin tie Vesivehmaalta Asikkalan Kalkkisten kylään. Sysmässä taas korjattiin 1860-luvulla Otamon–Nikkaroisten–Kärlänmaan tieosuutta.

Kuva 20. Päijät-Hämeen tiestökarta vuodelta 1799. (Harju, Erkki-Sakari & Strang, Jan. 2005. Suomen karttakirja 1799, Hermelin, C.P Hällströmin Suomikartasto. Genimap. Porvoo.)

Vesireittien kehittämiseen liittyi 1700-luvulla esitettyjä suuruuntaisia suunnitelmia sisävesistöjen yhdistämisestä kanavien kautta mereen, esimerkiksi yhteyden rakentamisesta Päijänteeltä Suomenlahdelle. Kanavien rakentaminen toteutui vain pieneltä osalta alkuperäisiin suunnitelmiin verrattuna, mutta merkitsi ratkaisevia parannuksia vesireittien käyttämiselle. Kapealla kannaksella sijaitseva Vääkysy muutoutui Päijänteen ja Vesijärven yhdistävän kanavan valmistumisen (1868–1871) myötä Asikkalan keskuksiksi. Kanavan valmistuminen oli merkittävä vesireitin parannus Päijät-Hämeessä. Kanavan vieressä virtaava Vääkysynjoki on ollut historiallinen myllypaikka keskiajalta lähtien. Kalkkisten yksisulkuisen kanavan valmistuminen vuonna 1878 laajensi Päijänteen laivaväyliä itäänpäin. Kanava rakennettiin ensi sijassa uittoa varten.

Ensimmäinen rautatie Helsingistä Hämeenlinnaan oli otettu käyttöön vuonna 1862, ja rautatie Riihimäeltä Pietariin valmistui vuonna 1870. Se muodosti merkittävän tekijän Lahden ympäristön teollisuuden ja elinkeinoelämän kasvuille. Erityisesti rautatien yhdistyminen Lahdessa vesiliikenteeseen loi edellytykset tuotteiden entistä helpommalle kuljettamiselle. Myös Vääkysyn Anianpellon asema markkinapaikkana väheni tämän uudistuksen myötä, ja Lahden merkitys puolestaan alkoi kasvaa kauppapaikkana. Vesijärvi–Loviisa -rata valmistui vuonna 1900, ja rautatie Heinolaan rakennettiin Lahdesta vuonna 1932. Yhdessä olemassa olleen vesireitin kanssa rautatie edisti Lahden muodostumista teollisuuden sijoituspaikaksi, ja siten koko yhdyskunnan kasvu.

Asemaympäristöistä ja -puistoista muodostui paikkakuntien ympäristön kohokohtia, jotka vaikuttivat merkittävästi lähialueensa arkkitehtuuriin sekä koriste- ja hyötykasvien leviämiseen. Linja-autoliikenteen kasvun myötä pienemmillekin paikkakunnille syntyi liikenteeseen liittyvää rakentamista, joka usein noudatti funktionalismin tyyliä ensimmäisessä vaiheessa.

1900-luvulla on tieverkoston merkitys kasvanut, ja suuremman luokan tiet ovat tuoneet taajamiin kasvuja ja edistäneet työpaikkojen ja palvelujen sijoittumista alueelle. Uusilla tiehankkeilla ja suurilla väylillä on erityisesti vetovoimaa kaupallisten palvelujen sijoittumiselle. Suuret väylät ovat merkittäviä tekijöitä alueen maisemassa. Usein niillä on myös maisemaa jakava tai pirstova vaikutus.

Kuva 21. Vääkysyn kanava. Carita Uronen, 2006

2.3 YHDYSKUNTARAKENTEEN KASVAMINEN

Kaupunkien kehittyminen alueella alkoi Heinolan perustamisesta. Vuonna 1776 perustetun Kymenkartanon läänin maaherran residenssin sijoituspaikasta kehittyi alueen ensimmäinen kaupunki, jonka sijainti Jyrängönvirran ja pohjois-eteläsuuntaisen harjun solmukohdassa on maisemallisesti vaikuttava. Kaupunkioikeudet Heinola sai varsinaisesti vuonna 1839, ja 1700-luvun lopun ruutuasemakaavojen mukainen kaupunki rakentui keskeisen puistokadun Perspektiivin ympärille. Puukaupunkivaiheen rakennuskannasta on säilynyt yksittäisiä rakennuksia, joista vanhimpana lääninkivalteri Aschanin talo 1780-luvulta.

Heinolan alue kasvoi eri vaiheissa siihen liitettyjen alueiden myötä vanhan keskustan ympärille. Teollisuusalueita sijoittui erityisesti keskustan itä- ja eteläpuolelle, ja niiden myötä syntyi runsaasti uutta asuinrakentamista pääosin sodan jälkeisellä ajalla.

Hollolan Lahden kylää oli esitetty kaupungin paikaksi jo 1700-luvun puolivälissä, ja saman vuosisadan lopussa oli suunniteltu Asikkalan Puikkilanharjullekin kaupungin paikkaa. Lisäksi Asikkalan Anianpeltoon esitettiin kauppala, mikä vahvistui kuninkaan päätökseksi, mutta jäi kuitenkin toteuttamatta.

Lahden maisemallinen sijainti Vesijärven ja Salpausselän harjun solmukohdassa on vertaansa vailla. Lahti oli vanha markkinapaikka, josta markkinat siirtyivät Vääksyyn Anianpeltoon. Markkinoita alettiin myöhemmin taas järjestää Lahdessa, jossa markkinapäivä on edelleen elävää kulttuuria. Rautatie Riihimäeltä Pietariin vaikutti Lahden kasvamiseen. Lahden paloa seuraavana vuonna 1878 paikkakunnalle myönnettiin kauppaloikeudet, ja vuonna 1905 siitä tuli kaupunki. Lahden ensimmäisen asemakaavan laatija oli arkkitehti Alfred Caven vuonna 1878, ja nykyinen kaupunkirakenne perustuu pitkälle siinä esitettyihin ruutukaavaratkaisuihin sekä puistokatuihin.

Vesijärven ranta on kokenut suuria muutoksia teollisuuden vähentyessä ja siirtyessä kaupungin reuna-alueille. Alkuperäiset rakennukset on pääosin purettu, ja paikan teollisuushistoriasta muistuttavat enää suojellut tulitikkutehtaan ja margariinitehtaan rakennukset sekä osa selluloosatehdasta ja savupiippu. Ranta-alueesta on tullut osa julkisten rakennusten ja asuinalueen ympäristöä. Kaupunkialueelta löytyy muitakin esimerkkejä suurteollisuuden siirtymisestä ydinkeskustan ulkopuolelle, mistä jää merkinä näkymään vanhoja teollisuuskiinteistöjä kaupunkikuvaan. Parhaimmillaan ne kertovat alueen historiallisista vaiheista ja ympäristön kerroksellisuudesta.

Lahden kaupunkialue laajentui eri vaiheissa. Vuonna 1933 nykyinen asemantaustan alue liitettiin Hollolasta Lahteen, ja vuonna 1956 Renkomäki Orimattilasta sekä Ahtialan ja Koiskalan alueet Nastolasta.

Kirkonkylät alkoivat kasvaa 1860-luvulta alkaen asteittain maakaupan vapautumisen myötä. Kaupan lisäksi niiden kehitykseen vaikutti muiden elinkeinojen, kuten varhaisen teollisuuden muodostuminen, ja myöhemmin valtion ja kuntien palvelujen kehittyminen ja rakentaminen. Voimakkaasti kasvaneissa kirkonkylissä vanhan asutuksen piirteet ovat enää heikosti nähtävissä, mutta toisaalta Päijät-Hämeessä on säilynyt myös edustavia esimerkkejä kirkonkylien varhaisemmista rakennustavoista, kuten Kärkölän, Artjärven, Asikkalan ja Hollolan kirkonkylissä, joissa uusi rakentaminen ei ole ollut voimakas muutostekijä. Taajamisessa on alkuperäinen asutus sijoittunut maisemallisesti ja maaperältään sopivimmille alueille, kuten soraharjujen liepeille tai moreenialueille. Voimakas yhdyskuntarakenteen kasvu on yleensä johtanut asuin- ja muiden alueiden leviämiseen perinteiselle viljelysalueelle.

Kuva 22. Vuonna 1932 valmistunut rautatiesilta on ollut Heinolan tunnuksena monien vuosikymmenien ajan. Eeva Aarrevaara, 2006

Kuva 23. Vesijärven ranta Lahdessa. Eeva Aarrevaara, 2006

Alueen teollisuuden esimerkkejä

Lahdessa Vesijärven rantaan sijoittuneet teollisuusyritykset, kuten vuonna 1869 toimintansa aloittanut saha ja vuonna 1908 aloittanut sulfaattiselluloosatehdas, loivat pohjan kaupungin kasvulle. Lahden saha oli Hämeessä ainoa valtakunnallisesti merkittävä saha, joka 1920-luvulla uudelleen rakennettuna oli teknillisesti ajanmukaisin koko maassa. Lahden lasitehdas aloitti 1910-luvun lopulla toimintansa tyhjäksi jääneessä sulfaattiselluloosatehtaassa. 1920-luvulla satamassa aloittivat vielä tulitikkutehdas ja margariinitehdas. Merkittävää teollisuustoimintaa oli myös Tornatorin rullatahdas, jonka toiminta alkoi 1887 Lahdessa. Lisäksi Lahdesta muodostui puusepänteollisuuden keskittymä.

Heinolaan sijoittui saha- ja puunjalostusteollisuuden toimintaa Kymenvirran rannoille, joskin hieman myöhemmin kuin Lahteen. Ensimmäisenä aloitti toimintansa rullatehdas vuonna 1911, ja 1900-luvulla aloitaneita teollisuusyrityksiä olivat saha, vaneritehdas ja kuitulevytehdas. Högforsin metalliteollisuutta edustava tehdas aloitti toimintansa 1900-luvun puolivälissä.

Alueelle aiemmin tyypillisestä pellavanviljelystä on vielä muistutuksena Hämeenkoskella Hankalankosken pellavaloukku, joka on rakennussuojelulain nojalla suojeltu kohde Päijät-Hämeessä. Lammin ohella Hämeenkoski kuului Hämeen tärkeisiin pellavanviljelyalueisiin. Tampeen pellavatehtaan vuonna 1888 rakennuttama Hankalankosken koneellinen pellavanpuhdistuslaitos oli Suomen ensimmäinen. Teollinen toiminta nykyisin museona toimivassa tehdasrakennuksessa lakkasi 1955.

2.4 RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN INVENTOINTITILANNE PÄIJÄT-HÄMEESSÄ

Myllyjä on maaseutualueilla ollut runsaasti, ja suuri osa niistä on hävinnyt. Esimerkiksi Kuninkaan kartastossa löytyy koko alueelta tasaisesti myllyjä. Myllyjen yhteyteen syntyi usein pienimuotoista sahaus-toimintaa. Edustavia varhaisia teollisuusympäristöjä löytyy esimerkiksi Padasjoella, jossa sijaitsee Mainiemen sahan ympäristö osittain säilyneine teollisuusrakennuksineen. Höyrysaha perustettiin vuonna 1880, ja tuotantorakennukset uusittiin 1910 sattuneen tulipalon jälkeen. Alue sijoittuu Kullasvuoren harjun itäpuolelle Päijänteen rantaan. Rakennuskanta käsittää teollisuusrakennuksia, konttorirakennuksen ja työväen-asutusta.

Myös Padasjoen Arrakoskella harjoitettiin myllytoimintaa ilmeisesti jo 1400-luvun alussa. 1600–1700 -lukujen vaihteessa siellä toimi mylly- ja sahalaitos. Itsenäinen saha aloitti 1799 ja toiminta päättyi 1957. Meijeri Arrakoskella aloitti 1800-luvulla ja kunnan sähkölaitos 1910-luvun lopussa. Arrakoskella toimi myös 1800-luvun jälkipuoliskolla ruukki Vierunkosken yläpuolella, mutta ruukki lopetti toimintansa 1800-luvun lopussa. Arrakosken kylä muodostaa Päijät-Hämeessä harvinaisen pienimuotoisen teolliseen toimintaan liittyneen yhdyskunnan.

Sysmän Nuoramoisten kosken pitkästä myllyperinteestä muistuttavat 1920-luvulta olevat mylly- ja voimalaitosrakennukset sekä pato. Meijereitä sijoitui alueelle runsaasti, ja niiden edustavaa rakennuskulttuuria on säilynyt esimerkiksi Sysmän ja Hämeenkosken kirkonkylissä. Ruhan kartanolle perustettiin Orimattilan ensimmäinen meijeri 1870, ja se jatkoi toimintaansa myöhemmin pitkään juustomeijerinä. Kartanoihin liittyi usein teollista toimintaa kuten meijereitä, pajoja ja voimalaitoksia. Esimerkkinä näistä ovat mm. Virtaan Vanha-Kartano ja Uusikartano ympäristöineen Sysmässä.

Orimattilan kirkonkylän kehitykseen vaikuttivat 1800-luvun lopulla perustetut tekstiiliteollisuuslaitokset, jotka myöhemmin yhdistyivät villa-tehtaaksi. Myös Hämeenkosken kirkolla toimi verkatehdas 1800-luvulla. Tiiliiteollisuuden alueeksi muodostui Riihimäen–Lahden -radan varsi, jonka varrella toimi useita tiilitehtaita esimerkiksi Kärkölän ja Hollolan alueella, kuten Herralassa ja Lappilassa, jossa edelleen toimii alueen ainoa tiilitehdas. Teolliseen toimintaan liittyi aina työväenasuinalueita, joihin sisältyi sekä työväelle että toimihenkilöille tarkoitettuja alueita. Esimerkkejä näistä varhaisista työväenasuinalueista on säilynyt vaihtelevasti. Myöhemmät teollisuuteen liittyvät asuinalueet näkyvät yhdyskuntarakenteessa selvinä, esimerkiksi laajat jälleenrakennuskauden alueet tai 1960- ja 70-lukujen lähiörakentaminen, jota edustavat esimerkiksi Lahden lähiöt tai Nastolan asuinalueet kyseiseltä ajalta.

Päijät-Hämeen maisemaselvityksen taustana ovat olleet alueelta tehdyt eritasoiset rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnit. **Valtakunnallisesti merkittävällä rakennetulla kulttuuriympäristöllä** tarkoitetaan ympäristöjä, jotka sisältyvät *Museoviraston ja Ympäristöministeriön julkaisuun Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. (Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16 / 1993). Nämä alueet ja kohteet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia. Päijät-Hämeen alueella valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen luettelon tarkistus on tätä laadittaessa kesken.*

Maakunnallisesti merkittävällä rakennetulla kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan *asiantuntijaviranomaisten määrittelemää maakunnan ominaisluonnetta ja erityispiirteitä ilmentävää rakennettua kulttuuriympäristöä*, joita käsittelevä inventointi (MARY) valmistui Päijät-Hämeessä keuhällä 2005. Aiempi vastaava inventointi oli valmistunut Päijät-Hämeen seutukaavaliitolle vuonna 1983. Lisäksi Päijät-Hämeen alueelta on valmistunut viime vuosina useita kuntien paikallisinventointeja eli yleiskaavatasoisia rakennuskulttuuri-inventointeja, joissa on käsitelty valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden ympäristöjen lisäksi koko kunnan **paikallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä** yleiskaavan edellyttämällä tarkkuudella. Lahden arvokasta kulttuuriympäristöä koskeva selvitys on vuodelta 2000. Kuntien kulttuuriympäristöt –projek-tissa paikallisesti arvokas rakennuskanta inventoitiin Orimattilan, Heinolan, Sysmän ja Hartolan kunnissa vuoden 2005 loppuun mennessä. Kärkölästä ja Nastolasta vastaava selvitys on valmistunut vuonna 2006. Artjärven, Hollolan, Hämeenkosken ja Padasjoen paikallisesti arvokasta rakennuskantaa koskevat selvitykset on myös saatettu loppuun. Aiemmin paikallisesti arvokasta rakennuskantaa oli inventoitu lähinnä kaavoituksen tarpeiden mukaan ja vain kaava-alueiden laajuudella.

Liitteenä 2. olevassa taulukossa on lueteltu kaikki Päijät-Hämeen valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt (RKY93) sekä luokiteltu niitä erilaisten osatekijöiden mukaan. Taulukossa on eritelty kylä ja kulttuurimaisema, kirkonkylä, kartano, puisto, kirkko ympäristöineen, liikennehistoriaan liittyvä kohde tai teollisuushistoriaan liittyvä kohde, asuinalue tai kaupunginosa, julkinen alue, puolustusvoimien alue sekä urheiluun liittyvä alue.

Kuva 24. Tönnökosken kulttuurimaisema Orimattilassa. Niina Könönen, 2005

2.5 PÄIJÄT-HÄMEEN KULTTUURIYMPÄRISTÖVÖYHYYKKEET

Kulttuuriympäristön muodostavat rakennettu ympäristö, kulttuurimaisema ja kiinteät muinaisjäännökset. Kulttuuriympäristössä näkyy ihmisen kädenjälki toisin kuin luonnonympäristössä. Päijät-Hämeessä on toteutettu maakuntakaavan esiselvityksenä maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen ympäristöjen inventointi (MARY), jonka tuloksena kartalle on rajattu kulttuuriympäristövyöhykkeet ja maakunnallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt. Inventoinnissa selvitettiin alueen historiaa ja arvioitiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita.

Kulttuuriympäristövyöhykkeet on Museoviraston Inventointien kehittämishankkeessa laadittu aineisto, jossa on käytetty hyväksi seuraavia lähtöaineistoja: Museoviraston muinaisjäännösrekisteri ja muut kohderekisterien paikkatiedot, valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja rakennetut ympäristöt, MARY -hanketta varten luotu historiallinen paikkatieto 1560-luvun ja 1700-luvun lopun asutuksesta, MARY -alue-rajaukset, Päijät-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet (1984), Hämeen ympäristökeskuksen inventointihankkeiden paikkatieto ja Väestötietojärjestelmän rakennusosa teemakarttana rakennuksen valmistumisvuoden mukaan. Kulttuuriympäristövyöhykkeiden määrittelyssä kyseisiä paikkatietoaineistoja on tarkasteltu päällekkäin. Digitointityössä kulttuuriympäristövyöhykkeitä ei ole painotettu, vaan rasteri on samanlainen huolimatta sen sisällöstä.

LÄHTEET:

Heinonen, J. 1997. Päijät-Häme I. Päijät-Hämeen liitto, Lahden kaupunki. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jutikkala, E. (toim.) 1957. Hämeen historia II. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.

Jutikkala, E. (toim.) 1969. Hämeen historia IV:1. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.

Jutikkala, E. (toim.) 1974. Hämeen historia IV:2. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.

Lehtipuu, E., Fogelberg, P. & Viertola, J. 1974. Suomen teiden historia I. Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys. Helsinki: Tie- ja vesirakennushallitus.

Putkonen, L. 1983. Päijät-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet. Täydennysselvitys. Päijät-Hämeen seutukaavaliitto A 14, 1984. Lahti: Lahden Kirjapaino ja Sanomalehti Oy.

Rakennettu kulttuuriympäristö. 1993. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki: Karttakeskus.

Salonen, K. 1998. Ylinen Viipurintie. Hämeen liiton julkaisu V:45. Hämeenlinna: Hämeen liitto.

Suomen asutus 1560-luvulla. Kartasto. 1973. Pohjoismaisen autiötilatutkimuksen Suomen jaosto. Suomen historiallinen seura. Käsikirjoja VII. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.

Suomen kartasto. 1992. Asutus, vihko 153. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

SÄHKÖISET LÄHTEET:

(<http://www.paijat-hame.fi/maka/selvitykset/MARYNET/fmary.html>. 20.4.2006)

(http://www.rakennusperinto.fi/muuta/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/#rakennettu_kulttuuriymparisto. 24.5.2006)

Asutus, viljelymaat ja kulkuväylät ovat eri aikoina sijoittuneet tietyille paikoille maisemassa. Ihminen on ottanut käyttöönsä ne alueet, jotka kunkin ajan elinkeinoille ja asumistavoille ovat olleet kaikkein suotuisimmat. Vuosituhansien ajan ihmisten toiminta Päijät-Hämeessä näyttää keskittyneen erityisesti vesistöjen ja harjujen läheisyyteen. Näille ihmisen käyttöönsä ottamille maiseman osille on muodostunut kerroksellisia kulttuuriympäristövyöhykkeitä, alueita, joilla on asuttu ja eletty ainakin jonakin aikakautena. Monille alueille on tyypillistä, että asutus on jatkunut samoilla paikoilla hyvin pitkään, jopa rautakaudelta nykypäivään saakka. Kivikautiset asuinpaikat sen sijaan ovat usein palautuneet luonnonmaisemaksi, jossa ei ole enää näkyviä jälkiä ihmistoiminnasta. Sodan jälkeisen jälleenrakennuskauden asutus on usein sijoittunut alueille, joilla historiallisen ajan asutus on ollut vähäistä.

Kuva 25. Sairakkala Hollolassa. Riina Puusaari, 2005

Kulttuuriympäristövyöhykkeet

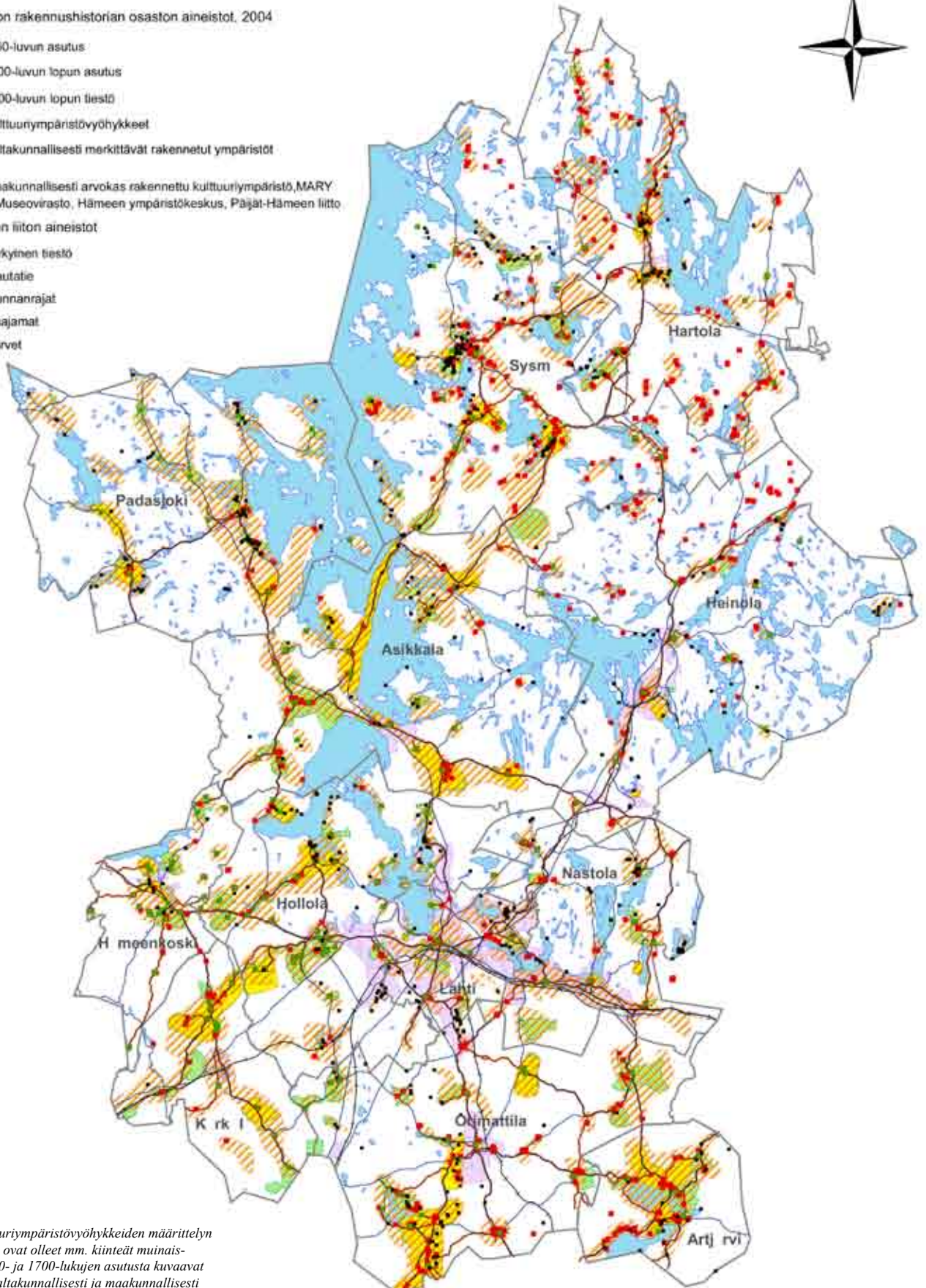
• Kiinteät muinaisjännökset, © Museovirasto, arkeologian osasto, 2004

Museoviraston rakennushistorian osaston aineistot, 2004

- 1560-luvun asutus
- 1700-luvun lopun asutus
- 1700-luvun lopun tiestö
- ▨ Kulttuuriympäristövyöhykkeet
- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt
- Maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö, MARY

Päijät-Hämeen liiton aineistot

- Nykyinen tiestö
- Rautatie
- Kunnanrajat
- Taajamat
- Järvet

Kuva 26. Kulttuuriympäristövyöhykkeiden määrittelyn tausta-aineistoa ovat olleet mm. kiinteät muinaisjännökset, 1500- ja 1700-lukujen asutusta kuvaavat aineistot sekä valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi määritetyt kulttuuriympäristöt. Yhteenvetona aineistosta on luotu kulttuuriympäristövyöhykkeet, jotka osoittavat esihistoriallisen ja historiallisen ajan asutuksen sijoittumisen maisemassa.

3 MAISEMARAKENNE

Fyysisen maiseman tärkeimmät rakennusaineet ovat kallioperä, maaperä ja vesi. Kallioperä määrää maiseman suurmuodot ja mitatakaan sekä epäsuorasti myös maaperän laadun. Kalliopintaa peittävän maaperän koostumus puolestaan sanelee maiseman lopulliset muodot, kasvillisuuden elinolosuhteet ja suurelta osin pienilmaston. Maaperä on keskeinen lähtökohta myös ihmisen toiminnalle kuten asutuksen sijoittumiselle tai kulttuurimaisemien synnylle ja niiden kautta maiseman visuaaliselle hahmolle. Vesi muovaa maaperää, siirtelee, lajittelee ja rapauttaa aineksia ja on elinehto maiseman ekosysteemien toiminnalle.

Suomen nykyinen maisemarakenne on suurelta osin seurausta jääkaudesta ja sitä seuranneista meri- ja järvivaiheista ja maan hitaasta kohoamisesta. Päijät-Hämeessä jääkauden jälkeiset vaiheet ovat erityisen hyvin nähtävänä esimerkiksi Salpausselkinä ja pitkittäisharjuina, muinaisrantoina ja suppina tai laajoina savikkoina.

Kuva 27. Rapakivi Artjärvellä. Carita Uronen, 2005

3.1 KALLIOPERÄ

Suomen peruskallio kuuluu osana laajaan Pohjois- ja Itä-Euroopan eli Fennosarmatian prekambriiseen peruskallioliokkoon, joka muodostaa Euroopan mantereen vanhimman osan. Valtaosalla aluetta peruskallio on syvällä sedimenttikivikerrosten alla, mutta Suomen kohdalla se on paljastuneena.

Päijät-Hämeen kallioperä koostuu pääosin svekofennisen vuorijonon juuriosista. Eroosio on kahden miljardin vuoden aikana kuluttanut pois paikalla kohonneen vuoriston ja muuttanut sen puolitasangoksi ennen viimeistä jääkautta. Nykyisessä kallioperässä erottuu muutamia laajempia kokonaisuuksia: maakunnan eteläosissa vallitsevina ovat graniitti ja grano/kvartsidioriitti, pohjoisosissa kiillegneissi ja grano/kvartsidioriitti. Keskiosassa graniitti-granodioriittivyöhykkeeseen liittyy amfiboliiteista ja sarvivälkegneissistä koostuvia liuskejaksia. Jonkin verran esiintyy amfiboliitin lisäksi oliviinia ja kvartsiittia. Tiirismaan kvartsiitin pohjoispuolella on pieni alue myös kvartsi- ja maasälpäliusketta ja -gneissia. Heinolassa ja Padasjoella esiintyy diabaasi/kvartsiporfyryjuonia. Artjärvi ja Heinolan itäisin kulma kuuluvat Viipurin massiiviksi kutsuttuun rapakivialueeseen, mikä näkyy maisemassa kalliopintojen särmikkytenä ja siirtolohkareina.

Kasvillisuuden kannalta merkittävää on kallioperän kalkkivaikutus. Suurin osa Päijät-Hämeen kivilaaduista, esimerkiksi graniitti, gneissi ja rapakivi ovat happamia eli niiden kalkkivaikutus on pieni, dioriitin kohtalainen. Emäksistä on intermediaarinen vulkaniitti, jota esiintyy kapeina juonteina eri puolilla maakuntaa. Se antaa kasvillisuudelle ympäristöään ravinteikkaamman kasvualustan.

Kallioperässä on monia pituudeltaan ja suunnaltaan vaihtelevia, jyrkkäreunaisia ruhjeita. Selvästi erottuvia ovat esimerkiksi Luhdanjoen laakso, Nastolan pohjois-eteläsuuntaiset järvaltaat tai Heinolasta Kymenvirran ja Kellosalmen kautta Kuhmoisten Harmosiin kulkeva suuri ruhje.

Avokallioalueita on eniten Heinolan järvisuudella ja Päijänteen itärannalla, vähiten Salpausselillä, eteläosien savikoilla ja veden koskemattomilla alueilla Padasjoella ja Hartolassa.

Kuva 28. Heinolan järvisuutu. Riina Puusaari, 2006

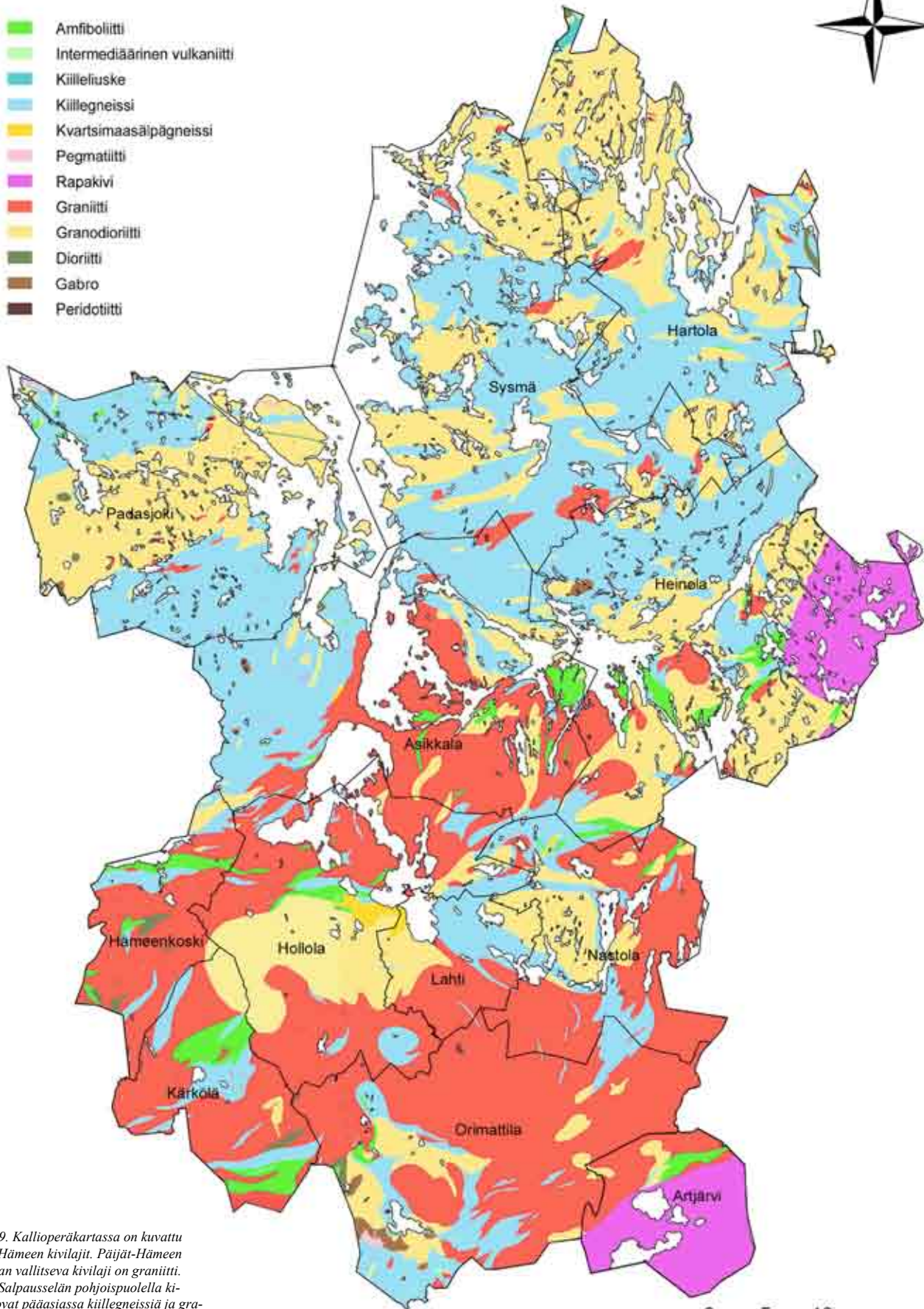

Kallioperäkartta

© Geologian tutkimuskeskuksen numeerinen
kallioperäaineisto, 1998

- Amphiboliitti
- Intermediäärinen vulkaniitti
- Killeliuske
- Killegneissi
- Kvartsimaasälpagneissi
- Pegmatiitti
- Rapakivi
- Graniitti
- Granodioriitti
- Dioriitti
- Gabro
- Peridotiitti

Kuva 29. Kallioperäkartassa on kuvattu Päijät-Hämeen kivilajit. Päijät-Hämeen eteläosan vallitseva kivilaji on graniitti. Toisen Salpausselän pohjoispuolella kivilajit ovat pääasiassa killegneissejä ja granodioriittia. Rapakiveä esiintyy Artjärvellä sekä Heinolan itäosassa.

0 5 10 20 km

3.2 MAAPERÄ

Moreenialueet

Moreeni on Päijät-Hämeen yleisin maalaji. Se on jäätiköiden muodostamaa maa-ainesta, jossa hienot ainekset kuten hieta ja hiekka sekä karkeammat ainekset kuten sora ja kivet ovat säilyneet sekoittuneena eli moreeni on lajittumatonta. Pohjamoreeniksi sanotaan pääasiassa mannerjään alla syntyntä ja tiiviiksi puristunutta moreenikerrosta, joka peittää kalliopintaa useimmiten 1–4 m paksuisena kerroksena tasottaen kallioperän pinnanmuotoja. Pohjamoreenin päällä on rakenteeltaan löyhempää pintamoreenia.

Moreenimaat ovat metsäisiä mäkima-alueita. Metsätyyppi vaihtelee moreenin koostumuksen mukaan, tyypillisimpiä ovat sekametsät ja männiköt. Päijät-Hämeessä moreenimäkien lakialueet ovat useimmiten avokalliota, painanteen pinnalta soistuvia johtuen maaperän tiiveydestä. Alueet ovat maisemallisesti neutraaleja, harvaan asuttuja metsätalousmaita, jotka usein muodostavat selustan tai takamaan viljelyksille ja taajamille. Nykyisin perinnebiotoopit sijoittuvat lähes poikkeuksetta moreenimaille, jotka ovat usein melko kivisiä.

Salpausselät ja pitkittäisharjut

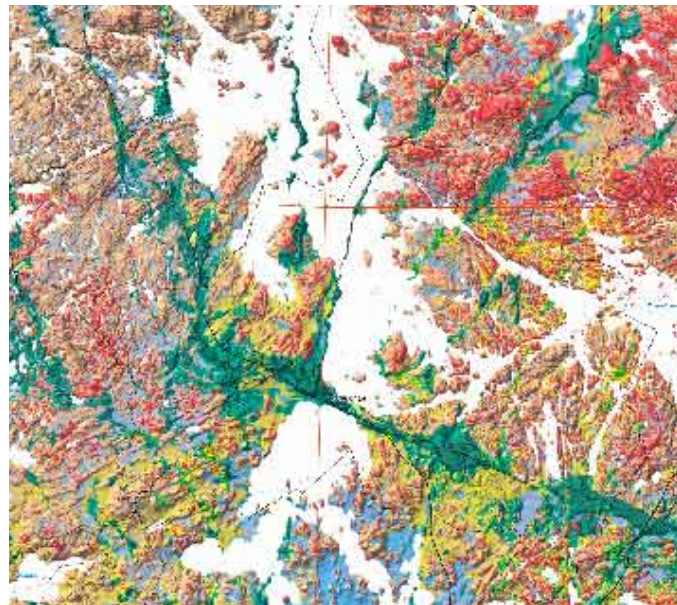
Kun mannerjään vetäytyminen pysähtyi ilmastomuutosten vuoksi pitkäaikaisiksi aikaa paikalleen, syntyi jään reunaan reunamoreeneja ja poikkittäisharjuja. Niistä merkittävimmät ovat I ja II Salpausselkä, jotka ovat komeimmillaan Päijät-Hämeen kohdalla ja luovat identiteettiä koko maakunnalle. Enemmän matkaa Salpausselät kohoavat jyrkkärinteisinä maiseman rajajina ja maamerkkeinä. Leveys vaihtelee terävästä lakikannaksesta kilometrien levyiseen deltaan I Salpausselän mutkassa Hollolassa. Salpausselkien ydinalue on mäntyä kasvavaa kangasmaata.

Pitkittäisharjumuodostumat ovat syntyneet mannerjään sulamisvirtojen lajittelemasta sorasta ja hiekasta ja ne kulkevat kaakosta luoteeseen tai lounaasta koilliseen enemmän tai vähemmän katkeilevina nauhoina. Pitkiä harjuketjuja kulkee esimerkiksi Kärkölässä Marttilan, Järvelän ja kirkonkylän kautta Salpausselälle, Vierumäeltä Heinolan läpi Hartolan suuntaan ja Hollolasta kirkonkylän, Vääksyn ja Pulkkilanharjun kautta Sysmään.

Salpausselät ja harjut ovat maisemallisesti arvokkaita alueita ja erityisesti vesistöön liittyessään luovat maisemallisen solmukohtan, johon asutus on vanhastaan hakeutunut. Tyypillisiä paikkoja ovat Lahti, Vääksy, Heinola, Nastola tai Hämeenkoski ja valtaosa muistakin Päijät-Hämeen taajamista ja kylistä on alkujaan syntynyt harjumuodon ja vesistön risteämäkohtaan. Tiestö on vanhastaan sijoittunut helppokulkuiseen maastoon harjuille, ja harjujen liepeet, hiekka- ja hietavyöhykkeet on raivattu ensimmäisinä viljelyyn. Nämä usein kumpuilevat viljelyvyöhykkeet ovatkin muotoutuneet seudun hienoimmiksi kulttuurimaisemiksi.

Pulkkilanharju ja Kelventeen saari ovat kansallismaisemien veroisia nähtävyyksiä. Niissä kapeat harjukannakset kulkevat laajojen järvenselkien poikki.

Soranotto on muuttanut harjujen ilmettä voimakkaasti mm. Renkomäessä, Orimattilan Ämmäntöyräällä, Kärkölän kirkonkylän liepeillä ja Heinolan Ilvesharjulla.

Kuva 30. Maaperän korkokuvakartta Asikkalasta. Alueella on poikkeuksellisen komeat harjumuodostumat, mm. II Salpausselkä, Pulkkilanharju ja Kelventeen harjusaari, jotka on esitetty kartassa vihreällä. Geologian tutkimuskeskus.

Savikot ja muut hienojakoiset alueet

Jääkauden jälkeen laajat alueet olivat veden peitossa. Vesi huuhtoi hienoimmat maa-ainekset harjuista ja moreenimaista ja levitti ne tasaisiksi savivaltaisiksi kerrostumiksi alavimpiin maastokohtiin. Veden väistyttyä savikoille kasvoi reheviä kuusivaltaisia metsiä, jotka maatalouden koneellistuttua raivattiin viljelysmaaksi. Peltoalueiden osuus on suurin Salpausselkien eteläpuolella ja vähenee pohjoiseen siirryttäessä. Laajimmat viljelylaaksot avautuvat Porvoonjoen varressa, Artjärvellä, Teuronjokilaaksossa Kärkölästä ja Vesijärven eteläpäässä Hollolassa. Melko paljon yhtenäisiä pelloja löytyy myös Sysmästä.

Peltomaan vallitseva maalaji on Orimattilassa ja Artjärvellä savi, Sysmässä hiesu ja muualla Päijät-Hämeessä hieta.

Avoimet viljelylaaksot ja niiden liepeille syntynyt kylärakentaminen ovat oleellinen osa päijät-hämäläistä maisemaa. Avomaisemia vasten selän teet ja metsäiset mäet pääsevät oikeuksiinsa ja järvimaisemat ovat kauneimmillaan. Maatalouden rakennemuutoksen myötä alueita on jäänyt pois viljelystä ja avomaisema rapistunut. Muutos on näkyvintä taajamien liepeillä sekä Päijät-Hämeen pohjoisosissa, missä peltokoot ovat pienempiä.

Kuva 31. Kelvenne Padasjoella. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

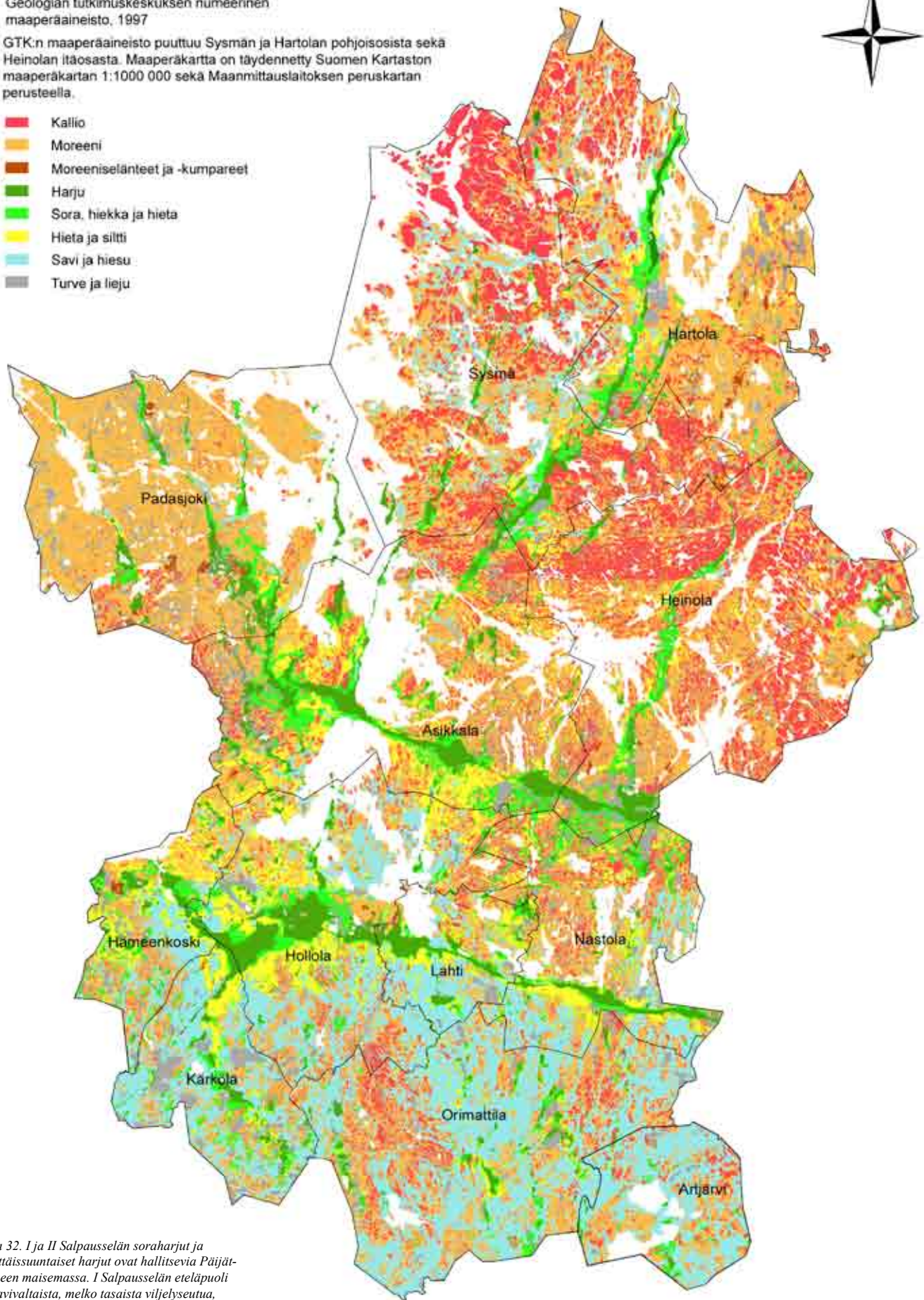
Maaperäkartta

Geologian tutkimuskeskuksen numeerinen maaperäaineisto, 1997

GTK:n maaperäaineisto puuttuu Sysmän ja Hartolan pohjoisosista sekä Heinolan itäosasta. Maaperäkartta on täydennetty Suomen Kartaston maaperäkartan 1:1000 000 sekä Maanmittauslaitoksen peruskartan perusteella.

- Kallio
- Moreeni
- Moreeniselänteet ja -kumpareet
- Harju
- Sora, hiekka ja hieta
- Hieta ja siltti
- Savi ja hiesu
- Turve ja lieju

Kuva 32. I ja II Salpausselän soraharjut ja pitkittäissuuntaiset harjut ovat hallitsevia Päijät-Hämeen maisemassa. I Salpausselän eteläpuoli on savivaltaista, melko tasaista viljelyseutua. Salpausselkien välinen alue pienipiirteistä ja vaihtelevaa seutua. Päijät-Hämeen pohjoisosassa kallioiden osuus on vallitseva Padasjokea lukuunottamatta.

0 5 10 20 km

3.3 VESISTÖT JA POHJAVEDET

Jääkauden jälkeinen asutus on saapunut Päijät-Hämeeseen Porvoonjoen vartta. Vesireitit olivat tärkeitä liikkumis- ja kuljetusväyliä ympäri vuoden, asutus syntyi vesiteiden ja harjukumpareiden yhtymäkohtiin ja aikanaan kirkot pyrittiin rakentamaan harjun satulaan vesistön tuntumaan. Sahat, myllyt ja varhainen teollisuus hyödynsivät vesivoimaa.

Salpausselkien eteläpuoli jakaantuu Porvoonjoen, Koskenkylänjoen, Taasianjoen ja Mustijoen valuma-alueeseen. Järviä on vähän. Niistä merkittävimmät ovat Artjärven Pyhäjärvi, Säyhtee ja Villikkalanjärvi sekä Orimattilan Mallusjärvi.

I Salpausselän pohjoispuolella järviä ja niitä yhdistäviä jokireittejä on paljon ja maakunnan koillisosat Heinolassa ja Hartolassa ovat jo tyypillistä Järvi-Suomea.

Valtaosa Päijät-Hämeestä kuuluu Kymijoen vesistöön. Vesijärven ja Päijänteen välille valmistui 1871 Vääksyn kanava ja Päijänne yhdistettiin Ruotsalaiseen Kalkkisten kanavan avulla kuusi vuotta myöhemmin. Heinolassa vesitie katkeaa Jyrängönkoskeen. Päijänne on maakunnan ylivoimaisesti suurin ja Suomen kolmanneksi suurin järvi. Sen pinta-ala on 1054 km².

Läntisin Päijät-Häme kuuluu Kokemäenjoen valuma-alueeseen. Vesistöjen rajalla Padasjoella sijaitsee Vesijaon järvi ja samanniminen kylä.

Salpausselillä on Suomen runsaimmat pohjavesivarat. Tämä on synnyttänyt Lahteen virvoitusjuomateollisuutta ja esimerkiksi Launeen lähde on yleisesti tunnettu nimike. Osa pohjavesistä purkautuu suoraan Vesijärveen, joka on lähteellinen. Hollolan Uskiklassa sijaitsee Suomen suurin lähdeallas, Kiikunlähde, jolla on mittaa 400 m.

*Kuva 33. Päijännettä Padasjoella.
Eeva Aarrevaara, 2006*

Kuva 34. Vääksynjoki Asikkalassa. Carita Uronen, 2005

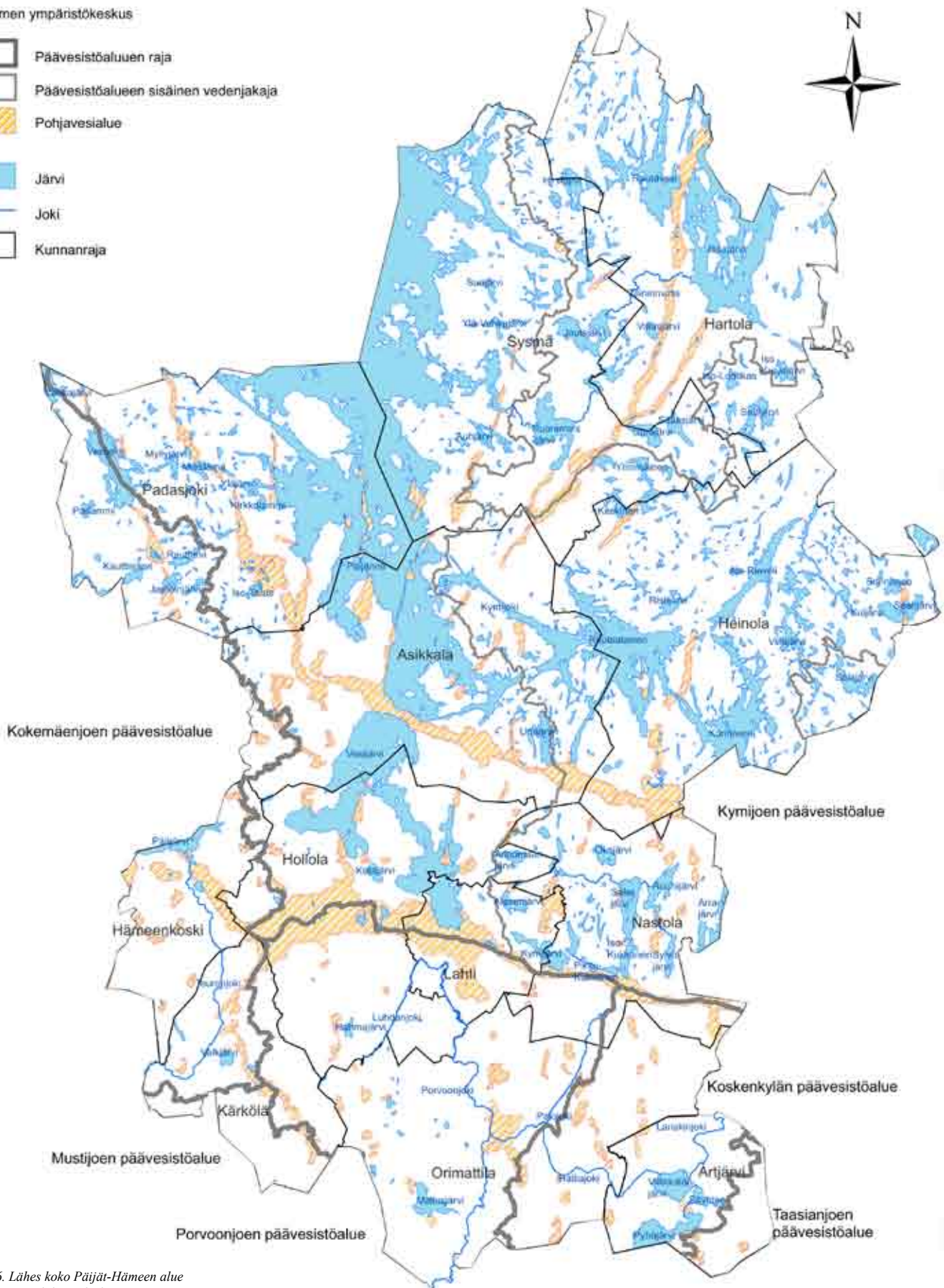

Kuva 35. Vesijärvi Lahdessa. Carita Uronen, 2006

Vesistöaluejako

● Suomen ympäristökeskus

- Päävesistöalueen raja
- Päävesistöalueen sisäinen vedenjakaja
- Pohjavesialue
- Järvi
- Joki
- Kunnanraja

Kuva 36. Lähes koko Päijät-Hämeen alue kuuluu Suomenlahteen laskeviin päävesistö-alueisiin. Ainoastaan Kokemäenjoen päävesistöalueeseen kuuluvan länsiosan vedet laskevat Pohjanlahteen. Pohjavesialueet ovat lähes yhteneviä harjumuodostumien kanssa.

0 5 10 20 km

3.4 KORKEUSSUHTEET

Päijät-Hämeessä maanpinnan korkeus kasvaa etelästä pohjoiseen siirryttäessä. Maakunnan alavimmat paikat ovat Artjärvellä noin 40 m merenpinnan yläpuolella. I Salpausselän eteläpuolella korkeusvaihtelut jäävät pääosin välille +40–+80 ja suurmaiseman ilme on tasainen tai maltillisesti kumpuileva. Toki pienipiirteistä jyrkkääkin maaston vaihtelua esiintyy kangaremaatyyppisillä selännealueilla.

I Salpausselän pohjoispuolella yleisin perustaso on välillä + 90–+110 ja selännealueet kohoavat tasolle + 150–+200. Suhteelliset korkeuserot ovat yleensä 20–50 m, jolloin alueet luokitellaan mäkimaaksi. Tasaisia vyöhykkeitä ovat Vesijärven laakso ja Sysmän–Hartolan väliset alueet. Päijänteen molemmin puolin maakunnan pohjoisosilla maaston mittakaava kasvaa vuorimaatyyppiseksi, jossa suhteelliset korkeuserot ovat 50–200 m.

Moreeni- ja kallioselänteet kohoavat yleensä pitkittäisharjuselänteitä korkeammalle ja ovat suurmaisemassa hallitsevampia. Salpausselkien yleisin korkeus on +150 m:n vaiheilla. Maakunnan ja myös Etelä-Suomen korkein kohta on Tiirismaa Hollolassa. Se kohoaa 223 metriin. Lähes yhtä korkea on Sysmän Kammiovuori, 221 m.

Kuva 37. Tiirismaa Hollolassa. Carita Uronen, 2006

3.5 ILMASTO JA KASVILLISUUS

Päijät-Hämeen ilmasto muuttuu lievästi mantereisemmaksi pohjoista kohti mentäessä. Järvien suurempi osuus pohjoisessa tasoittaa tilannetta. Vuoden keskilämpötila on noin +4 astetta, vuotuinen sademäärä 600–650 mm ja vallitseva tuulensuunta etelästä-lounaasta.

Maakunta kuuluu *eteläboreaaliseen* metsäkasvillisuusvyöhykkeeseen, Sysmä ja Hartola pääosin sen osa-alueeseen *Järvi-Suomi* ja muut kunnat osa-alueeseen *Vuokkovyöhyke (Lounaismaa)*.

Päijät-Häme kuuluu Etelä-Hämeen eliomaakuntaan lukuun ottamatta Artjärveä ja Orimattilaa, jotka kuuluvat Uudenmaan eliomaakuntaan. Yleisesti ottaen lajiluku vähenee lounaasta koilliseen, mutta maakunnan itäosissa on kuitenkin useita mantereisempaan ilmastoon ja vanhaan kasvi/ahokulttuuriin liittyviä lajeja länsiosia runsaampina.

Heinolasta Pirkanmaalle saakka levittäytyy Etelä-Hämeen lehtokeskus. Alue on sekä maaperältään että ilmastollisesti ympäristöönsä suotuisampi ja sen luonto on runsaslajista ja rehevää. Lajisto vähenee nopeasti maakunnan itäreunalla, Heinolan ja Hartolan itäosiin saavuttaessa.

Kasvuvyöhykejaotuksessa eteläisimmät kunnat Artjärvi, Orimattila, Hollola, Kärkölä ja Hämeenkoski kuuluvat vyöhykkeeseen 3, muut kunnat kasvien kannalta edullisempaan vyöhykkeeseen 2. Epäloogiselta tuntuva tilanne johtuu pääosin maaperäolosuhteista ja vesistöjen vaikutuksesta pienilmastoon. Luokitukset tosin vaihtelevat ja esimerkiksi Lahti luetaan toisinaan luokkaan 3.

Vedenkoskemattomat alueet maakunnan laidoilla Padasjoella ja Hartolassa ovat reheväsuvuisia selänteitä.

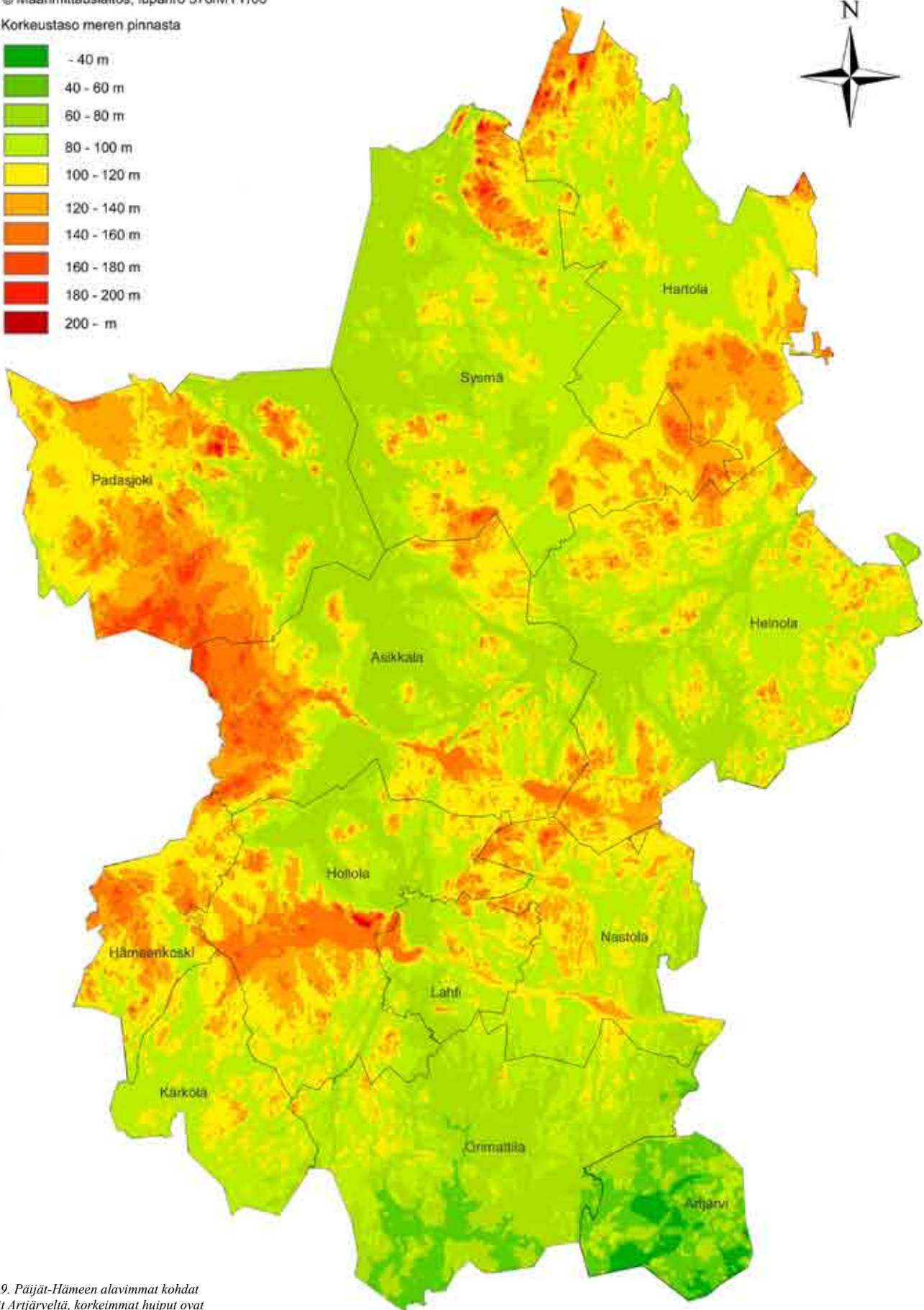
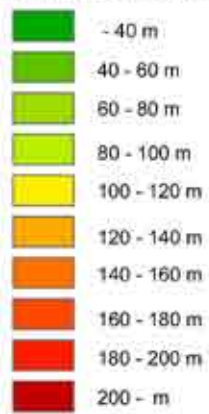
Kuva 38. Kariniemen mäki Lahdessa. Carita Uronen, 2006

Maaston korkeuserot

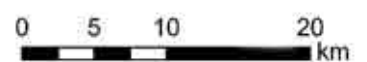
Maanmittauslaitoksen korkeusmalli, 25 m, 1997

© Maanmittauslaitos, lupanro 576/MYY/06

Korkeustaso meren pinnasta

Kuva 39. Päijät-Hämeen alavimmat kohdat löytyvät Artjärveltä, korkeimmat huiput ovat Hollolan Tivrismaa, Sysmän Kammiovuori ja Padasjoen Majuanvuori.

3.6 MAISEMARAKENNE

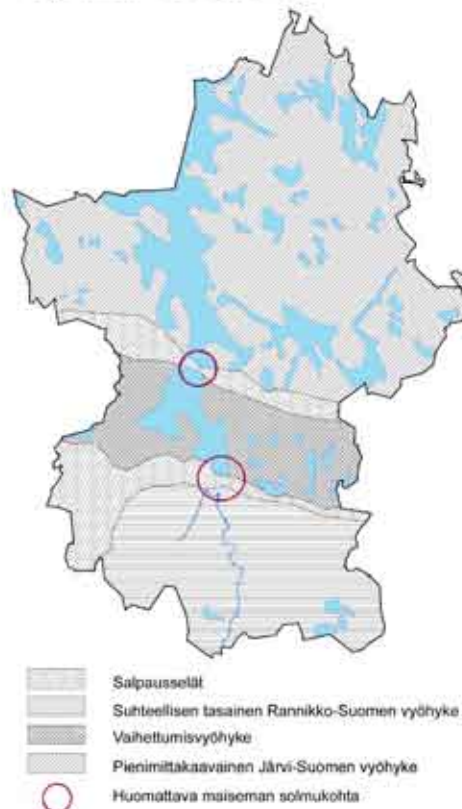
Päijät-Hämeen maisemarakenteessa voidaan pelkistäen erottaa seuraavia suurvyöhykkeitä:

- Salpausselkien eteläpuolta luonnehtivat laakeat jokilaaksot. Niiden välimaastoon jää kallioisia, matalahkoja mäkimaita.
- Salpausselät kulkevat maiseman selkärankoina Päijät-Hämeen poikki.
- Salpausselkien välialue on maastonmuodoiltaan vaihtelevaa. Sen osia ovat mm. Vesijärven laakso ja Nastolan ruhjelaaksojen halkoma kallioselännealue.
- Heinolan seutu on murroslaaksoissa olevien järvien ja niitä reunustavien kallioselänteiden kirjoa, tyypillistä Järvi-Suomea.
- Sysmän–Hartolan vaiheilla kulkee korkeuseroiltaan maltillinen jokilaaksojen ja matalien kumpumaiden luonnehtima vyöhyke.
- Päijänteen ympäristö on kumpuilevaa mäkimäata, joka Padasjoen ja Sysmän pohjoisosissa kasvaa mittakaavaltaan vuorimaa-tyyppiseksi.

Maisemarakenteen solmukohtina voidaan pitää alueita, joilla suurmaiseman elementit sivuavat toisiaan. Näistä merkittävimpiä ovat

- Lahti Vesijärven, Porvoonjokilaakson ja I Salpausselän yhtymäkohdassa
- Vääkysy II Salpausselän, Vesijärven ja Päijänteen liitoksessa
- Heinola Kymenvirran ja pitkittäisharjujen leikkauskohdassa

Päijät-Hämeen maisemavyöhykkeet

Kuva 40. Päijät-Hämeen maisemavyöhykkeet.

LÄHTEET:

Hovi, A. 2000. Päijät-Hämeen perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut 190. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

Kalliola, R. 1973. Suomen kasvimaantiede. Porvoo: WSOY.

Somerpalo, S. & Luppi, P. 2003. Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys. Hämeen liiton julkaisu II:190. Hämeen liitto, Hämeen ympäristökeskus, Hämeen ammattikorkeakoulu. Hämeenlinna: Hämeen liitto.

Suomen Kartasto. 1992. Geologia, vihko 123-126. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

Suomen Kartasto. 1992. Asutus, vihko 153. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

Suomen Kartasto. 1986. Maanpinnan muodot, vihko 121-122. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

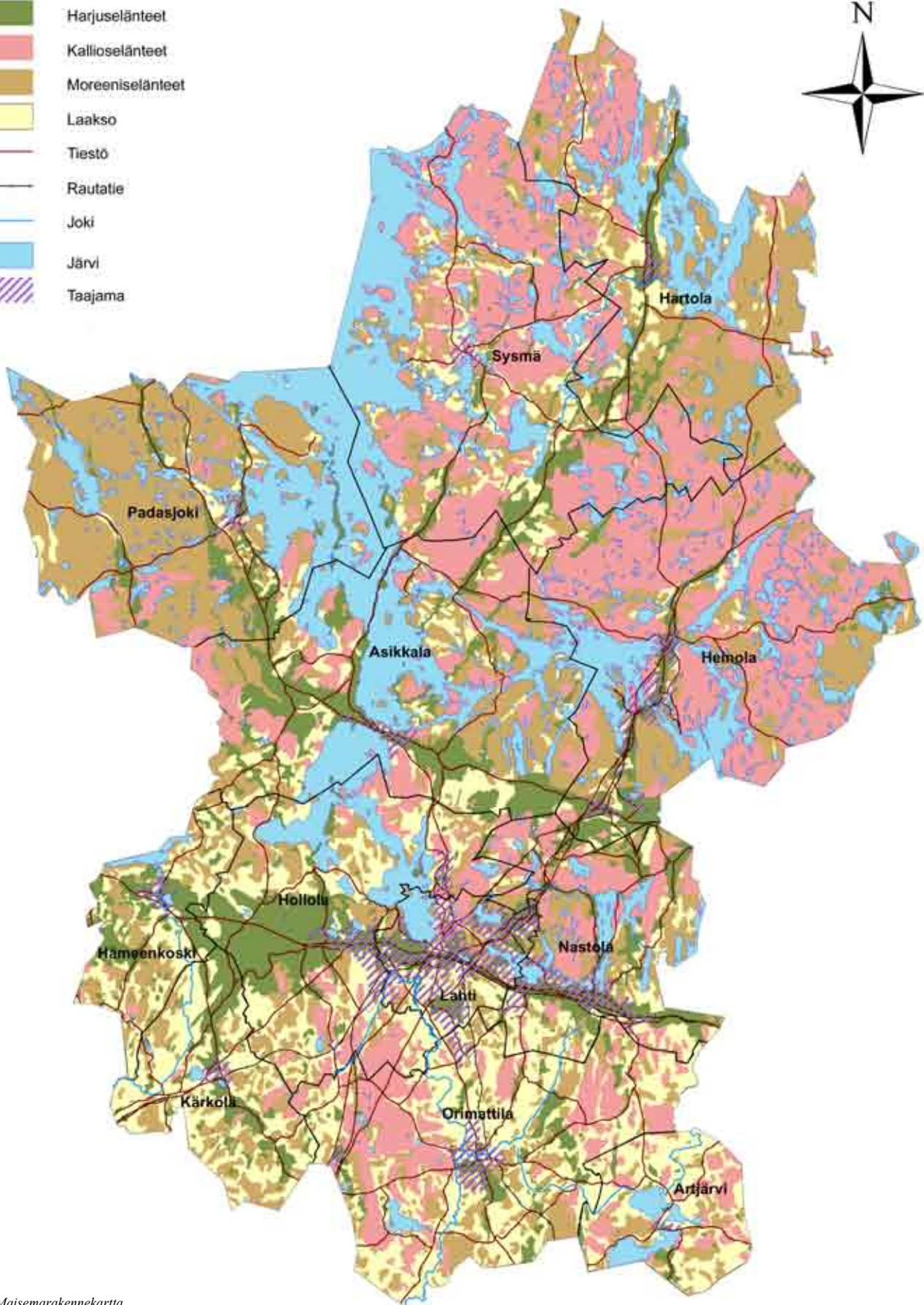
Suomen Kartasto. 1986. Vedet, vihko 132. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

Kuva 41. Vääkysyn keskustaajama Asikkalassa. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

Maisemarakenne

Kuva 42. Maisemarakennekartta on kooste korkeusmallin ja maaperäkartan tiedoista.

4 PÄIJÄT-HÄMEEN MAISEMAMAAKUNTAJAKO JA MAISEMATYYPIT

4.1 SUOMEN MAANTIETEELLISET ALUEET

Tarton, Helsingin ja Turun yliopistojen professorina toiminut Johannes Gabriel Granö (1882–1956) aloitti maisematieteen tutkimukset Virossa. Tartossa syntynyt traditio siirtyi Granön mukana Suomeen hänen tultuaan professoriksi ensin Helsingin ja sitten Turun yliopistoon. Viron maisematieteellinen aluejako oli esimerkkinä vastaavalle aluejaoille Suomessa. Tämä julkaistiin Suomen Kartaston kolmannessa laitoksessa, sekä vuonna 1930 myöhemmin laajana suomen- ja saksankielisenä tutkimuksena *Suomen maantieteelliset alueet*. Granö jakoi Suomen 19 maakuntaan, joista 16 on nykyisen Suomen alueella. Hän erotti mm. kaksi Suomelle tunnusomaista maisema-alueita, ”Järvi-Suomen” ja ”Saaristo-Suomen”, ja hahmotti kaakkoi-luoteissuunnassa kulkevaa ”kulttuuri-Suomen” ja ”luonnon-Suomen” välistä hyvinvointirajaa. Granön aluejaot muodostavat yhä suomalaisen maisemajaottelun perustan. Alueita rajattaessa oli kiinnitettävä huomiota vain luonnontieteellisen tarkasti mitattaviin seikkoihin, minkä vuoksi Granö kehitti luokittelujärjestelmän, joka antoi kaikille maanpinnan muotojen, vesistöjen, kasvillisuuden ja ihmisen synnyttämien tekemuotojen ilmenemismuodoille oman tunnuksen tai koodin. I Salpausselän eteläpuolisen alueen maisemakaava: ”IV 25 AE bc” tarkoittaa sellaista aluetta, jossa maankamara on kankaremaata, pintavedet virtoja sekä rannikko- ja saaristovesiä, kasvillisuus metsää ja ruohostoa sekä tekoaineksen muodosto asumusrykelmiä ja yksittäisasumuksia.

IV. Eteläinen jokimaa

- 5. Itä-Uudenmaan rannikkomaa
- 17. Porvoon kankareseutu (Orimattila, Kärkölä)
- 18. Kymin asumuslakeus (Artjärvi)

IX. Järvi-Suomi

- 12. Järvi-Suomi
- 44. Puulaveden mäkiseutu (Hartola)
- 45. Mäntyharjun–Heinolan mäkiseutu (Heinola)
- 46. Lahden selänne-seutu (Hämeenkoski, Asikkala, Hollola, Lahti, Nastola)
- 47. Etelä-Päijänteen viljelysseutu (Padasjoki, Sysmä)

Kuva 43. JG Granön maantieteellisiin seutuihin perustuva jako (1932).

Kuva 44. Tennilä Hollolassa. Carita Uronen, 2005

4.2 SUOMEN MAISEMA-ALUEET

Suomen Kartaston maisema-alueet on luokiteltu aluejaossa hierarkkisesti kolmeen eri luokkaan niiden yhtenäisyyden perusteella. Maisemallisesti yhtenäisimpiä ovat seudut, joita on 51. Ne on yhdistetty voimakkaammin yleistään 14 maakunnaksi ja ne edelleen viideksi suuralueeksi. Alueista käytetään yleisesti vakiintuneita nimiä, jotka ovat osaksi historiallisten maakuntien ja hallinnollisten alueiden nimiä. Niiden tarkoittamat alueet eivät ole yhteneväisiä maisema-alueiden kanssa. Seutujen nimistä vain osa on yleiseen käyttöön vakiintuneita, koska maisema-alueita ei yleensä mielletä aluekokonaisuuksiksi kuten hallinnollisia ja toiminnallisia alueita.

Päijät-Hämeen alueella Etelä-Suomen Eteläiseen rannikkomaahan ja sen alla Uudenmaan peltolakeuteen kuuluvat Artjärvi sekä osittain Orimattila, Nastola ja Kärkölä. Uudenmaan peltolakeus on tyyppillistä merestä kohonnutta rannikkomaata, jossa savilakeudet ja moreeni- tai kalliopintaiset kankare- ja mäkimaat vuorottelevat. Etelään virtaavat pienet joet halkovat enemmänkin kulttuurin kuin luonnon leimaamia viljely-, asutus- ja metsämaisemia.

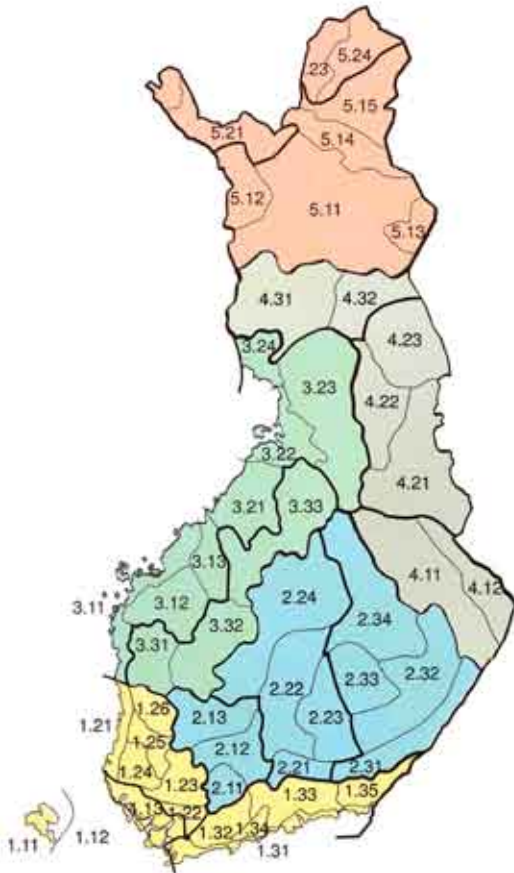
Järvi-Suomen Lounais-Hämeen Kanta-Hämeen peltolakeuteen kuuluvat Hämeenkoski sekä osittain Hollola, Kärkölä ja Padasjoki. Lounais-Häme on Eteläisen rannikkomaan ja Järvi-Suomen vaihtumisvyöhykettä. Kanta-Hämeen peltolakeus on korkokuvultaan lakeutta, johon tuovat vaihtelua kaksi harjujaksoa. Harjujen liepeillä levittäytyy loivasti viettäviä hietamaita ja järvien rantamia reunustavia laajoja savikoita, jotka ovat hedelmällistä pellonpohjaa. Vesistöt peittävät alueen keski-osasta kolmanneksen.

Päijät-Hämeen ja Keski-Suomen maakunta on keskeinen osa Järvi-Suomea. Se kuuluu Kymijoen vesistöalueeseen, jonka keskusjärvi on yli 120 kilometrin pituinen Päijänne. Sen ympäristö on vuorimaata, mutta muualla maisemia luonnehtivat mäkimaat, järvireitit ja metsät.

Lahden selänneeseen kuuluvat Lahden lisäksi osittain Hollola, Kärkölä, Orimattila, Nastola, Asikkala ja Heinola. Salpausselät hallitsevat alueen maisemia. Ensimmäinen Salpausselkä on mahtavimmillaan Lahden länsipuolella, missä se kohoaa paikoin lähes 40 metriä ympäristöstään ja laajenee 4 kilometrin levyiseksi. Lahden kaupungin kohdalla selänne kapenee, mutta erottuu jyrkästi 50 metriä matalammasta etumaastosta. Toisen Salpausselän muodot vaihtelevat sekä korkeus- että leveys-suunnassa. Komea Aurinkovuori kohoaa Vääksyn vieressä noin 80 metriä pohjoispuolisen Päijänteen ja eteläpuolisen Vesijärven pinnasta. Vesijärvestä itään Salpausselkien välinen alue on mannerjäätikön kovertamien ja reunamuodostumien patoamien järvien sekä kallioiden kankaremaan sokkeloa.

Päijänteen vuoriseutuun kuuluvat Sysmä sekä osittain Asikkala, Padasjoki, Hartola ja Heinola. Maisemat ovat jylhiä varsinkin alueen pohjois- ja keskiosissa, missä kalliorinteiset vuoret kohoavat jyrkästi 100–150 metriä ympäristöstään. Vuorten väliin tunkeutuu ahtaita luoteesta kaakkoon suuntautuvia murroslaaksoja, joihin Päijänne työntää pitkiä ja syviä lahtia. Laajimmat peltoalueet ovat Sysmässä. Parhaat pellot sijaitsevat rantojen ja laaksojen savikoilla. Vähäisiä pelloja on lisäksi harjujen liepeillä sekä supra-akvaattisten (aluetta, jota vesi ei ole jääkauden päättyessä peittänyt) mäkien huuhtoutumattomilla moreenimailla.

Puulan mäkiseutuun kuuluvat lähes koko Hartola sekä Heinolan itäosa. Seudun luonto on pikkupiirteisen vaihtelevaa. Ainoa laajempi järvi on Hirvensalmen, Kangasniemen ja Mikkelin alueella sijaitseva saarinen Puula mäkimaan keskellä. Etelässä jyrkkärinteisten rapakivimäkien välisiä laaksoja täyttää pienten järvien verkko. Monet Puulan eteläpuoliset järvet suuntautuvat lännestä itään gneissivyöhykkeen kulun mukaan. Metsistä puolet on kuusivaltaisia ja peräti kolmannes koivuvaltaisia taannoin harjoitetun kaskiviljelyn jäljiltä. Pelloja on vain 5 % maa-alasta. Ne ovat hajallaan pieninä tilkkuina moreenimäillä, joille myös yksittäiset tai pienkylliksi ryhmityneet asumukset sijoittuvat. Jonoasutusta esiintyy harjuilla, jotka tarjoavat luontaisen kulkureitin ja liepeillään viljelykelpoisia hietamaita. Seudun huomattavin harjuasutus on Joutsan–Hartolan harjulla.

Kuva 45. Suomen maisema-alueet. Suomen kartasto 350. Maisemat, asuin ympäristöt.

1. Etelä-Suomi
  - 1.1 Eteläinen rannikkomaan
    - 1.11 Uudenmaan peltolakeus (Artjärvi, osa Orimattilaa, Nastolaa ja Kärkölää)
    - 1.12
    - 1.13
    - 1.14
    - 1.15
    - 1.16
    - 1.17
    - 1.18
    - 1.19
    - 1.20
    - 1.21
    - 1.22
    - 1.23
    - 1.24
    - 1.25
    - 1.26
    - 1.27
    - 1.28
    - 1.29
    - 1.30
    - 1.31
    - 1.32
    - 1.33
    - 1.34
    - 1.35
    - 1.36
    - 1.37
    - 1.38
    - 1.39
    - 1.40
    - 1.41
    - 1.42
    - 1.43
    - 1.44
    - 1.45
    - 1.46
    - 1.47
    - 1.48
    - 1.49
    - 1.50
    - 1.51
  - 1.3 Uudenmaan peltolakeus (Artjärvi, osa Orimattilaa, Nastolaa ja Kärkölää)
2. Järvi-Suomi
  - 2.1 Lounais-Häme
    - 2.11 Kanta-Hämeen peltolakeus (Hämeenkoski, osa Hollolaa, Kärkölää ja Padasjokea)
  - 2.2 Päijät-Häme ja Keski-Suomi
    - 2.21 Lahden selänneeseen (Lahti, osa Hollolaa, Kärkölää, Orimattilaa, Nastolaa, Asikkalaa ja Heinolaa)
    - 2.22 Päijänteen vuoriseutu (Sysmä, osa Asikkalaa, Padasjokea, Hartolaa ja Heinolaa)
    - 2.23 Puulan mäkiseutu (osa Hartolaa ja Heinolaa)

4.3 MAISEMA-ALUETYÖRYHMÄN MAISEMA-MAAKUNTAJAKO (1993)

Ympäristöministeriön asettaman maisema-alueityöryhmän laatima maisemamaakuntajako luokittelee Päijät-Hämeen kuuluvaksi kolmeen maisemamaakuntaan: Eteläiseen rantamaahan, Hämeen viljely- ja järvimaahan ja Itäiseen Järvi-Suomeen. Maisemamaakunnat on jaettu edelleen maisemaseutuihin.

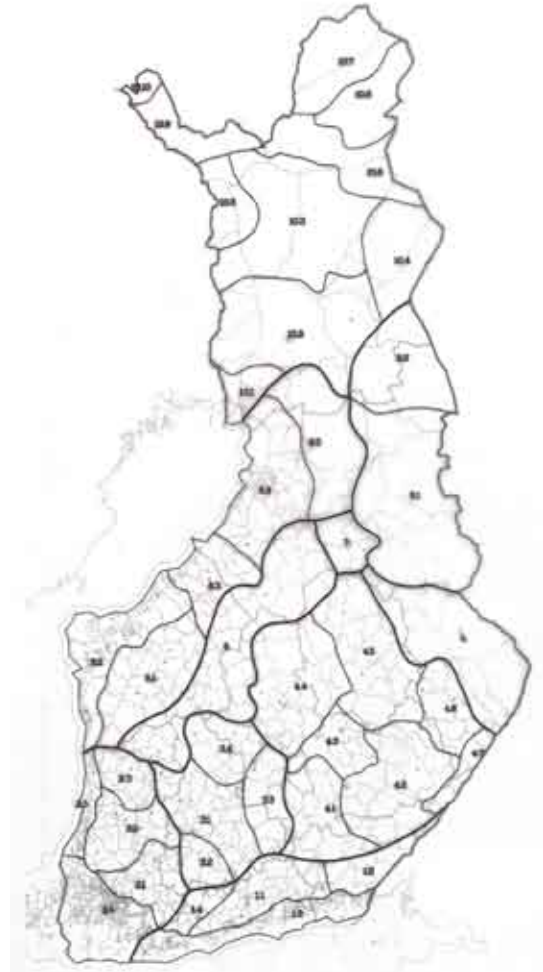
1. Eteläinen rantamaa
  - 1.1 Eteläinen viljelyseutu (Orimattila, Artjärvi, osa Lahdesta, Nastolasta, Hollolasta ja Kärkölästä)
3. Hämeen viljely- ja järvimaa
  - 3.1 Keski-Hämeen viljely- ja järwiseutu (Hämeenkoski, osa Kärkölästä, Hollolasta ja Padasjoesta)
  - 3.3 Päijänteiden seutu (Asikkala, Sysmä, osa Lahdesta, Hollolasta, Padasjoesta, Nastolasta ja Heinolasta)
4. Itäinen Järvi-Suomi
  - 4.1 Lounais-Savon järwiseutu (Hartola, osa Heinolasta ja Nastolasta)

Eteläinen rantamaa

Eteläinen rantamaa on vanhaa kulttuuri-Suomea ja tärkeää viljelyseutua, jonka maatalous on pitkäaikaista. Asutus on keskittynyt vanhastaan rannikolle ja jokivarsien viljelymaiden tuntumaan. Perinteinen asutus vaihtelee ryhmä- ja nauhakylistä haja-asutukseen. Myöhemmin asutusta on kertynyt tärkeiden liikenneväylien, teiden ja rautateiden varsille. Eteläisen rantamaan kulttuurimaisemat ovat syntyneet pitkän historiallisen kehityksen kautta.

Eteläisen rantamaan eteläiseen viljelyseutuun kuuluvat I Salpausselän eteläpuolella sijaitsevat Orimattila ja Artjärvi sekä osa Lahdesta, Hollolasta, Nastolasta ja Kärkölästä. Eteläinen viljelyseutu on Eteläisen rantamaan ydinaluetta, tyypillisintä jokilaaksojen viljelymaisemaa. Peltoaukeat avautuvat parhaimmillaan miltei lakeudeksi. Maaston korkokuva on pääpiirteissään alava, mutta maisema on pienpiirteisyydessään hyvin vaihteleva. Pohjoisesta etelään suuntautuvien jokien varsilla on loivapiirteisiä savikkoalueita, jotka ovat tehokkaassa viljelyssä. Jokilaaksojen väliin jää kumpuilevia metsäisiä ja kallioisia selänteitä. Järviä on vähän ja ne ovat yleensä pieniä. Soita on paljon vähemmän kuin maan muissa osissa yleensä. Rehevät suotyypit on kuivatettu viljelymaaksi, karummat on ojitettu metsäksi.

Jääkauden muodostama ensimmäinen Salpausselkä on merkittävä luonnonnähtävyys, satoja kilometrejä pitkä mannerjäätikön pysähtymiskohtaa osoittava reunamuodostuma. Jyhkeä harjanne kulkee lännessä Eteläisen rantamaan läpi Hankoniemeltä Hyvinkään seudulle ja siitä itään se osoittaa koko maisemamaakunnan pohjoisrajan. Salpausselkä on ikivanha kulkureitti, nykyään sen laella kulkevat maantiet ja rautatie. Moni kylä ja kaupunki on rakennettu sen laelle tai liepeille.

Kuva 46. Maisema-alueityöryhmän maisemamaakuntajako.

Kuva 47. Luhtikylä Orimattilassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 48. Putula Hämeenkoskella. Carita Uronen, 2005

Hämeen viljely- ja järvimaa

Hämeen viljely- ja järvimaa on osa maantieteellisesti varsin yhtenäistä Järvi-Suomea. Häme poikkeaa kuitenkin niin paljon sekä luontonsa että kulttuurinsa puolesta Itäisestä Järvi-Suomesta, että se on erotettu omaksi maisemamaakunnakseen. Maisemastakin näkee, että Hämeessä on viljelty pitempään. Koska maaperä on parempaa, voitiin kaskiviljelystä siirtyä jo kauan sitten pysyvään peltoviljelyyn. Pellot ovat yhä isompia ja tuotanto tehokkaampaa kuin Itäisessä Järvi-Suomessa. Kallioperän peittävät tavallisesti erilaiset moreenikerrostumat, mutta pohjoisessa on paljon jylhiä kallioita. Varsinkin keski- ja eteläosissa on runsaasti maisemassa erottuvia harju- ja reunamuodostumia. Näillä tienoin on myös laajoja ja viljavia savikkoalueita. Suuret järvet ja reittivesistöt luonnehtivat lähes koko aluetta.

Hämeen viljely- ja järvimaan Keski-Hämeen viljely- ja järvisetu on Hämeen ydinaluetta, ja siihen kuuluvat Hämeenkoski sekä osa Kärkölästä, Hollolasta ja Padasjoesta. Vanhin asutus ja viljavien savikkojen vuraat viljelyalueet sekä vaihtelevat vesireitit keskittyvät tälle seudulle. Päijänteen seutuun kuuluvat Asikkala ja Sysmä sekä osa Lahdesta, Hollolasta, Padasjoesta, Nastolasta ja Heinolasta. Se on Hämeen viljely- ja järvi- maan ja Itäisen Järvi-Suomen vaihettumisvyöhykettä. Suomen toiseksi suurimpana järvenä Päijänne hallitsee seutuaan keskusakselin ulottuen etelän savikkoisilta viljelyalueilta pohjoisosan metsäisiin ja karuihin kallioisiin maihin.

Kuva 49. Hujansalon silta Heinolassa. Carita Uronen, 2005

Itäinen Järvi-Suomi

Itäinen Järvi-Suomi on järvien, metsien ja haja-asutuksen mosaiikkia. Vesistöt ovat Itäisen Järvi-Suomen suurin rikkaus, alueella on lukuisia sokkeloisia järviä ja vesireittejä. Kallioperä on geologiselta iältään vanha ja kulunut vuoriston tasainen pohja eli peneplaani, jota rikkovat monet pääosin luode-kaakkoisuuntaiset ruhjeet. Moreenit, etenkin drumliinikentät peittävät suurelta osin kallioperän. Maaperä on melko karua ja metsät ovat pääosin mustikkatyypin kuusikoita ja puolukkatyypin mäntykankaita. Soita tällä alueella on erittäin vähän.

Itäisen Järvi-Suomen Lounais-Savon järvisetuun kuuluvat Hartola sekä osa Heinolasta ja Nastolasta. Lounais-Savon järvisetudun eteläosissa on verraten runsaasti viljelymaata ja metsäkasvillisuus on melko rehevää. Järvisyys lisääntyy pohjoista kohti, missä ovat myös suurimmat järvet.

LÄHTEET:

Alalammi, P. (toim.) 1993. Suomen kartasto 350. Maisemat, asuinym- päristöt. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Forssa: Forssan kirjapaino.

Granö, JG. 1932. Suomen maantieteelliset alueet. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Maisemanhoito. 1993. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto. Maisema-alueryhmän mietintö I. Mietintö 66/1992. Helsinki: Painatus- keskus Oy.

Kuva 50. Näkymä II Salpausselältä Vesijärvelle päin. Carita Uronen, 2005

4.4 PÄIJÄT-HÄMEEN MAISEMATYYPIT

Ympäristöministeriön vuonna 1993 laatimaa valtakunnallista maisema-maakuntajakoa on tarkennettu tässä työssä määrittelemällä ja rajaamalla Päijät-Hämeen maakunnalliset maisematyypit. Päijät-Häme on jaettu kolmeentoista maisemalliseen osa-alueeseen eli maisematyyppiin, joilla on tunnusomaiset luonnonpiirteet ja niiden muokkaamat maankäyttömuodot sekä erilainen maisemakuva.

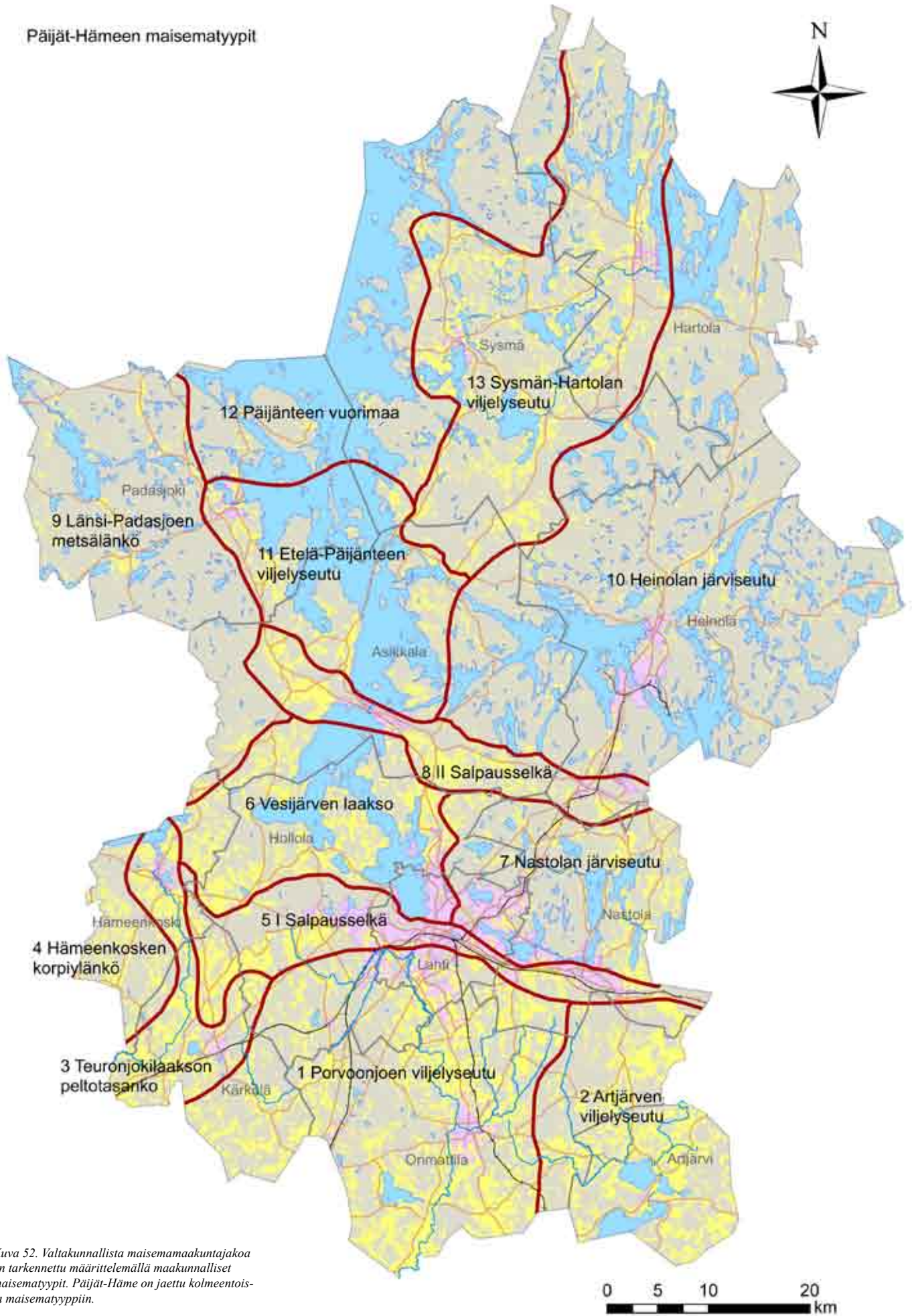
Jaotusta laadittaessa keskeisenä perusteena on ollut maisemarakenne, jonka perustekijöitä ovat kallio- ja maaperä, maaston korkeussuhteet, vedenkoskemattomat alueet, kasvillisuus ja vesistöt. Huomioon on otettu myös asutuksen ja maankäytön historia, kulttuuripiirteet, erilaiset luonto- ja maisema-arvot, nykyinen maankäyttö ja rakentaminen sekä maisemakuva. Maisema-aluejaon laatiminen on pohjautunut käsitykseen, jonka mukaan maiseman ja ihmisen toiminnan, kulttuurin, vuorovaikutus on keskeinen tekijä maisemallisten erojen ja arvojen muodostumisessa.

Maakunnallisen maisema-aluetyypityksen taustatietona on jaoltaan tarkempi kuntakohtainen maisemarakennejako, joka myös koottiin tässä projektissa. Alustava maisema-aluetyypitys on laadittu karttatarkasteluna maaperä- ja topografiakartan sekä maastokartan avulla. Tämän jälkeen sitä on tarkennettu paikkatietoaineistojen avulla. Jaotukseen vaikuttivat myös maastossa tehdyt maisemakuvan arvioinnit. Keskeisiä lähtötietoja ovat niin ikään olleet maakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen selvityksessä eli MARY -projektissa tehdyt inventoinnit ja selvitykset sekä Museoviraston Inventointien kehittämishankkeen laatimat kulttuuriympäristövyöhykeselvitykset ja historialliset kartat.

Kuva 51. Sairakkala Hollolassa. Carita Uronen, 2005

Päijät-Hämeen maisematyypit

Kuva 52. Valtakunnallista maisemamaakuntajakoa on tarkennettu määrittelemällä maakunnalliset maisematyypit. Päijät-Häme on jaettu kolmeentoista maisematyyppiin.

0 5 10 20 km

Kuva 53. Orimattilan Pennalan kylä. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2004

1 PORVOONJOEN VILJELYSEUTU

Jääkauden jälkeen vähitellen väistynyt vesi on lajitellut maa-aineksia ja muokannut maisemakuva Salpausselän eteläpuolella. Porvoonjoen viljelyseudulla tyypillisiä ovat tasaiset tai loivasti kumpuilevat savipohjaiset viljelymaat ja niiltä kohoavat, veden karuiksi huuhtelemat metsäiset moreeni- ja kalliomäet. Maisemakuva on yleisluonteeltaan rauhallinen ja avara. Maisematyyppien muutoskohdat eivät yleensä ole kovin selvärajaisia. Hollolasta alkunsa saavan Porvoonjoen alkupää, Luhdanjoki, kulkee rotkomaisessa kallioperän murosraaksossa, ja sitä ympäröivät selänneet ovat harvaanasuttuja ja karuja, paikoitellen erämaaluonteisia. Salpausselän juurella Okeroisissa, jossa Luhdanjoki muuttuu Porvoonjoeksi, viljelymaisema on kumpuilevaa. Orimattilan Tönnössä Porvoonjokilaakso kaventuu komeaksi koskialueeksi. Luhtikylän ja Orimattilan keskustajaman väliin jää laaja, kalliainen metsäselänne. Viljelylaaksojen pohjalta löytyy harvalukuisia, pieniä ja matalia järviä, joista Orimattilan Mallusjärvi on merkittävin. Taajamat ja tiestö sijoittuvat peltoalueille tai niiden tuntumaan, mikä lisää vaikutelmaa viljelymaiseman hallitsevuudesta.

Jääkauden jälkeen Porvoonjoki oli muinaisen Ancyclusjärven lahti ja keskeinen vesireitti alueella. Salpausselän eteläpuolelta tunnetaan huomattava määrä esihistoriallisia asuinpaikkoja, jotka ajoittuvat lähes yksinomaan kivikaudelle. Alue onkin Suomen varhaisimmin asutettua seutua: Orimattilan Virenoilla ja Lahden Renkomäen Ristolassa sijaitsevat Suomen vanhimmat tähän mennessä löydetyt asuinpaikat. Valtaosa kivikautisista asuinpaikoista on syntynyt Porvoonjoen tai siihen laskevien sivujokien varsille. Lahden ja Hollolan rajalla sijaitsee Luhdanjoen muinaisjärven kivikautinen asutuskeskittymä, joka on valtakunnallisesti merkittävä muinaisjäynnös. Rautakautisia löytöjä on niukasti.

Alueen vanhin tiestö on yhdistänyt sisämaan kyläasutuksen rannikon kaupunkeihin. Hollolasta Orimattilan ja Myrskylän kautta Porvooseen kulki keskiaikainen tie, joka oli hämäläisten tärkeä kauppareitti. Vastaava yhteys sijoittui alueen länsilaidalle, jossa Kärkölän läpi kulki ns. "Meritie" Hämeenlinnasta Porvooseen. Alueelle ovat tyypillisiä suurehko keskiajalta peräisin olevat kylät, joissa on säilynyt esimerkkejä perinteisestä rakennustavasta. Kylät ovat useimmiten rakentuneet viljelykelpoisten maiden keskellä oleville sora- ja moreenikumpareille, muutamat myös harjujen rinteille. Orimattilan kartanot ovat sijoittuneet pääosin Porvoonjoen lähetyville niittyjen ja viljelykelpoisten maiden yhteyteen. Porvoonjoen sen sivujokien koskissa on ollut runsaasti myllyjä ja sahoja, niistä Tönnön mylly on yhä toiminnassa. Maatalousvaltaisena säilyneen Porvoonjoen viljelyseudun suurin taajama on Orimattila. Orimattilan kirkonkylän kasvu on rakentunut osin paikkakunnan tekstiiliteollisuuden pohjalle, mistä on säilynyt piirteitä taajamamiljöössä. Riihimäen–Pietarin vuonna 1870 valmistunut rautatie on tuonut alueelle uusia asutuskeskuksia ja teollisuutta, jonka vaikutusta on nähtävissä maisema-alueen länsiosassa rautatien varrella, esimerkiksi Hollolan Herralassa. Rautatien varressa on ollut

useita tiilitehtaita, mm. Herrala, Heinäsuo ja Lappila, joiden sijoittumiseen on vaikuttanut lisäksi tiilen valmistukseen soveltuva maaperän savi. Myös tiestö on muokannut maisemaa. Nykyistä vanhaa Helsingintietä, joka rakennettiin 1950-luvulla, ei enää linjattu kulkemaan vanhojen kylien läpi, vaan se raivattiin korven keskelle. Asutuksen ja teollisuuden painopiste siirtyi vanhoista kylistä uusien teiden varteen entisille takamaille. Nykymaisemalle antaa leimansa Lahti–Helsinki -välinen moottoritie ja tulevaisuudessa myös Orimattilan ohitse kulkeva oikorata. Etelä-Lahden maisemassa muutoksia on aiheuttanut kaupallisen toiminnan hakeutuminen Launeen–Renkomäen suuntaan entisille pelloille.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Porvoonjokilaakso, Orimattila (osa arvokasta maisema-alueetta)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Porvoonjokilaakson kulttuurimaisema, Orimattila (osa merkittävää rakennettua ympäristöä)

Mallusjärven–Porvoonjoen kulttuurimaisema, Orimattila
Heinämaan kylä ja kulttuurimaisema, Orimattila
Uusikylän kulttuurimaisema, Kärkölä

Kuva 54. Porvoonjoki Orimattilan Virenojan vanhalla myllypaikalla. Carita Uronen, 2005

Kuva 55. Artjärven keskustaajama, taustalla Villikkalanjärvi. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

2 ARTJÄRVEN VIILJELYSEUTU

Kuva 56. Artjärven tasaista viljelymaisemaa. Carita Uronen, 2005

Artjärven viljelyseudulla järvien osuus pinta-alasta on suuri ja niillä on keskeinen merkitys maisemakuvassa. Villikkalanjärvi, Pyhäjärvi ja Säyh-tee hallitsevat Artjärven keskiosaa. Järvinäkymien, viljelyalueiden ja metsäselänteiden vuorottelu tekee maisemakuvasta vaihtelevan ja rikkaan, vaikka maisematyyppejä on keskimääräistä vähemmän. Orimattilan Niinikosken kylä liittyy yhtenäisenä Artjärven viljelymaisemaan. Artjärven kallioperä poikkeaa Päijät-Hämeen muista kunnista. Pohjois- ja luoteisosia lukuun ottamatta se on rapakivigraniittia, mikä näkyy kalliomuotojen särmikkyytenä ja lohkeiluna sekä siirtolohkareiden suurena määränä. Pyhäjärvi, joka on keskisyvyydellä mitattuna Suomen syvin järvi, ja sitä reunustavat jyrkkäreunaiset moreeni- ja kallioselänteet muodostavat jylhän maiseman. Artjärven kirkonkylä on syntynyt Villikkalanjärven, Säyhteen ja Pyhäjärven väliselle kannakselle.

Orimattilan itäosassa sijaitseva Kuivannon kyläkeskus on syntynyt jokilaakson ja kallioselänteiden rajapintaan, missä ympäristö on maastomuodoiltaan voimakaspiirteinen. Kylän etelä- ja itäpuolella levittäytyy Kuivannonjoen viljelylaakso. Etenkin sen itäosat ovat tasaisia ja laajoja savikkoja.

Artjärveltä tunnetaan kivilautisia sekä rautakautisia asuinpaikkoja, jotka sijoittuvat useimmiten järvien tai jokien rannoille. Pyhäjärven rannalla ko-hoa Linnanmäki, vanha kylälinna, joka sijaitsee Kinttulan kartanon mail-la.

Kylät ja laajimmat viljelymaat ovat keskittyneet järvien ympäristöön. Kylät ovat tyypiltään pääosin ryhmäkylä, mutta myös raittimaista kylärakennetta esiintyy alueella. Artjärven kartanot Kinttula ja Ratula ovat sijoittuneet järvien läheisyyteen viljaville savimaille. 1700-luvulla rakennettiin tie Heinolasta Nastolan Uudenkylän, Kuivannon ja Artjärven kautta Loviisaan. Vanha tielinjaus on säilynyt lähes muuttumattomana nykypäiviin saakka. Vuorenmäen Villikkalanjärven ja Säyhteen väliselle kannakselle sijoitettiin vuonna 1882 Artjärven Reservikomppania (Uudenmaan tarkka-ampujapataljoona), josta on säilynyt vanha 360 hengen kasarmi ja rakennus-suojelulailla suojeltu ns. Päällikön talo. Artjärvi sijaitsee Päijät-Hämeen parhaalla viljelyalueella. Maatalouteen sitoutunut elämä on ollut pitäjälle leimallista nykypäiviin saakka, ja kylien kasvu on ollut hyvin verkkaista.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt
Suurikylän–Vuorenmäen kulttuurimaisema, Artjärvi
Kinttulan kartano ja kulttuurimaisema, Artjärvi
Ratula–Hietanan kulttuurimaisema, Artjärvi

Kuva 57. Lanskinjoki Artjärvellä. Carita Uronen, 2005

Kuva 58. Kärkölän Myllykylä sijaitsee I Salpausselän ja Teuronjoen leikkauskohdassa. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2004

3 TEURONJOKILAAKSON PELTOTASANKO

Teuronjokilaakson peltotasangon maisema-alueen tunnuspiirteitä ovat maaston tasaisuus ja laajat viljelykset. Maiseman yleisilme on hyvin avara. Aluetta halkova Teuronjoki on maisematekijänä huomaamaton, järvet ovat matalia ja alavartaisia. Maaperä on savikkoa, kumpumaa-alueet moreenivaltaisia. Soistuneita vyöhykkeitä on paikoitellen. Hämeenkosken kirkonkylä sijaitsee Pääjärven, Teuronjoen ja harjumuodostumien leikkauskohdassa, muut taajamat nauhamaisesti päätiestön ja rautatien varressa. Alue jatkuu lännessä Salpausselän–Puuajokilaakson viljelymaisemana.

Hämeenkosken kirkonkylän alueelta tunnetaan useita kiinteitä muinaisjäännöksiä rautakaudelta, mm. kaksi linnavuorta, Hyväneulan Linnamäki ja kirkonkylän läheisyydessä sijaitseva Linnakallio.

Keskiaikaisperäinen Ylinen Viipurintie kulkee alueen läpi ja sen läheisyyteen on syntynyt jo varhain asutusta. Pääjärven eteläpuolella sijaitsevaa Kurjalan rälsikkartanoa pidetään yhtenä Hämeen vanhimmista kartanoista. Hämeenkoski on ollut aikanaan Hämeen merkittävää pellavanviljelyaluetta, josta muistona on rakennussuojelulla suojeltu Hankalankosken Pellavaloukku Teuronjoen varrella. Myllyjä on Hämeenkoskella ollut parhaimmillaan kaksitoista. Kirkonkylässä toimi vuosina 1857–1928 verkatehdas, jonka yhteyteen syntyi Puutteenkujan työväen ja käsityöläisten asuinalue. Varhainen teollisuustoiminta on keskittynyt rautatien varren taajamiin, Järvelään ja Lappilaan. Järvelä onkin syrjäyttänyt kirkonkylän Kärkölän hallinnollisena keskuksena.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Kärkölän kirkonkylä ja ympäröivä kulttuurimaisema (osa arvokkaasta kulttuuriympäristöstä)
Järvelän rautatieasema, Kärkölä
Kirkonkylän ja Teuronjoen kulttuurimaisema, Hämeenkoski
Kurjalan kartano ja kulttuurimaisema, Hämeenkoski

Kuva 59. Lapinnummi Kärkölässä. Carita Uronen, 2005

4 HÄMEENKOSKEN KORPIYLÄNKÖ

Hämeenkosken korpiylänkö on harvaan asuttua, metsäistä moreeni- ja harjuselännettä, jossa laaksopainanteet ovat savipohjaisia pienialaisia viljelymaita. Maiseman yleiskuva on maltillisesti kumpuileva ja sulkeutunut. Järviä on vähän ja ne ovat kooltaan hyvin pieniä. Alueen halki kulkee Kortajokena alkava maisemassa huomaamaton joki, joka laskee Hausjärven Mommilanjärveen Pätilänjokena. Alue jatkuu lännessä Janakkalan korpiylänköönä.

Muinaisjäännöksiä alueelta ei tunneta. Pienet kylät sijaitsevat vanhan tiestön varrella ja ovat todennäköisesti keskiajalta peräisin. Alueen kulttuurimaisema pienialaisine peltoineen poikkeaa ympäröivistä laajemmista kulttuurimaisemista. Huhdin kylä Hämeenkosken länsirajalla liittyy Lammim puolella sijaitsevaan laajempaan vanhojen kylien keskittymään. Nykyään Hämeenkosken korpiylänkö on metsävaltaista haja-asutusaluetta, jota leimaa jälleenrakennuskaudelta peräisin oleva rakennuskanta ja metsän keskelle sotien jälkeen raivatut viljelymaat.

Kuva 60. Uusi-Pätilän jälleenrakennuskaudella syntyneitä maisemia Hämeenkoskella. Carita Uronen, 2005

Kuva 61. Lahden kaupunki on syntynyt I Salpausselän ja Vesijärven solmukohtaan. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

5 | SALPAUSSELKÄ

Salpausselät ovat oleellinen tekijä Päijät-Hämeen maisemassa. Ensimmäinen Salpausselkä on voimakas raja Rannikko-Suomen ja Järvi-Suomen välissä. Kokonaisuuteen kuuluu reunamuodostuman mäntyä kasvava, paikoin jyrkkäreunainen ja kapea, paikoin laajoiksi deltakankaiksi levinnyt ydinalue sekä pääosin etelärinteen puolelle syntynyt lievealue soistuneine vyöhykkeineen. Etelä-Suomen korkein kohta, Tiirismaan vuorimainen kallioharjanne, on osa Salpausselän maisemakokonaisuutta. Salpausselkä on myös tärkeä vedenjakaja, joka jakaa pohjoisosan Kymijoen vesistöalueen eteläosan pienempiin vesistöalueisiin. Kumpuilevat, yhtenäiset viljelyvyöhykkeet Hollolan Vesalan–Korpikylän sekä Tennilän–Voistion vaiheilla sijoittuvat Salpausselän eteläpuolisille hietamaille.

Salpausselän ja sen ympäristön muinaisjäänneksiset ovat pääasiassa rautakautisia hautapaikkoja, joista merkittävin on Hollolan Untilassa sijaitseva Kirkk’ailanmäen kalmisto.

Ylinen Viipurintie on rakentunut jo keskiajalla Salpausselän harjulle. Nykyinen tiestö noudattaa suurelta osin vanhaa linjausta, esimerkiksi nykyinen Aleksanterinkatu Lahden ydinkeskustassa on osa vanhaa Ylistä Viipurintietä. Kylät, joissa asutus on jatkunut rautakaudelta saakka, ovat sijoittuneet harjujen hietaisille lievealueille. Alueen vanhimpia kartanoita on Hollolan Voistio. Kärkölän kirkonkylä muodostaa harjun reunalle hyvin säilyneen kylämiljöökokonaisuuden, johon liittyy 1800-luvulla perustettu Huovilän maisemapuisto, joka on vanhaa kartanomiljöötä. Lahden sijainti Järvi-Suomen ja etelärannikon välillä on ollut kaupungin kehityksen kannalta merkittävä. Riihimäen–Pietarin rautatie valmistui vuonna 1870 ja seuraavana vuonna avattiin Vääksyn kanavan kautta vesiyhteys Päijänteelle. Hyvien liikenneyhteyksien vaikutuksesta teollisuus kehittyi, Lahteen syntyi mm. metalli-, lasi, puusepän- ja tekstiiliteollisuutta. Rautatien ansiosta Lahden sijainti oli myös strategisesti tärkeä, ja 1910-luvulla rakennettiin Hennalan varuskunta, josta tuli Venäjän kolmanneksi suurin varuskunta Helsingin ja Viipurin jälkeen. Runsaassa sadassa vuodessa pieni Hollolan kylä on kasvanut 100 000 asukkaan kaupungiksi. Lahden kylän palon jälkeen vuonna 1878 laadittiin empiretyylinen ruutu-kaava, ja Lahti rakennettiin alusta alkaen tiiviiksi kivikaupungiksi. Vuonna 1905 perustettu Lahti oli Suomen nuorin kaupunki 1960-luvulle saakka. Lahden rakentumisessa näkyy merkittävästi karjalaisen siirtolaisväestön ja useiden viipurilaisten yritysten ja yhteisöjen asettuminen kaupunkiin, minkä seurauksena kaupungissa on laajoja rakennettuja alueita jälleerakennuskaudelta. Harjuille rakennetut radiomastot ja hyppyrimäet ovat tärkeitä tunnusmerkkejä kaupungin siluettissa. Rakentamisolosuhteiltaan helppo maaperä on houkuttellut sijoittamaan päätiet, rautatien ja taajamat Salpausselälle. Nykyisin Hollola, Lahti ja Nastola muodostavat yhteen kasvavan nauhataajaman, jonne keskittyy suuri osa maakunnan väestöstä ja teollisuudesta. Laajin rakentamaton metsäselänneisuus on jäljellä Salpausselän mutkassa Hollolassa.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Voistion ja Tennilän kulttuurimaisema, Hollola
Kärkölän kirkonkylä ja ympäröivä kulttuurimaisema (osa arvokkaasta kulttuuriympäristöstä)
Lahden ydinkeskusta
Lahden urheilukeskus, Salpausselkä
Anttilanmäen esikaupunkiasutus, Lahti
Hennalan kasarmialue, Lahti
Tapanilan puutaloalue, Lahti
Erstan kartano ja puisto, Nastola

Kuva 62. Lahden radiomastot. Carita Uronen, 2004

Kuva 63. Hollolan kirkonkylä Vesijärven rannalla. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

6 VESIJÄRVEN LAAKSO

Vesijärven laakso Salpausselkien välissä koostuu kahdesta pääelemen-
tistä. Ranta-alueet ovat savivaltaisia, tasaisia ja alavia peltomaisemia. Nii-
tä reunustavat selänneet, joissa vuorottelevat sekametsät ja kumpuilevat
viljelykset. Vesijärven vesistömaisema yhdistää alueen yhdeksi ilmeik-
kääksi kokonaisuudeksi. Vesijärven laaksossa on runsaasti edustavia
viljelymaisemia, joista laajimpia kokonaisuuksia muodostavat Pyhänie-
mi–Kirkonseutu–Sairakkala, Laitiala ja Kalliolan–Paimelan alue Hollolas-
sa sekä Viitailan–Paakkolan seutu Asikkalassa.

Alueella on asuttu jo kivikaudella silloisen Muinais-Päijänteen rannoilla.
Rautakautisesta asutuksesta merkkeinä ovat kalmistot ja linnavuoret.
Alueella sijaitsevat Asikkalan Linnomäki sekä Hollolan kirkonkylän Kapa-
tuosian linnavuori ja Laitialan Kiiluanmäki, jotka todennäköisesti liittyvät
Hämeen muinaislinnaketjuihin.

Hämeen vanhin pysyvä asutus keskittyi Vesijärven rannoille. Keskiajalta
peräisin olevat kylät syntyivät viljavimmille paikoille Salpausselän hietai-
sille lievealueille sekä rannan tuntumaan. Salpausselältä lähtevälle pitkit-
täisharjulle hyvien vesiyhteyksien äärelle sijoittuu Neitsyt Marialle omistet-
tu Hollolan keskiaikainen harmaakivikirkko, joka on keskiajan vaikuttavin
muistomerkki Päijät-Hämeessä. Kirkko ja sen lähiympäristöön kuuluvat
pappila ja kunnantupa muodostavat ainutlaatuisen kulttuurimaisemakoko-
naisuuden. Suur-Hollola oli keskiajalla seudun tärkein hallintopitäjä. Vesi-
järven rannoilla sijaitsee useita kartanoita, jotka ovat sijoittuneet savi- ja
silttilaaksoihin niittyjen, viljelykelpoisten maiden ja hyvien kulkuyhteyksien
ansioista. Vesireitti on ollut alueelle hyvin tärkeä, varsinkin kun sahatoi-
minta alkoi Hollolan Lahden kylässä 1800-luvun lopulla. 1800- ja 1900-
luvun vaihteessa Vesijärven satama oli toiseksi vilkkain Venäjän valtakun-
nassa Pietarin jälkeen. Vesijärven rannoille on syntynyt huvila-asutusta,
mm. Hollolan Ilosaareen ja Lahden Enonsaareen 1900-luvun vaihteessa.
Lahden kaupungin alueella maisemaa hallitsee rakennettu kaupunkiympä-
ristö maamerkkeineen. Taaja rakentaminen on levittäytynyt Vesijärven
etelä- ja itärannoille. Vesijärven sataman läheisen rannan vapautuminen
teollisuudelta asuinrakentamiseen on viime vuosien näkyvin muutos ran-
tamaisemassa. Vesijärven satamasta ympäristöineen tullut viime vuosina
lahtelaisten virkistys- ja vapaa-ajan keskus. Sataman ja keskustan välissä
sijaitsee Kariniemenmäki, arvokas lehtomainen luontoalue.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Kastari–Hatsina–Kutajoki, Hollola, Hämeenkoski

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Hollolan kirkonkylän kulttuurimaisema

Laitialan kartano ja kulttuurimaisema, Hollola

Vesijärven sataman ympäristö, Lahti

Mukkulan kartanomiljö, Lahti

Kuva 64. Hollolan kirkonkylä. Riina Puusaari, 2005

Kuva 65. Nastolan keskustaajama sijaitsee I Salpausselällä. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2004

7 NASTOLAN JÄRVISEUTU

Salpausselkien välissä sijaitseva Nastolan järviselä on maisematekijöiltään hyvin vaihtelevaa, mikä johtuu alueen syntyhistoriasta jääkauden loppuvaiheesta. Jään reuna vetäytyi ja laajeni useita kertoja, minkä jäljiltä maalajit ovat sekoittuneet pienialaisiksi kerrostumiksi ja kallioperä ruhjoutunut vaihtelevan suuntaisiksi laaksopainanteiksi ja harjanteiksi. Nastolan itäosassa leimaavaa on maisemarakenteen pohjois-eteläsuuntaisuus, josta pitkäsuuntaiset järvet ovat näkyvin elementti. Maisemakuvassa vuorottelevat pienet, mäkiset viljelyalueet, vesistöt ja metsäiset, usein karut, erämaaluontoiset kalliobelänteet.

Salpausselkien lajittumisvyöhykkeen alueelta on löydetty useita kivi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. Lahden Ahtiala ja Nastolan Ruuhijärvi ovat olleet jo rautakaudella merkittävää asuinalueita. Kalkolan linnavuori on liitin Hiidenvuoren ohella itäisin Hämeen linnavuorista.

Alueen vanhin ja merkittävin kyläasutus sijoittuu vyöhykkeille Lahden Koiskalasta Heinlammin kautta Pyhantaan suunnalle sekä Nastolan Uudestakylästä Immilään ja Ruuhijärvelle. Vanha ryhmäkyläasutus sijoittuu järvien tuntumaan. Nastolan järviselän alueella suuri osa vanhoista tielinjauksista on säilynyt mutkitteluina ja maastonmuotoja mukailevina. Keskiaikainen Ylinen Viipurintie haarautui Lahdessa kahdeksi vaihtoehdokseksi reitiksi, joista ylempi kulki Ahtialan ja Ruuhijärven kautta liitin Vuolenkoskelle ja alempi Uudenkylän kautta liitin Kausalaan. Alueella sijaitsevat Erstan, Seestan, Toivonojan ja Koiskalan kartanot. Immilän ja Kumian myllyt ovat yhä jäljellä vanhasta myllyperinteestä. Nastolan länsiosa liitettiin Lahteen vuonna 1956, jonka jälkeen alue on rakentunut tehokkaasti mm. Ahtialan osalta. Salpausselän pohjoispuolinen osa on säilynyt Nastolassa pääosin maaseutumaisena haja-asutusalueena.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Kirkonkylän kulttuurimaisema, Nastola
 Erstan kartano ja puisto, Nastola
 Seestan kartano ja kulttuurimaisema, Nastola
 Toivonojan kartano ja kulttuurimaisema, Nastola

Kuva 66. Arrajoen vanhan kartanon puukuja Nastolassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 67. Metsäkylä Nastolassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 68. Asikkalan keskustaajama Vääksy sijaitsee II Salpausselän muodostamalla kapealla kannaksella Päijänteen ja Vesijärven välissä. Lahden ammattikorkeakoulu/ Lentokuva Vallas Oy, 2005

8 II SALPAUSSELKÄ

II Salpausselän yhtymäkohta Vesijärveen ja Päijänteeseen tekee Vääksystä erityisen voimakkaan ja näyttävän suurmaiseman solmukohtan. Laajimmat delta-alueet ovat Vesivehmaankangas ja Hyrtiälänkangas. Maisemallisesti merkittäviä, kumpuilevia viljelymaisemia esiintyy mm. Urajärvellä, Vesivehmaalla sekä Kurhila-Hillilässä, jotka ovat sijoittuneet harjun lievealueille.

II Salpausselän alueelta on löydetty vain muutamia ajoittamattomia tai historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Asikkala on jo varhain ollut asuttua ja vaurasta maatalousaluetta. Asutusta ja tiestöä on sijoittunut II Salpausselälle, mutta eri mittakaavassa kuin I Salpausselän seudulla.

Keskiajalla II Salpausselkää pitkin on kulkenut tie Asikkalasta Vesivehmaan kautta Heinolan Vierumäelle. Harjulla kulkeva tie on säilyttänyt vanhan linjauksensa. Päijänteen ja Vesijärven yhtymäkohdassa sijainnut Anianpelto oli Asikkalan vanhimpia kyliä ja merkittävä markkinapaikka keskiajalla. Keskiaikaiset Kurhilan, Hillilän, Vesivehmaan ja Urajärven kylät ovat luonteeltaan raittikyliä. Urajärven länsipuolella on yhtenäinen kylä- ja viljelyalue, itäpuolella maisema on metsäistä ja kyläasutus sekä peltoalueet pienimuotoisempia. Pitkittäissuuntaisen Urajärven eteläpäässä sijaitsee Urajärven kartano maisemapuistoinen. Vääksy on ollut pieni myllykylä, jossa Vääksynjoen varrella toimi useiden kylien myllyjä, ja rakentaminen oli pienipiirteistä. Vuonna 1871 valmistunut Päijänteen Vesijärveen yhdistävä kanava vauhditti Vääksyn kehittymistä pitäjän keskuksiksi. Vääksyn kanava on historiallinen vesiliikenteen solmukohta ja Suomen vilkkaimmin liikennöity vapaa-ajan kanava. Kanavan ympäristöön muodostui 1800-luvun lopulta lähtien huvila-asutusta, josta vain pieni osa on säilynyt nykypäiviin saakka. Maatalousvaltaisen Asikkalan elinkeinot ovat olleet pellavan- ja perunanviljely sekä karjatalous. Teollisuus on keskittynyt pääasiassa maataloustuotteiden jalostamiseen, pitäjässä on toiminut mm. myllyjä ja kolme meijeriä. Heinolan Vierumäki II Salpausselän itäosassa on tunnettu sahateollisuudestaan ja nopeasti kasvavasta urheilupuistostaan. Urheilupuiston sijoittamiseen vaikuttivat kauniin luonnonmaiseman lisäksi sen liikenteellisesti edullinen sijainti rautatien läheisyydessä. Urheilupuiston 1930-luvulla rakennettu funktionalistinen päärakennus on suojeltu rakennussuojelulain nojalla.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Kurhila-Pulkkila, Asikkala (osa arvokasta maisema-aluetta)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Vääksyn kanava ympäristöineen ja Anianpellon markkinapaikka, Asikkala

Vesivehmaan kylä ja kulttuurimaisema, Asikkala

Urajärven kulttuurimaisema, Asikkala

Vierumäen urheilupuisto ympäristöineen, Heinola

Kuva 69. Urajärvi Asikkalassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 70. Vesivehmaan kyläraitti Asikkalassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 71. Padasjoen Vesijaon kylä sijaitsee samannimisen järven kupeessa. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

9 LÄNSI-PADASJOEN METSÄYLÄNKÖ

Länsi-Padasjoen metsäylänkö on laajaa Lammin Evolle ulottuvaa erämaatyypistä metsäaluetta. Seutu on loputonta metsäisten moreeniharjanteiden ja kosteiden notkelmien mosaiikkia. Notkelmiin on muodostunut pienialaisia lampia tai soita. Peltoalueita ja asutusta ei juurikaan ole lukuun ottamatta alueen halki kaakosta luoteeseen kulkevaa pitkäisharjua, jonka viljelyvyöhykkeet on raivattu pelloiksi ja avomaisemien keskelle ovat syntyneet Vesijaon ja Auttoisten kylät. Harjujakson tuntumaan sijoittuvat myös alueen suurimmat järvet. Vesijako-nimitys kuvaa alueen länsiosan kuulumista Kokemäenjoen ja itäosan Kymijoen valuma-alueeseen. Muuten pienipiirteisesti vaihtelevasta moreeniselänteestä erottuu muutamia kallioisempia ja karumpia osia. Jääkauden jälkeen vedenkoskematon ja siksi kasvillisuudeltaan rehevämpää aluetta on melko runsaasti. Alue jatkuu lännessä Evon metsäylänkönä.

Padasjoelta tunnetaan useita kivikautisia asuinpaikkoja, jotka sijoittuvat suurimmaksi osaksi järvien rannoille.

Keskiajalta peräisin olevat Auttoisen ja Vesijaon kylät ovat Padasjoen vanhimpia. Kylät ja niitä ympäröivät vaihtelevat viljelymaisemat muodostavat pienipiirteisen kokonaisuuden metsäylängön keskelle. Auttoisten kylässä on runsaasti vanhaa rakennuskantaa, ja kylän keskusta on säilyttänyt tiiviin ryhmäkylän luonteen. Maisemallinen erikoisuus kylässä on säteittäin jaettu Hanaporin alue, joka käsittää ruotusotamiehille 1800-luvun lopussa rakennettuja pientaloja. Arrakosken historiallisessa teollisuusyhdyskunnassa toimi 1800-luvulla Arrakosken ja Vierun ruukit sekä lukuisia muita pienempiä teollisuuslaitoksia, kuten mylly ja meijeri. Tiiviissä kylämiljöössä on yhä nähtävissä vanhoja teollisuusrakennuksia ja työväen asuntoja.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Auttoinen ja Vesijako, Padasjoki

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Auttoisten kylä ja kulttuurimaisema, Padasjoki

Vesijaon kylä ja kulttuurimaisema, Padasjoki

Arrakosken kulttuurimaisema, Padasjoki

Kuva 72. Kasiniemi Padasjoella. Carita Uronen, 2005

Kuva 73. Arrakosken kylän vanhoja teollisuuslaitoksia Padasjoella. Carita Uronen, 2005

Kuva 74. Heinolan kaupunki Jyrängönvirran varrella, taustalla Ruotsalainen. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

10 HEINOLAN JÄRVISEUTU

Heinolan järvisuudella levittäytyvät lukemattomat vesistöt ja niitä reunustavat metsäiset selänteet. Maaperä muodostuu pääosin avokallion päälle kerrostuneesta moreenista. Heinolan pohjois- ja itäpuolta kiertää muuta osaa jylhempi kallioselänteiden vyöhyke. Peltoalueita on erittäin vähän ja ne ovat hyvin pienialaisia. Päävesistöt ovat Ruotsalainen, Konnivesi ja Ala-Rieveli Heinolassa ja Jääsjärvi Itä-Hartolassa. Järvien suunta vaihtelee kallioperän ruheisuuden mukaan. Kymijoki virtaa alueen poikki leveänä uomana. Seudun pohjoisosat ovat vedenkoskematon, kasvillisuudeltaan muuta aluetta rehevää kumpumaata.

Heinolan vesistöt ovat olleet merkittäviä kulkureittejä jo esihistoriallisella ajalla. Rannoilta on löydetty huomattava määrä kivikautisia asuinpaikkoja ja useita kalliomaalauksia, joista tunnetuin on Lusin kalliomaalaus.

Pääosa asutuksesta on keskittynyt Heinolan kautta kulkevan pohjois-eteläsuuntaisen harjumuodostuman vaiheille. Viljelymaisemia on selvästi harvemmassa kuin muualla Päijät-Hämeessä ja ne ovat pienialaisia. Kylät ovat olleet pieniä. Heinolaan rakennettiin 1600-luvulla kolme kartanoa ns. uuden rälssin maalle: Tuusjärvi, Nynäs ja Taipale. Heinolan kaupunkikehitys alkoi vuonna 1776, kun Kymenkartanon läänin hallinto siirrettiin Loviisasta sijainniltaan keskeisempään Heinolaan. Vuonna 1839 Heinola sai kaupunkioikeudet. Kymenvirran varrelle rakennettu Heinolan kaupunki edustaa kustavilaisen ajan ruutukaavakaupunkirakennetta. Rautatie Lahdesta Heinolaan valmistui vuonna 1932. Jyrängön virran ylittävä rautatiesilta on merkittävä maisematekijä Heinolan keskustassa. Jälleenrakennuskauden rakentamisella on huomattava merkitys Heinolan kaupunkikuvassa. Heinolaan on keskittynyt mm. puunjalostusteollisuutta, jonka vaikutuksesta on rakentunut laajoja teollisuuden liittyviä asuinalueita erityisesti sodan jälkeen. Lahdesta Heinolan ohi kulkeva valtatie muodostaa nykyään merkittävän tieympäristön. Heinolan entisen maalaiskunnan kirkonkylä on säilyttänyt perinteisen kylämiljöön mittakaavan. Taajaman ulkopuolella hallitsevaa on rannoille viime vuosikymmeninä hakeutunut loma-asutus.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Maaherranpuisto ja seminaarialue, Heinola
 Heinolan kirkko, tapuli ja entinen pappila
 Harjupuisto, Heinola
 Jyrängön kulttuurimaisema, Heinola
 Kirkonseudun kulttuurimaisema
 (entisen Heinolan maalaiskunnan alueella)
 Nynäsin kartano ja puisto, Heinola

Kuva 75. Marjoniemi Heinolassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 76. Asikkalan Vähä-Äiniön kylä Päijänteen rannalla. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

11 ETELÄ-PÄIJÄNTEEN VIJELYSEUTU

Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisemakuvassa yhdistyvät tasapainoisella tavalla rauhallisesti kumpuilevat viljelymaisemat, metsäselänteet ja Päijänteen vesistömaisemat. Il Salpausselältä erkanevat, kohti koillista kulkevat pitkäisharjut männiköineen rikastuttavat näkymiä. Niistä kapeana nauhana Päijänteen poikki kulkeva Pulkkilanharju on arvokas maisemanähtävyys, jolta avautuvat molemmin puolin laajat Päijänteen järvimaisemat. Suomen suurimpiin ja komeimpiin lukeutuva Kelventeen harjusaari on suosittu maisemanähtävyys ja osa Päijänteen kansallispuistoa.

Kuva 77. Näkymä Pulkkilanharjun rannalta. Carita Uronen, 2005

Alueella on runsaasti muinaisjäänneksiä, rannoille sijoittuneita kivikautisia asuinpaikkoja ja varhaismetallikautisia kiviröykkiöitä. Asikkalan Kalkkisten Kotasaari on merkittävä esihistoriallinen asuinpaikka.

Laajimpia metsäselänteitä lukuun ottamatta koko alue on vanhaa viljelyseutua. Pulkkilanharjua pitkin on kulkenut tie Asikkalasta Sysmään jo 1500-luvulla. Toinen vanha tielinja kulki Päijänteen länsirannalla Höllölasta Asikkalan kautta Padasjoelle ja yhdisti vanhat kylät toisiinsa. Edustavia keskiajalta peräisin olevia ryhmäkyläjä ovat mm. Padasjoen Nyystölä ja Maakeski sekä Asikkalan kirkonkylä ja Vähä-Äiniö, jotka ovat rakentuneet viljelykseen sopivien silttimaiden ympäröimille sora- ja hiekkasaarekkeille. Päijänteen ja Kirkkolammin väliselle kannakselle on rakentunut Padasjoen kirkonkylä, jonka halki virtaavan Kirkkojoen lähistölle sijoittuvat mm. kirkko ja Saksalan kartano. Esimerkkinä voimakkaasta sahatoiminnasta on kirkonkylän pohjoispuolella Päijänteen rannalle sijoittuva Mainiemen entinen sahan alue. Asikkalan Kalkkisten kanava rakennettiin vuosina 1875–1878 ensisijaisesti uittoja ja Päijänteen veden korkeuden säännöstelyä helpottamaan. Kanavan rakentaminen vaikutti myös Lahden ja Heinolan väliseen laivaliikenteeseen ja huvila-asutuksen syntymiseen. Päijänteen rannoille on syntynyt paikoitellen hyvin tiivistä vapaa-ajan asutusta.

Kuva 78. Asikkalan kirkonkylä. Carita Uronen, 2005

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet
Kurahila-Pulkkila, Asikkala (osa arvokasta maisema-alueita)
Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt
Asikkalan kirkonkylän ja Pulkkilan kulttuurimaisema
Vähä-Äiniön kylä ja kulttuurimaisema, Asikkala
Kalkkisten kylä ja Kymenvirran kulttuurimaisema, Asikkala
Maakesken kylä ja kulttuurimaisema, Padasjoki
Padasjoen kirkonkylä
Saksalan kartano ja kulttuurimaisema, Padasjoki
Mainiemen sahan ympäristö, Padasjoki

Kuva 79. Sysmän Vehkasalon ja Vuorisalon jylhää maisemaa. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

12 PÄIJÄNTEEN VUORIMAA

Padasjoen pohjoisosat, Virmailansaari sekä Sysmän pohjoisosat ja osa Päijänteeseen itärantaa ovat topografialtaan muuta Päijät-Hämettä suuri- ja keskisuomalaisempaa vuorimaata ja yhdistyvät Päijänteeseen pohjoisosien keskisuomalaiseen maisematyyppiin. Leimallisia ovat kuusivaltaisen sekametsän peittämät, harvaan asutut moreeni- ja kalliioselänteet sekä siirtolohkareiden suuri määrä. Itä-Hämeen korkein kohta, Sysmässä sijaitseva jylhä Kammiovuori, kohoaa 221 metrin (mpy) korkeuteen. Vedenkoskematon aluetta on tasaisesti koko Päijänteeseen vuorimaa-alueella, suurialaisimpina pohjoisosissa. Kyliä on vähän ja viljelyalueet ovat hyvin pieniä.

Muinaisjäännökset ovat pääasiassa kivikaudelta ja sijoittuvat Päijänteeseen rannoille. Virmailansaaren koillispuolella kohoaa Linnasaaren muinaislinna.

Vesistöjen rannoille sijoittuneet taloryhmät viljely- ja laidunmaineen muodostavat erillisiä, pienialaisia kulttuurimaisemia. Rapalanniemen kärjessä Päijänteeseen rannalla sijaitsee Rapalan kartano. Sysmän Päijätsalo on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys ja osa Päijänteeseen kansallispuistoa. Päijätsaloon ja läheiseen Suopeltoon syntyi 1800-luvun puolivälistä lähtien merkittävää huvila-asutusta. Nykyään melko harvaan asutun Päijänteeseen vuorimaan kauniit luonnonmaisemat ovat houkutteleet rannoille uutta loma-asutusta.

Valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys

Päijätsalo, Sysmä

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Rapalan kartano ja kulttuurimaisema, Sysmä

Suopellon huvila-asutus, Sysmä

Kuva 80. Kammiovuori ja Jalaanvuori Sysmässä. Carita Uronen, 2005

Kuva 81. Sysmän Nikkaroinen Auhjärven rannalla. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

13 SYSMÄN – HARTOLAN VILJELYSEUTU

Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisemakuvassa yhdistyvät metsäiset kallio- ja moreeniharjanteet sekä viljelymaisemat, jotka ovat suurelta osin savipohjaisia ja muodoltaan tasaisempia kuin Salpausselkien pohjoispuolella yleensä. Viljelymaisemia elävöittävät lukuisat järvet. Kaksi koillisesta lounaaseen kulkevaa harjukaksoa ovat merkittäviä maankäytön ja maiseman kannalta. Tiestö seurailee viljelymaisemien latoja, mikä lisää vaikutelmaa avomaisemien osuudesta ja topografian maltillisuudesta.

Sysmän–Hartolan viljelyseudulta tunnetaan runsaasti muinaisjäänöksiä. Kivikautiset asuinpaikat ovat sijoittuneet Päijänteen ja pienempien sisäjärvien rannoille. Sysmän Liikolanlahden rannoilla on merkittävä kivikautinen asutuskeskittymä. Sysmän ja Hartolan kirkonkylien seutu on ollut jo rautakaudella keskeinen asutusalue, mistä on muistona poikkeuksellisen paljon kalmistoja ja kuppikiviä.

Vanhon kulttuurimaisema-alueiden pääsuunta on tiestöä seurailleen koillisesta lounaaseen. Tyypillisiä ovat vesistöihin yhdistyvät, matalien harjukaksojen tuntumaan nousseet kartanot ja suurtilat, joita on alueella lähes parikymmentä. Tainionvirran äärelle sijoittuu useita kartanoita voimalaitoksineen ja myllyineen. Kartanoiden vaikutuksesta ovat syntyneet alueen merkittävimmät agraarimaisemat, kuten valtakunnallisesti arvokas Nuoramoisten kulttuurimaisema. Sysmän suurpitäjään kuuluivat lähes kaikki Itä-Hämeen nykyiset kunnat. Hartolan ja Sysmän teollisuus on ollut lähinnä pienimuotoista sahaustoimintaa sekä kartanoiden yhteyteen perustettuja meijereitä ja muuta pienteollisuutta. Sotien jälkeen Sysmään sijoitettiin noin 1200 siirtokarjalaista, jotka raivasivat ja rakensivat Ravioskorven asutustila-alueen, joka on lajissaan Suomen suurimpiin kuuluva ja säilyttänyt alkuperäisen luonteensa. Alueelle ominaista ovat suoraviivaiset tiet ja tasaiset, entiselle suolle raivatut viljelymaat. Sysmä ja Hartola ovat yhä maatalousvaltaisia kuntia, joiden kulttuurimaisemat kartanoineen ja viljelymaineen ovat hyvin säilyneitä. Erityisesti Sysmässä on merkittäviä vanhoja ryhmäkylä, joissa on säilynyt runsaasti perinteistä ja edustavaa talonpoikaisrakentamista.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Nuoramoinen, Sysmä

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Tainionvirran kulttuurimaisema, Hartola

Ruskealan ja Kirkkolan kylien kulttuurimaisema, Hartola

Sysmän kirkonseutu

Otamon kylän kulttuurimaisema, Sysmä

Tainionvirran ja Virtaankosken kulttuurimaisema, Sysmä

Nuoramoisten kulttuurimaisema, Sysmä

Kuva 82. Kalhon kylän rautakaudelta periytyvää kulttuurimaisemaa Hartolassa. Carita Uronen, 2005

Kuva 83. Nuoramoinen Sysmässä. Carita Uronen, 2005

5 PÄIJÄT-HÄMEEN KYLÄT JA KAUPUNKI- JA TAAJAMASEUDUT

5.1 PÄIJÄT-HÄMEEN KYLÄT

Päijät-Hämeen kyllä on tarkasteltu osana maisemaselvitys -hanketta. Päijät-Hämeen maakuntakaavan kaavakartalla esiintyy 77 kylää, joista osaa tarkastellaan kyläparina. Kylät on pyritty valitsemaan tasapuolisesti ympäri Päijät-Hämettä ja niiden valintaan vaikutti kuntien näkemys kylien merkityksestä tulevaisuuden kannalta. Kylien esittäminen maakuntakaavassa antaa tukea haja-asutuskylille ja vahvistaa kylien säilymistä ja palveluja. Kylätarkasteluiden tavoitteena on ollut koota perustietoa Päijät-Hämeen kylistä ja selvittää niiden sijoittumista maisemassa. Kylistä pyrittiin löytämään myös niiden erityispiirteet ja vahvuudet.

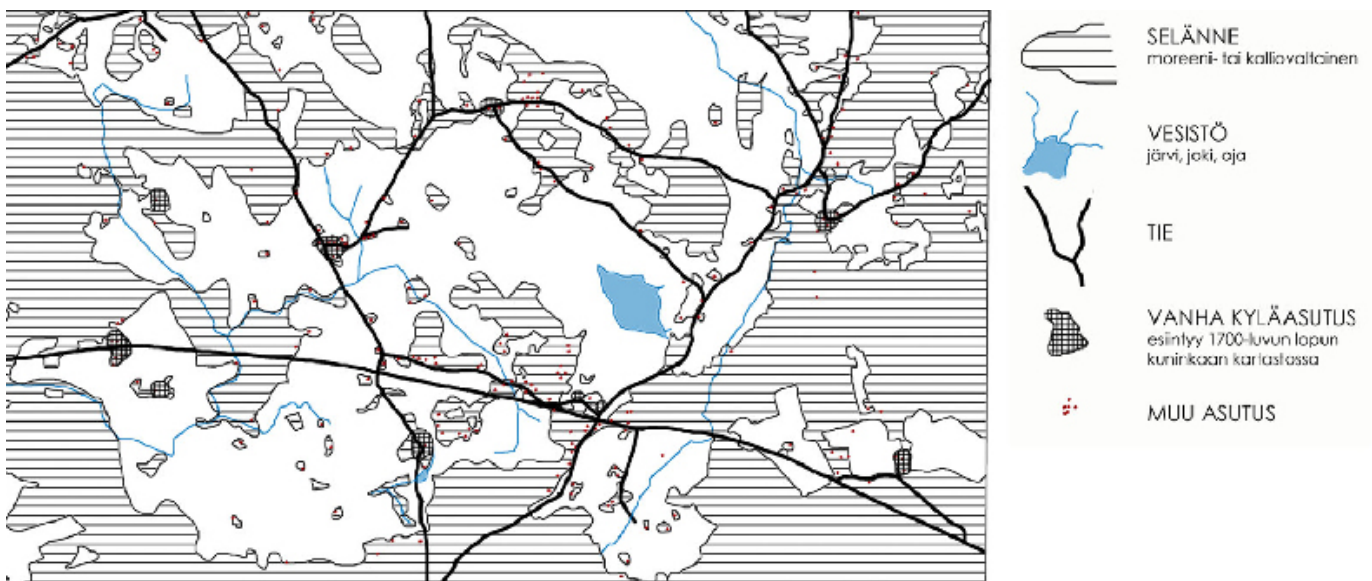
Tarkastelu ei kata kaikkia Päijät-Hämeen kyllä, mutta maakuntakaavaan valitut kohteet antavat monipuolisen kuvan Päijät-Hämeen kylistä. Mukana on kirkonkylä, teollisuuden tai kartanoiden ympärille muodostuneita kyllä, jälleenrakennuskauden kyllä, haja-asutuskyllä sekä perinteisiä viljelyn leimaamia maalaiskylä. Suuri osa Päijät-Hämeen kylistä on vanhoja, useimmissa on ollut asutusta jo 1560-luvun asutusluettelon mukaan. Vanhat kylät sijoittuvat vanhojen maanteiden varsille, joista monet ovat säilyttäneet linjauksensa. Monet kylätkin ovat säilyttäneet tiiviin ryhmäkylän luonteen näihin päiviin saakka.

Monet kylistä ovat merkittäviä loma-asutuksen kannalta. Joidenkin väkiluku moninkertaistuu kesäisin kesäasukkaiden myötä. Heinolan Kesiö ja Asikkalan Mustjärvi ovat pieniä haja-asutuskylä, jotka sijaitsevat runsaiden vesistöjen keskellä. Loma-asunnot ovat sijoittuneet rannoille kauaksi pääteiltä, joten ne eivät juuri näy kyläkuvassa. Sysmän Suopelton huvila-alue sai alkunsa 1880-luvulla, ja se on säilyttänyt alkuperäisen luonteensa.

Jälleenrakennuskaudella kylät raivattiin usein aikaisemmin rakentamattomiin metsiin ja soille. Sysmän Ravioskorven kylä hallitsi asumaton, laaja suoalue, joka 1940-luvun lopulla raivattiin pohjois- ja itäosia lukuun ottamatta asuinalueeksi siirtolaisille. Yli tuhannen hehtaarin alue on Etelä-Suomen suurin yhtenäinen sotien jälkeen rakennettu kylä. Myös Hämeenkosken Uusi-Pättilä eli Pättilänkorpi syntyi sodan jälkeen Pättilän kartanon asumattomalle takamaa-alueelle.

Suuri osa kylistä on kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviä. Päijät-Hämeen liiton tekemässä listauksessa ilmenee, että moniin kyliin osuu useita eri arvoja: valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaita maisemia ja rakennettuja ympäristöjä, perinnemaisemia sekä muinaisjäänneksiä.

Jokaisesta tarkastelussa mukana olevasta kylästä laadittiin maisemapelkistyskartta, jonka lähdeaineistona on käytetty Maanmittauslaitoksen peruskarttaa 1:50 000 sekä Kuninkaan kartastoa 1700-luvun lopulta. Karttapelkistykseen on merkitty vesistöt, tärkeimmät tiet, rautatiet, selänneet, laaksot, 1700-luvun lopun asutus (vanha kylätontti) sekä muu asutus. Kyliin on merkitty myös mahdolliset kirkot, kartanot ja myllyt. Karttapelkistysten avulla maiseman rakenne hahmotuu selvemmin ja kylä voidaan luonnehtia niiden perusteella. Lisäksi kartasta selviää vanha kylätontti, kuinka se sijoittuu nykymaisemaan ja miten kyläasutus on levinnyt. Suurin osa vanhoista kylätonteista on yhä hahmotettavissa maisemassa. Kylä- ja taajamatarkasteluissa on hyödynnetty myös paikkatietoaineistoa mm. maaperän, kallioperän, arvokkaiden rakennettujen ja maisema-alueiden, perinnemaisemien ja muinaisjäänneiden selvittämisessä. Myös Museoviraston Inventointien kehittämishankeessa digitoimia kulttuuriympäristöyöhykkeitä sekä 1560-luvun ja 1700-luvun lopun tiestöä ja asutusta on tarkasteltu selvitysten yhteydessä. Jokaisesta kylästä on tehty erillinen tarkastelusuvi, joka sisältää otteen peruskartasta ja Kuninkaan kartastosta, karttapelkistyksen, valokuvia ja lyhyen kuvauksen. Kylätarkasteluista on tehty erillinen raportti.

Kuva 84. Länsi-Hollolan kylät maisemapelkistyskartalla. Carita Uronen, 2005

Kylät ja taajamat

- Kyiät
- + Kirkot
- ▲ Kartanot
- Nykyinen tiestö
- Rautatie
- Järvet
- Kunnanrajat
- Taajamat

Kuva 85. Kylätarkastelussa on mukana 77 kylää, jotka esiintyvät Päijät-Hämeen maakuntakaavan kaavakartalla. Lisäksi on tarkasteltu jokaisen kunnan päätaajaman sijoittumista maisemaan.

Kuva 86. Kesjön kylä Heinolassa. Carita Uronen, 2005

5.2 PÄIJÄT-HÄMEEN TAAJAMAT

Taajamatarkastelussa on selvitetty erikokoisten taajamien sijaintia suhteessa maisemarakenteeseen. Tarkastelu tehtiin kunkin kunnan keskustaajamasta eli kahdestatoista kohteesta. Kärkölässä, Hollolassa, Asikkalassa ja Heinolassa tarkasteluun otettiin nykyisen päätaajaman lisäksi myös erillään oleva kirkonkylä lähiympäristöineen.

Taajamarakenteen osalta taajamatarkastelut tehtiin kylätarkasteluita tarkemmin. Kaaviomaisena karttakuvana esitetään maiseman perusrakenne (harjut, niiden lievealueet, kallio- ja moreeniselänteet, laaksomuodot, soistuneet alueet sekä vesistöt). Niiden lisäksi näytetään rakennetun alueiden laajuus ja sijoittuminen, päätiestö, rautatiet sekä maamerkinä kirkon sijainti. Työ tehtiin karttatarkasteluna maastokartan sekä maaperäkorkokuvakartan avulla.

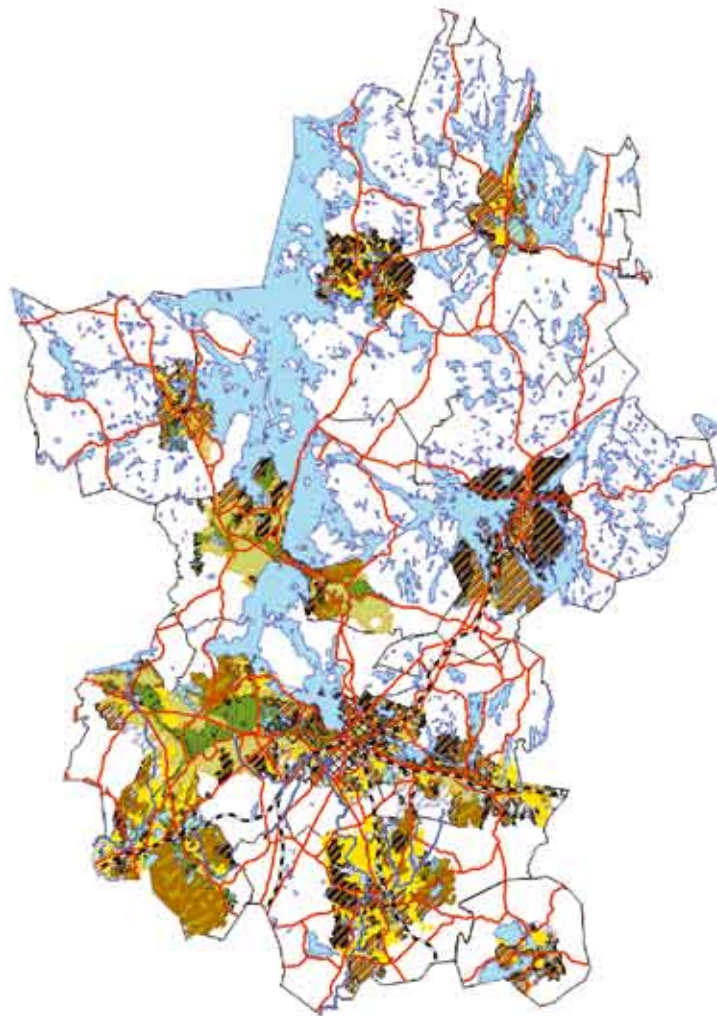
Maisematekijöiden merkitys taajamien syntyyn ja sijoittumiseen on selvästi nähtävissä. Tyypillistä on sijoittuminen vesistön ja harjumuodostuman yhtymäkohtaan. Ainoita poikkeuksia säännöstä ovat Sysmän kirkonkylä, Asikkalan kirkonkylä sekä Kärkölän kirkonkylä. Asikkalassa ja Kärkölässä vesistöjen merkitys ei ole määräävä maisemassa. Sysmän kirkonkylä sijaitsee matalalla hiekkaharjulla Majutveden rannalla. Hollolassa, Kärkölässä ja Asikkalassa kunnan keskustaajama on rakentunut uuteen paikkaan parempien liikenneyhteyksien vetämänä ja vanha kirkonkylä on hiljentynyt ja säilyttänyt ilmeensä.

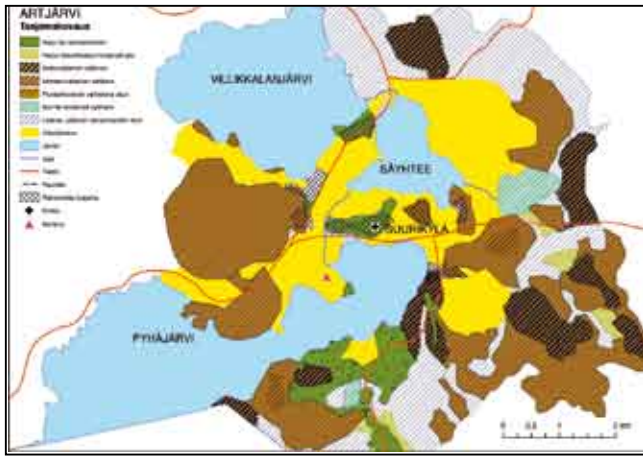
Kuva 87. Järvelän keskustaajama Kärkölässä. Lahden ammattikorkeakoulu/
Lentokuva Vallas Oy, 2005

Kuva 88. Padasjoen kirkonkylä. Lahden ammattikorkeakoulu/Lentokuva Vallas Oy, 2005

Kuva 89. Päijät-Hämeen kuntien keskustaajamista Lahti, Nastola ja Hollola muodostavat I Salpausselälle lähes yhteenkasvaneen nauhataajaman. Myös Orimattilan taaja-asutus on viime vuosi-
na levinnyt kohti Etelä-Lahtea. I Salpausselän pohjoispuolella kuntien keskustaajamat sijaitsevat toisistaan erillään ja etäisyydet niiden välillä ovat pidemmät kuin Päijät-Hämeen eteliosassa.

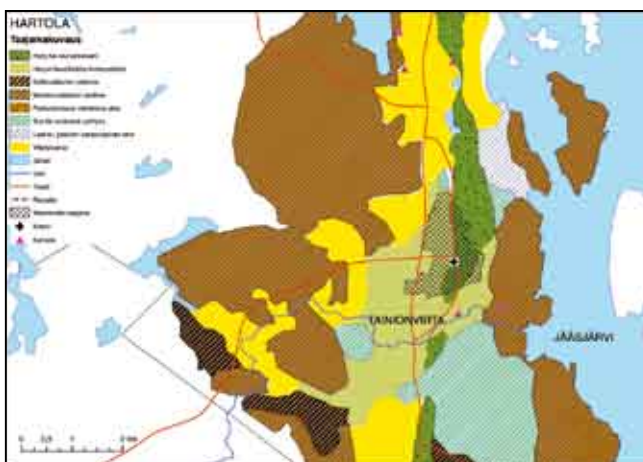
ARTJÄRVI

Kirkonkylä on syntynyt järvien välisille harjukumpareille ja rakentaminen on levittäytynyt viljelylaaksoihin vain paikoitellen. Suurikylän asutus on syntynyt ennen varsinaisen kirkonkylän rakentamista. Kirkonmäki sijaitsee keskeisesti järvi- ja viljelymaisemassa. Uusi maantie ohittaa kirkonmäen eteläpuolelta, kun vanha raitti kulkee kirkon sivuitse. Kinttulan kartanon tilakeskus sijaitsee maisemallisesti näkyvällä paikalla Pyhäjärven pistävällä niemellä.

ASIKKALA

Kirkonkylä on syntynyt II Salpausselästä pohjoiseen erkanevan Pulkki-lanharjun liepeelle, pohjoispuolen selännealueiden ja eteläpuolen viljelylaakson rajalle. Kasvu on ollut vähäistä ja kylärakenne säilynyt. Nykyinen kantatie ohittaa vanhan keskustan sen eteläpuolelta. Vääksyn taajama on kasvanut voimakkaaseen maiseman solmukohtaan, jossa II Salpausselkä puristuu kapeaksi kannakseksi Vesijärven ja Päijänteen väliin. Alueella sijaitseva Anianpelto on historiallisesti ja seudullisesti merkittävä markkinapaikka. Järvien välille rakennettiin kanava 1871. Taajama on laajentunut pitkin reunamuodostumaa, viime aikoina myös sen viljelyvyöhykkeille. Matkailulla ja loma-asutuksella on Asikkalassa tärkeä merkitys.

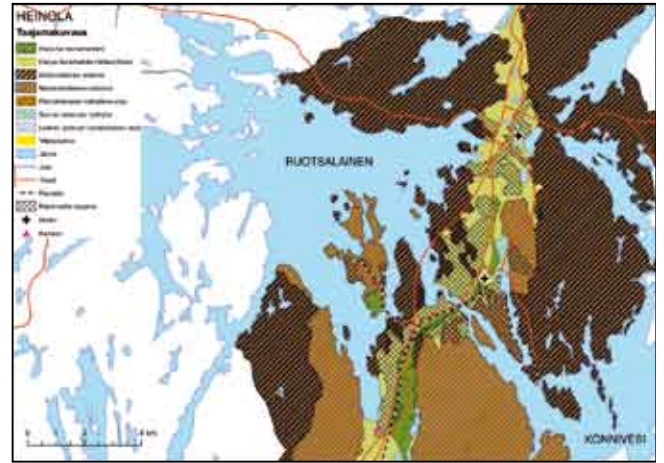
HARTOLA

Kirkonkylä on syntynyt pohjois-eteläsuuntaisen harjumuodostuman ja Tainionvirran yhtymäkohtaan lähelle Jääsjärveä. Taajama kokonaisuudessaan on pysytellyt harjulla ja sen laajalle levinneellä lievealueella. Valtatie ohittaa taajaman länsipuolelta, sisääntuloristeysten ilme on pääosin metsäinen. Tainionvirran eteläpuolella rakentamismahdollisuuksia on rajannut maaston soistuneisuus. Tärkeitä kulttuurihistoriallisia alueita ovat Tainionvirran kulttuurimaisema kartanoineen sekä keskustan pohjoispuolen kartanomiljööt laajoine viljelymaisemineen.

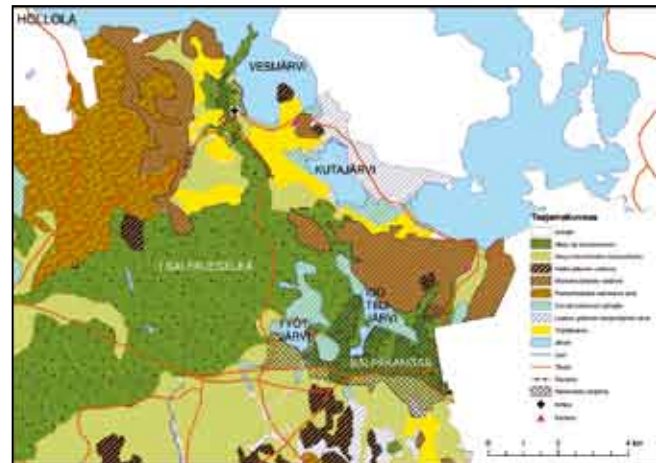
HEINOLA

Heinolan kaupunki on syntynyt lounaasta koilliseen kulkevan harjumuodostuman ja Kymenvirran risteämäkohtaan, Jyrängönkosken ympärille. Heinola muodostettiin 1700-luvun lopulla perustetun Kymenkartanon läänin maaherran residenssiksi ja sai kaupunkioikeudet 1839. Vanhan ruutukaavakaupungin rakenne on säilynyt. Vesireitit ja 1930-luvulla rakennettu rautatie on ovat edesauttaneet teollisuuden syntyä. Kaupunkikuvassa merkittäviä alueita ovat edelleen teollisuusalueet ja niiden myötä syntyneet laajat sodanjälkeiset asuinalueet. Kaupunki on kasvanut harjun suuntaiseksi nauhaksi, johon kuuluvat myös kirkonkylä ja Myllyoja. Idässä kasvua rajoittavat kallioselänteet ja lännessä vesistöt. Moottoritieksi rakennettu valtatie ja uusi silta ohittavat kaupungin länsipuolelta. Alun perin erillinen kirkonkylä on sijoittunut harjulle pienten lampien elävöittämään kohtaan. Heinolassa on yksi Suomen kolmesta kansallisesta kaupunkipuistoista.

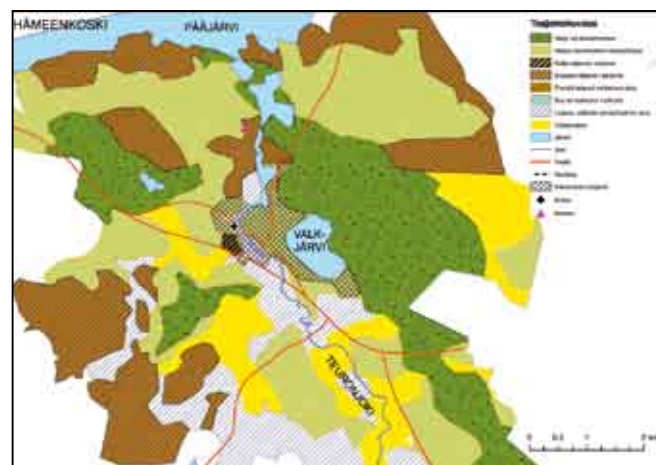
HOLLOLA

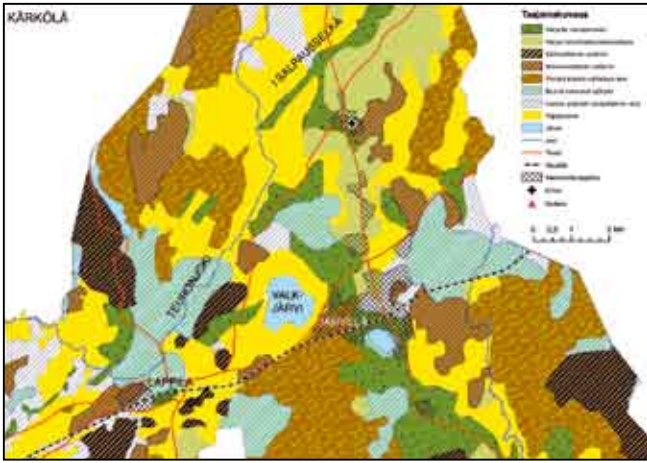
Hollolan kirkonkylä on syntynyt Salpausselästä pohjoiseen erkanevan pitkittäisharjun satulaan lähelle Vesijärveä, joka oli tärkeä kulkuväylä keskiaikaiseen kirkkoon. Historialliset tielinjat ovat säilyneet paikoillaan ja kirkonkylän kasvu ollut maltillista. Avoimet viljelymaisemat ja Pyhäniemen kartanomiljöö korostavat alueen merkitystä päijäthämäläisen kulttuurihistorian ydinalueena. Nykyinen kunnan hallinto- ja palvelukeskus Salpakangas on nopeasti kasvanut Salpausselän tasaiselle, deltaksi laajentuneelle laelle helposti rakennettavan maaperän ja maankunnan poikittaisliikennettä välittävän päätiestön houkuttelemana. Etelä- ja länsiosiltaan taajamarakenne on levittäytynyt myös Salpausselän viljelyvyöhykkeille.

HÄMEENKOSKI

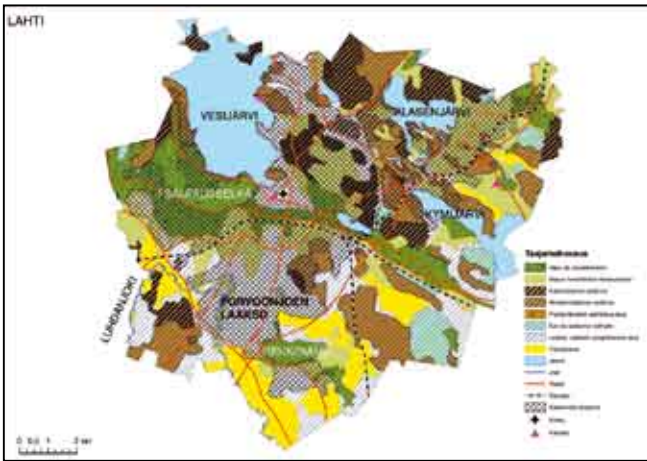
Kirkonkylä on syntynyt Salpausselästä luoteeseen erkanevan Iloharjun, Teuronjoen ja Pääjärven yhtymäkohtaan. Taajamarakenne on pysynyt harjun liepeillä ja moreeniharjanteilla, ja viljelylaaksot säilyneet pääosin rakentamattomina. Valtatie ohittaa taajaman eteläpuolelta. Kirkonkylässä on varhain ollut teollisuustoimintaa, jonka seurauksena alueelta löytyy myös siihen liittyntä asuin ympäristöä.

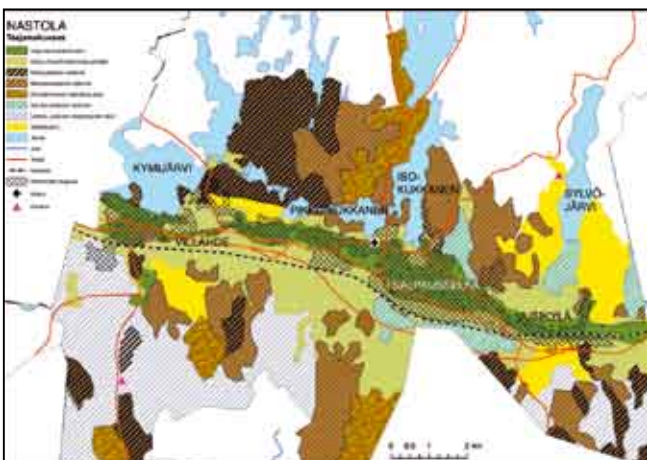
KÄRKÖLÄ

Kirkonkylä on syntynyt Salpausselältä etelään erkanevalle pitkittäisharjulle hyvien viljelymaiden keskelle. Kirkko hallitsee laajalti peltomaisemia. Vähäisen kasvun vuoksi alkuperäinen taajamarakenne on hyvin säilynyt. Huovilan kartanopuisto kirkonkylän eteläosassa on merkittävä osa kulttuurimaisemaa. Kirkonkylän lähiympäristöä leimaavat useat suuret tilakeskukset viljelymaisemien ääriellä. Yhdyskuntarakenteen kasvu on suuntautunut parempien tie- ja ratayhteyksien houkuttelemana kunnan nykyiseen keskukseen Järvelään, joka sijaitsee samalla harjumuodostumalla. Riihimäki–Lahti -radan varteen kasvaneesta puu- ja tiiliteollisuudesta ovat merkinä Järvelän ja Lappilan nykyiset tehdasalueet sekä niihin liittyvät eri-ikäiset asuinalueet.

LAHTI

Lahti on syntynyt Salpausselän, Vesijärven ja Porvoonjokilaakson muodostamaan suurmaiseman solmukohtaan. Salpausselkä on maiseman selkäranka. Sen pohjoispuolta luonnehtivat järvinäkymät ja pienipiirteisesti vaihtelevat maaperäolosuhteet, eteläpuoli liittyy Porvoonjokilaakson viljelymaisemiin. Historiallinen poikittainen tieyhteys on säilynyt kaupungin keskustan läpi kulkevana väylänä. Rautatien valmistuminen vuonna 1870 merkitsi alueen kasvun vauhdittumista ja loi edellytykset erityisesti puuta jalostavan teollisuuden syntymiselle hyvien kuljetusyhteyksien ääreen. Ydinkeskustan rakenne on muodostunut 1800-luvun lopulla laadittujen ruutukaavojen mukaiseksi. Taajamarakenne on levittäytynyt melko tasaisesti eri suunnille ydinkeskustasta, viime aikoina myös Porvoonjokilaaksoon. Leimallista kaupunkikuvulle on rakentamisen määrän voimakas kasvu erityisesti jälleenrakennuksen aikana, mistä osoituksena on säilynyt laajoja senaikaisia pientaloalueita ja myöhemmin syntyneitä lähiöitä.

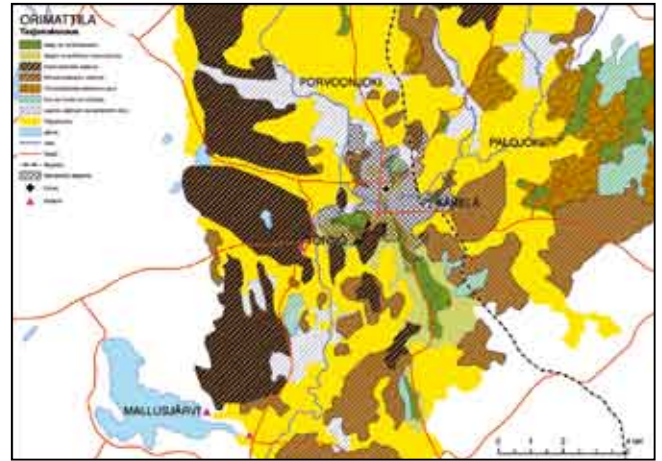

NASTOLA

Kirkonkylä on syntynyt Kukkajärvien ja Salpausselän yhtymäkohtaan ja kasvanut pitkin Salpausselkää nauhataajamaksi, johon kuuluvat nyt myös Uusikylä ja Villähde. Merkittäviä kulttuurihistoriallisia kokonaisuuksia ovat taajaman tuntumaan sijoittuvat kartanoalueet. Salpausselän suuntaiset päätiät ja rata ovat houkuttelleet kasvuun, mutta myös rajanneet maankäyttöä. Nastolalle ovat luonteenomaisia laajat teollisuusalueet päätien varressa ja osana taajamaa. Näihin liittyy myös runsaasti kerrostalorakentamista. Viime aikoina taajamarakenne on etelässä levinnyt myös Salpausselän viljelyvyöhykkeille. Nastola liittyy osana nauhamaiseen Salpakankaalta alkavaan Lahden seudun taajamarakenteeseen.

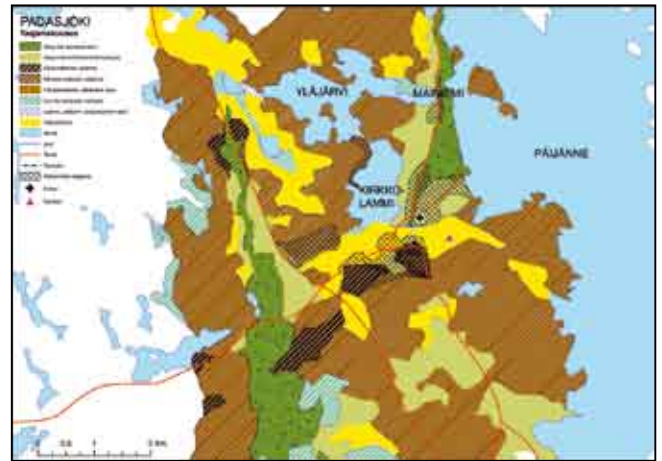
ORIMATTILA

Kirkonkylä on syntynyt harjumuodon ja jokien leikkauskohtaan. Käekälän kylä kehittyi aluksi omalle harjanteelleen ja Tönnö muodosti merkittävän keskittymän, johon kuuluivat kartanomiljööit ja koski myllyineen ja siltoineen. Kirkonkylän länsipuolitse virtaava Porvoonjoki on kulttuurimaisemineen edelleen merkittävä ympäristön osa. 1800-luvun lopulla syntynyt tekstiiliteollisuus on antanut taajamalle oman erityisluonteensa ja vaikuttanut uusien asuinalueiden muodostumiseen 1900-luvun alussa. Kirkonkylän läpi kulkeneen vanhan maantien rinnalle rakennettiin 1960-luvun taitteessa länsi- ja eteläpuoliset suoraviivaiset tielinjat. Keskustaajaman läpi virtaava Palojoki yhtyy lännessä Porvoonjokeen. Tasaiset, savipohjaiset jokilaaksot pysyivät pitkään viljelyksessä, mutta kirkonkylän kasvaessa myös ne on otettu rakentamiseen.

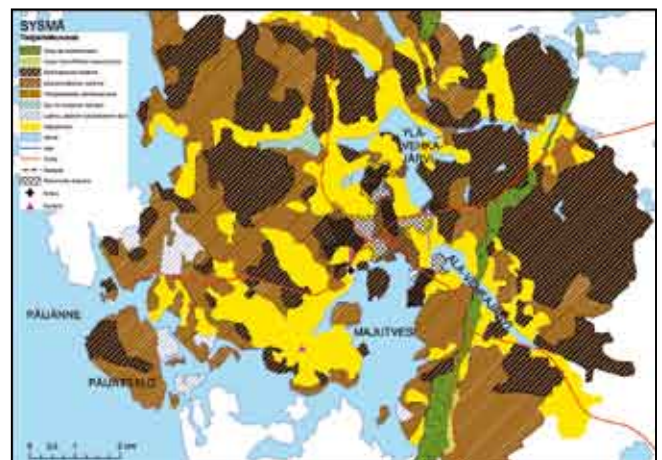
PADASJOKI

Kirkonkylä on syntynyt kohtaan, jossa pohjois-eteläsuuntainen harjumuoto risteää Kirkkolammesta Päijänteeseen laskevan Kirkkojoen kanssa. Taajamarakenne on pääosin säilynyt harju- ja moreeniselänteillä. Kirkonkylässä on säilynyt myös vanhaa liikerakentamista. Saksalan kartano puistoinen liittyy taajama-alueeseen. Keskustan pohjoispuolinen Mainiemen alue sahoineen edustaa paikkakunnan varhaista teollisuustoimintaa yhdessä Arrakosken kylän kanssa. Nykyiset työpaikka-alueet ovat hakeutuneet valtatie 24:n houkuttelemisena länteen. Sijainti Päijänteen rannalla näkyy myös matkailun ja loma-asutuksen merkityksessä paikkakunnalle.

SYSMÄ

Sysmän kirkonkylä on syntynyt Päijänteen Majutveden pohjukkaan, moreeniharjanteille järvien, pienten jokien ja viljelylaaksojen väliin. Päijät-Hämeen muista taajamista poiketen harjumuodostumat eivät ole ohjanneet taajaman syntyä. Kirkko on matalalla hiekkaharjanteella rannan tuntumassa erillään kirkonkylän keskustasta. Kirkon kulttuurimaisemaan liittyy Suurikylän kartanomiljöö. Päijänteen rannalle Suopeltoon on syntynyt huvila-asutusta 1900-luvun vaihteessa Ilolan kartanon läheisyyteen. Sysmän taajamarakenne on säilynyt yhtenäisenä ja alaltaan pienenä. Keskustaajamaan etelästä johtava tie jatkuu pohjoiseen Päijänteen rantaa noudatellen, ja merkittävin poikittaisyhteys muodostuu Sysmän ja Hartolan keskusten välille.

6. KULTTUURIMAISEMA MAAKUNTA- KAAVASSA

6.1 PÄIJÄT-HÄMEEN MAAKUNNALLISET MAISEMA-ALUEET

Päijät-Hämeen maakuntakaavan maakunnallisia maisema-alueita on selvitetty osana maisemaselvitys-hanketta. Selvityksessä käytiin kunnittain läpi Päijät-Hämeen vahvistetun seutukaavan MY-alueet, niiden mahdolliset uudelleenrajaukset ja tarkistukset, sekä tutkittiin maastointo- ja maastointinilla, ovatko alueet säilyneet arvokkaina. Maakunnallisiksi maisema-alueiksi ehdotettiin myös uusia kohteita. Osa niistä oli vahvistetussa seutukaavassa MY-alueiden yhteydessä olevia MT- ja MA-alueita, osa karttatulkinnan perusteella tarkistettavaksi valittuja kohteita. Tavoitteena oli tutkia, voidaanko seutukaavan MY-alueista ja MT- sekä MA-alueista muodostaa yhtenäisempiä kokonaisuuksia. Lisäksi tarkistettiin vahvistetun seutukaavan ku – *arvokas kulttuurihistoriallinen alue* ja ma – *arvokas maisema-alue* -osa-aluemerkinnöillä merkityt kohteet. Arvioinnin taustalla olivat myös mm. maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen ympäristöjen inventoinnissa eli MARY -projektissa tehdyt selvitykset, Museoviraston rakennushistorian osaston Inventointien kehittämishankkeessa laaditut kulttuuriympäristövyöhykeselvitykset sekä Päijät-Hämeen maisemaselvitys -hankkeen henkilöstön omakohtainen Päijät-Hämeen tuntemus. Lisätietoa saatiin mm. kuntakohtaisten kulttuuriympäristöselvitysten kautta, joita alueella tehtiin samaan aikaan useissa kunnissa.

Maakunnallisista maisema-alueista pidettiin useita työpalavereja ja tehtiin maakunnan alueen kattavat maastokäynnit. Työskentelyn pohjalta muodostettiin maakunnallisesti arvokkaita maisema-aluekokonaisuuksia. Seutukaavaan perustuvien tarkistusten johdosta otettiin maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita luotaessa huomioon, että joissakin tapauksissa seutukaavaan merkityt MY-alueet olivat menettäneet maisemallisia arvojaan eikä niitä enää ollut tarpeen ottaa mukaan. Esimerkiksi Heinolan Lusin kylässä maisema oli muuttunut tielinjausten ja uudisrakentamisen myötä, mistä johtuen maiseman ominaispiirteet olivat kärsineet. Vastaavasti esille nousi uusia aluekokonaisuuksia erityisesti kylätarkastelujen yhteydessä. Pääsääntöisesti maakunnallisiksi maisema-alueiksi määriteltiin sellaisia kulttuurimaisemia, jotka ovat suhteellisen laaja-alaisia, Päijät-Hämettä monipuolisesti edustavia ja joihin liittyy useammantyyppisiä kulttuuri- ja maisema-arvoja.

Maakuntavaltuuston hyväksymässä maakuntakaavassa kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeät alueet on esitetty ma-merkinnällä eli vaakasterilla. Merkinnällä osoitetaan aineellisen kulttuuriperinnön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue, joka sisältää useampia erilaisia valtakunnallisia tai maakunnallisia aineelliseen kulttuuriperintöön tai maisemaan liittyviä inventoituja arvoja. Ma-alueita koskee seuraava suunnittelumääräys; alueen suunnittelussa on otettava huomioon kulttuuriympäristön ominaispiirteiden vaaliminen ja turvattava merkittävien maisema- ja kulttuuriarvojen säilyminen. Alueilla, joille on aluevarausmerkinnällä osoitettu käyttötarkoitus, ensisijaisen maankäyttömuodon määrää aluevarausmerkintä.

Osa maakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista sisältyy maakuntakaavassa ma-merkinnällä ja vaakasterilla osoitettuihin, useampia inventoituja arvoja sisältäviin aluekokonaisuuksiin. Kokonaisuudessaan kaikki maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja kulttuuriympäristöarvot on esitetty kaavaselostuksen liitekartoilla.

Kulttuurihistorian tai maiseman kannalta valtakunnallisesti merkittävät alueet on hyväksytyssä kaavassa esitetty pistekatkoviivarajauksella ja kmv-merkinnällä. Heinolan kansallinen kaupunkipuisto on kaavassa esitetty omalla aluevarausmerkinnällään. Kaupunkikeskustoihin, taajamiin, palveluihin, työpaikka-alueisiin, teollisuus- ja varastoalueisiin sekä kyliin liittyen maiseman ja rakennetun ympäristön arvoja on korostettu kyseisten maakuntakaavamerkintöjen kuvauksissa ja lisäksi aluekuvauksissa sekä muutoinkin viitattu kaavaselostuksen liiteosan tietoihin.

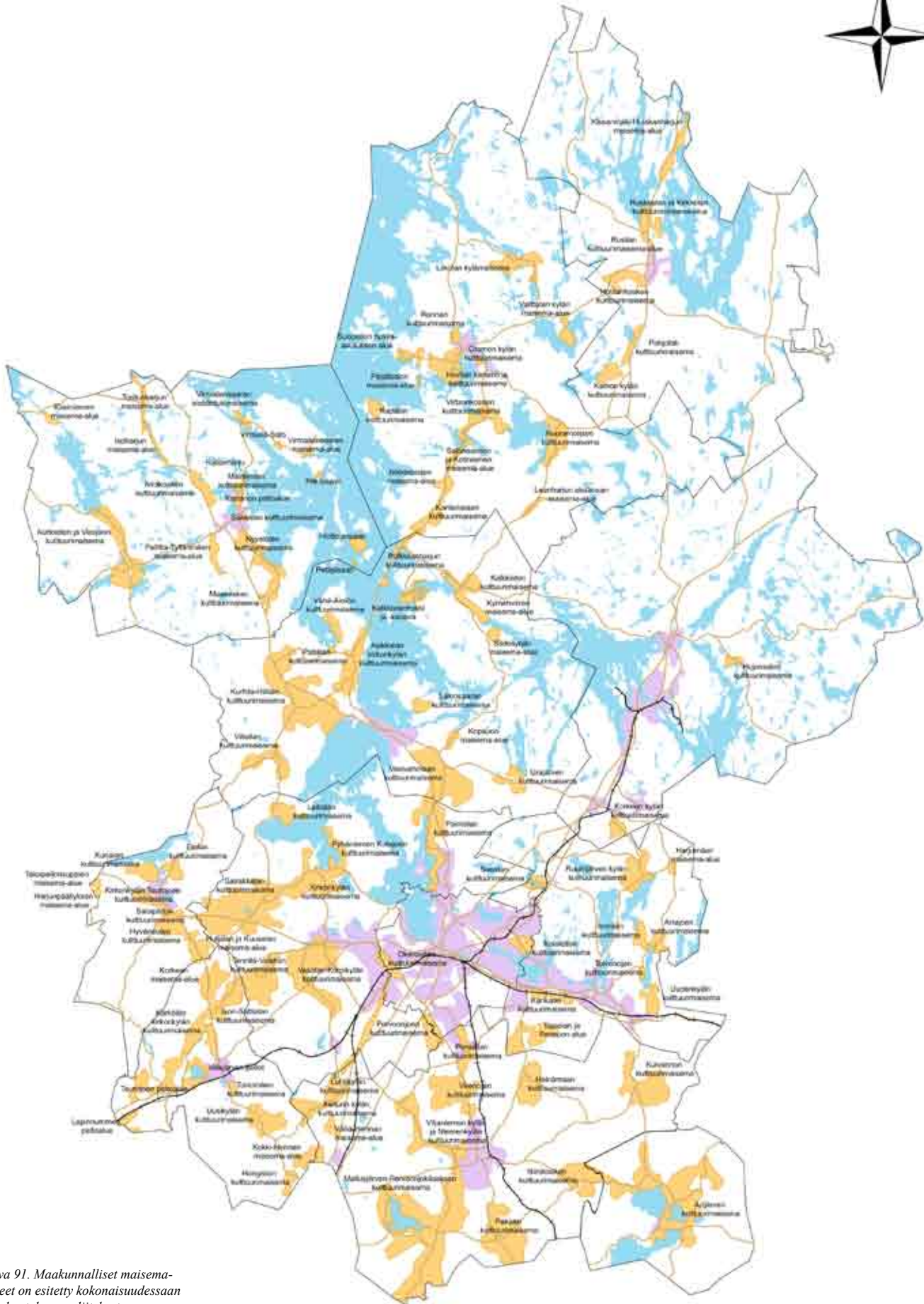

Kuva 90. Korkee Heinolassa. Tapani Vuorinen, 2005

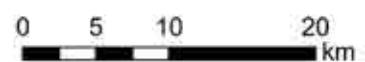
Seutukaavamerkintöjä:

AT	Kylä-alue, jolla on tiivistä kyläasutusta
MA	Maa- ja metsätalousalue, jolla on kylä- ja pientaajama-asutusta
MT	Maatalousalue
MY	Maa- ja metsätalousvaltainen alue tai kohde, jolla on kulttuuri- tai luonnonympäristöön liittyviä arvoja
ma	Arvokas maisema-alue
ku	Arvokas kulttuurihistoriallinen alue

Maakunnalliset maisema-alueet

Kuva 91. Maakunnalliset maisema-alueet on esitetty kokonaisuudessaan maakuntakaavan liitekartassa.

6.2 MAAKUNNALLISESTI ARVOKKAAT MAISEMAT

KUNTA	NIMI	KUVAUS
Artjärvi	Artjärven kulttuurimaisema	Artjärven viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema, jossa maisemakuvaa hallitsevat tasaiset viljelmat ja järvet. Alueella sijaitsevat Ratulan ja Kinttulan kartanot.
Asikkala	Viitailan kulttuurimaisema	Vesijärven laakson maisematyyppiä edustava maatalousmaisema.
Asikkala	Salonsaaren kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema. Vanhaa viljelysmaisemaa saarimiljöössä.
Asikkala	Kopsuon maisema-alue	II Salpausselän maisematyyppiä edustava monipuolinen maatalousmaisema, omaleimainen vuoristomainen tiemaisema.
Asikkala	Pätiälän kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema. Alueeseen kuuluu runsaasti vanhaa peltoaluetta ja osaksi myös maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Asikkala	Kalkkistenkoski ja -kanava	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema. Kanavan ympäristön maisema-alue.
Asikkala	Särkisyrjän maisema-alue	Heinolan järvi-seudun maisematyyppiä edustava harjumaisema ja -muodostelma.
Asikkala	Vesivehmaan kulttuurimaisema	II Salpausselän ja Vesijärven laakson maisematyyppiä edustava monipuolinen maatalousmaisema. Viljelysmaisemalle on ominaista mäenkupeiden ja laaksojen luoma vaihtelevuus. Kylä sijaitsee keskiaikaisperäisen Ylisen Viipurintien varrella.
Asikkala	Kurhila–Hillilän kulttuurimaisema	II Salpausselän maisematyyppiä edustava monipuolinen maatalousmaisema, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Kurhila-Pulkkilä maisema-alueita. Alueelle on ominaista laajat, kumpuilevat pellot ja pitkät näkymät.
Asikkala	Vähä-Äiniön kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema. Komea harjunreuna ja tienäkymät yli peltojen Päijänteelle.
Asikkala	Urajärven kulttuurimaisema	II Salpausselän maisematyyppiä edustava maatalousmaisema, johon kuuluu valtakunnallisesti arvokas Urajärven kartanoympäristö. Perinteinen Urajärven raittikylä sijaitsee keskiaikaisperäisen Ylisen Viipurintien varrella.
Asikkala	Asikkalan kirkonkylän kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema ja osa valtakunnallisesti arvokasta Kurhila-Pulkkilän maisema-alueita. Alueeseen kuuluu vanha kirkonkylän raittimiljöö.
Asikkala	Pulkkilänharju, Liipola	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema. Kansallispuiston keskellä oleva pienehkö maisema-alue joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Kurhila-Pulkkilän maisema-alueita.
Asikkala	Pulkkilänharju, Käkisalmi-Supittu	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maatalousmaisema, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Kurhila-Pulkkilän maisema-alueita.
Asikkala	Kalkkisten kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseutu -maisematyyppiä edustava maatalous ja kylämaisema vesistönäkymineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää Kalkkisten kylän kulttuurihistoriallista ympäristöä. Alueen luoteisosassa on runsaasti perinnemaisemia.
Asikkala	Kymenvirran maisema-alue	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava monipuolinen maisematyyppien vaihtelevuutta edustava maatalousmaisema Kymenvirran jylhien metsäisten mäkien ja Kalkkisten kylämaiseman tuntumassa.
Hartola	Kissanmäki–Huiskanharjun maisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseutua edustava maisematyyppi. Maisemallisesti merkittävä harjumuodostuma.
Hartola	Pohjolan kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseutua edustava maisematyyppi. Valasjärven peltomaisema-alue, viljelmien keskellä sijaitsee kartanomiljöö.
Hartola	Rusilan kulttuurimaisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseutua edustava maisematyyppi. Ruskealan kulttuurimaiseman ja taajaman välinen alue.
Hartola	Ruskealan ja Kirkkolan kulttuurimaisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseutua edustava maisematyyppi. Osa valtakunnallisesti merkittävää Ruskealan ja Kirkkolan kulttuurihistoriallista ympäristöä, jolla sijaitsevat Kirkkolan ja Tollinmäen kartanomiljööt.
Hartola	Hotilankosken kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseutua edustava maisematyyppi. Osa maakunnallisesti arvokasta Tainiovirran kulttuuriympäristöstä.
Hartola	Kalhon kylän kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseutua edustava maisematyyppi. Alueella on maakunnallisesti arvokkaita maisema- ja kulttuuriympäristötekojia, mm. kartanomiljöö ja rautakaudelta periytyvä perinnemaisema.
Heinola	Hujansalon kulttuurimaisema	Heinolan järvi-seudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Hienot järvinäkymät ja rantapellot.
Heinola	Korkean kylän kulttuurimaisema	Heinolan järvi-seudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti arvokas kylä- ja viljelymaisema. Omaleimainen raittikylä kumpuilevine peltoineen.
Hollola	Luhdanpohjan maisema-alue	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Porvoonjoen latvajoen erityiset maisemapiirteet omaava tulvaluhta.
Hollola	Porvoonjoen kulttuurimaisema, Nostava	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue Porvoonjoen varressa.
Hollola	Porvoonjoen kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue Porvoonjoen varressa, joen kulkiessa kapeassa murroslaaksoissa.
Hollola	Kirkonkylän kulttuurimaisema	Vesijärven laakson maisematyyppiä edustava maisema-alue, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Kastari-Hatsina-Kutajoen maisema-alueita ja valtakunnallisesti arvokasta Hollolan kirkonkylän kulttuuriympäristöstä.
Hollola	Pyhäniemen Kutajoen kulttuurimaisema	Vesijärven laakson maisematyyppiä edustava maisema-alue, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Kastari-Hatsina-Kutajoen maisema-alueita. Maisemaan kuuluu Pyhäniemen kartanomiljöö.
Hollola	Sairakkalan kulttuurimaisema	Vesijärven laakson maisematyyppiä edustava maisema-alue, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Kastari-Hatsina-Kutajoen maisema-alueita.
Hollola	Laitilan kulttuurimaisema	Vesijärven laakson maisematyyppiä edustava maisema-alue, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Laitilan kartanon kulttuurihistoriallista ympäristöstä.
Hollola	Vesalan–Korpikylän kulttuurimaisema	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue. Usean kylän muodostama yhtenäinen kumpuileva viljelysmaisemakokonaisuus.
Hollola	Tennilä–Voiston kulttuurimaisema	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue. Osa valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista ympäristöstä. Voimakkaasti kumpuileva, laaja viljelysmaisema. Maisemaan kuuluu Voiston kartanomiljöö.
Hämeenkoski	Etolan kulttuurimaisema	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alueella on perinnemaisemia.
Hämeenkoski	Takapellonsuppien maisema-alue	Hämeenkosken korpiylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti merkittävä harjumaisema ja -muodostelma.
Hämeenkoski	Harjunpäällyksen maisema-alue	Hämeenkosken korpiylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti merkittävä harjumaisema ja -muodostelma.
Hämeenkoski	Kurjalan kulttuurimaisema	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alueella on valtakunnallisesti arvokas Kurjalan kulttuurihistoriallinen kartanoympäristö.
Hämeenkoski	Kirkonkylän Teuronjoen kulttuurimaisema	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava monikerroksinen maisema-alue. Alueella sijaitsee kulttuurihistoriallisesti arvokas Hankalankosken pellavaloukku.
Hämeenkoski	Hyväneulan kulttuurimaisema	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Tasainen avara viljelysmaisema.
Hämeenkoski	Huljalan ja Kuuselan maisema-alue	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue. Rakennusryhmät ja viljelysmaisemat muodostavat eloisesti vaihtelevan tiemaiseman.
Hämeenkoski	Sarapiston kulttuurimaisema	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Kärkölä	Hongiston kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Harjulla kulkevalta tieltä avautuvat komeat peltonäkymät.
Kärkölä	Teurojen peltoalue	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Laaja yhtenäinen peltoalue.
Kärkölä	Valkjärven pellot	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Laaja yhtenäinen peltoalue.
Kärkölä	Toivomäen kulttuurimaisema	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Kärkölä	Lapinnummen peltoalue	Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Laaja yhtenäinen peltoalue.
Kärkölä	Korkean maisema-alue	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Kärkölä	Ison-Sattialan kulttuurimaisema	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alueella on valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista ympäristöstä.
Kärkölä	Kärkölä kirkonkylän kulttuurimaisema	I Salpausselän ja Teuronjokilaakson peltotasangon maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alueella on valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista ympäristöstä, mm. Huovilän puisto.
Kärkölä	Uusikylän kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu keskiaikaisperäisen maantien varrella sijaitseva kyläkeskus. Alueella on valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista ympäristöstä.
Lahti	Koiskalan kulttuurimaisema	Nastolan järvi-seudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Vanhaa viljelysmaisemaa, johon kuuluu valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista ympäristöstä mm. Koiskalan kartanomiljöö.
Lahti	Okeroisten kulttuurimaisema	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue. Vanhaa kumpuilevaa hyvin säilynyttä viljelysmaisemaa, keskiajalta periytyvän tien varrelle sijoitunutta kyläasutusta.

Nastola	Harjumäen maisema-alue	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti merkittävä harjumaisema-alue.
Nastola	Immilän kulttuurimaisema	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu idyllinen myllymiljö. Osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Nastola	Arrajoen kulttuurimaisema	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alueella on vanhaa kartanopuistoa.
Nastola	Tapiolan ja Pensuon alue	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu Pensuon hyvin säilynyt jälleenrakentamiskauden asuinalue.
Nastola	Uudenkyliän kulttuurimaisema	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Nastola	Ruuhijärven kylän kulttuurimaisema	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Rautakaudelta periytyvä kylä- ja viljelysmaisema.
Nastola	Toivonjoen kulttuurimaisema	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista kartanoympäristöä.
Nastola	Seestan kulttuurimaisema	Nastolan järviceudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista kartanoympäristöä.
Nastola	Kankaan kulttuurimaisema	I Salpausselän maisematyyppiä edustava maisema-alue. Harjun lievealueella sijaitseva viljelysmaisema.
Orimattila	Niirikosken kulttuurimaisema	Artjärven viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Jokilaaksomaisema.
Orimattila	Pakaan kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Laajoja peltotasankoja.
Orimattila	Kuivannon kulttuurimaisema	Artjärven viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu laajalti maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Orimattila	Vähä-Hennan maisema-alue	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Orimattila	Kokki-Hennan maisema-alue	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Orimattila	Luhtikylän kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu laajalti maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Kylästä avautuvat näkymät Luhdanjoen laaksoon.
Orimattila	Virenojan kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu laajalti maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Alueeseen kuuluu Myllykulman historiallinen myllypaikka.
Orimattila	Keiturin kylän kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu laajalti maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Maisemaan kuuluu tiivis ryhmäkylä Luhdanjoen laaksossa.
Orimattila	Pennalan kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Orimattila	Viljanien kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Hyvin säilynyt kulttuurimaisema viljelyksineen ja tilakeskuksineen.
Orimattila	Heinämaan kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemassa tiivistä ryhmäkylää ympäröivät laajat pellot. Maisemassa on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Orimattila	Porvoonjokilaakson kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alue on pääosin myös valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita. Maisemassa on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Orimattila	Mallusjärven-Porvoonjoen kulttuurimaisema	Porvoonjoen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alue on pääosin myös valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita. Maisemassa on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Padasjoki	Hinttolansaari	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Kansallispuiston läheisyydessä oleva saari, jossa on vanhaa viljelysmaisemaa.
Padasjoki	Petäjäsaari	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Kansallispuiston keskellä oleva saari.
Padasjoki	Pallitta–Tyllänmäen maisema-alue	Länsi-Padasjoen metsäylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti arvokas harjumaisema.
Padasjoki	Virmaila-Salo	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava maisema-alue. Kansallispuiston ympäröimä yksityinen alue.
Padasjoki	Pitkäniemi	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava maisema-alue. Kansallispuiston ympäröimä yksityinen alue.
Padasjoki	Virmailansaaren maisema-alue	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava maisema-alue. Virmailansaaren Mäkelän maisema-alue.
Padasjoki	Toritunharjun maisema-alue	Länsi-Padasjoen metsäylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemallisesti merkittävä harjumuodostuma, josta avautuu viljelysmaisemia.
Padasjoki	Kasiniemen maisema-alue	Länsi-Padasjoen metsäylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti arvokas vesi-, kylä- ja tiemaisemaan liittyvä alue melontareitin varrella. Alueeseen kuuluu myllymiljö.
Padasjoki	Isoharjun maisema-alue	Länsi-Padasjoen metsäylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemallisesti merkittävä harjumuodostuma.
Padasjoki	Virmailansaaren sisäntulomaisema	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti arvokas sisäntulomaisema Kelloalammella mantee-reen ja Virmailansaaren välillä.
Padasjoki	Arrakosken kulttuurimaisema	Länsi-Padasjoen metsäylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu vanhan mylly- ja sahatteollisuuden leimaama tiivis kylä.
Padasjoki	Ratianharju	Päijänteen vuorimaan ja Etelä-Päijänteen viljelyseudun rajavyöhykkeellä sijaitseva maisema-alue.
Padasjoki	Mainiemen kulttuurimaisema	Päijänteen vuorimaan ja Etelä-Päijänteen viljelyseudun rajavyöhykkeellä sijaitseva maisema-alue.
Padasjoki	Kartanon peltolaue	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue.
Padasjoki	Saksalan kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu kulttuurihistorialtaan valtakunnallisesti arvokas Saksalan kartanoalue.
Padasjoki	Autoisten ja Vesijaon kulttuurimaisema	Länsi-Padasjoen metsäylängön maisematyyppiä edustava maisema-alue. Alue on valtakunnallisesti arvokasta Autoisten-Vesijaon maisema-alueita ja alueella on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.
Padasjoki	Nyystölän kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaa hallitsevat avoimet, metsiin ja Päijänteeseen rajautuvat laajat ja kumpuilevat peltovainiot.
Padasjoki	Maakesken kulttuurimaisema	Etelä-Päijänteen viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu kulttuurihistorialtaan valtakunnallisesti arvokas Maakesken kyläympäristö.
Sysmä	Nikkaroisten maisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti arvokas Nikkaroisten kylän tienvarsimaisema.
Sysmä	Valittulan kylän maisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Rautakaudelta periytyvä maisema on säilynyt pienipiiriteisenä.
Sysmä	Leenharjun eteläosan maisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maakunnallisesti arvokas harjumaisema- ja muodostelma.
Sysmä	Salonniemen ja Kotiniemen maisema-alue	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemallisesti arvokas tienvarsinäkymä.
Sysmä	Karilanmaan kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu laajoja peltonäkymiä ja maakunnallisesti arvokasta rakennettua ympäristöä.
Sysmä	Rannan kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu Rannan kartanomiljö peltovainioineen.
Sysmä	Liikolan kylämaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemallisesti hienolla paikalla sijaitseva kyläympäristö, jossa on ollut asutusta jo kivikaudella.
Sysmä	Otamon kylän kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemassa viljeltyt pellot yhdistävät talot toisiinsa. Maisemaan kuuluu myös arvokasta rakennettua ympäristöä.
Sysmä	Suopellon huvila-asutuksen alue	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava vapaa-ajan asumisen maisema-alue, joka on myös valtakunnallisesti arvokas. Maisemaan kuuluu arvokasta rakennettua ympäristöä.
Sysmä	Päijätsalon maisema-alue	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava maisema-alue, joka on myös valtakunnallisesti arvokas.
Sysmä	Hovilan kartano ja kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu Hovilan kartanon arvokasta rakennettua ympäristöä peltovainioineen.
Sysmä	Nuoramoisten kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluvat Uusi-Olkolan, Vanha-Olkolan ja Nordenlundin kartanomiljööt sekä Nuoramoisten koskimaisema.
Sysmä	Virtaankosken kulttuurimaisema	Sysmän–Hartolan viljelyseudun maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluvat Virtaan kartanomiljööt.
Sysmä	Rapalan kulttuurimaisema	Päijänteen vuorimaan maisematyyppiä edustava maisema-alue. Maisemaan kuuluu arvokasta Rapalan kartanon rakennettua ympäristöä.

LÄHTEET

Alalammi, P. (toim.) 1993. Suomen kartasto 350. Maisemat, asuinympäristöt. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Forssa: Forssan kirjapaino.

Alanen, T., Ekberg, H. & Kepsu, S. 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. Tampere: Tamprint.

Alvik, R. 2002. Aikamatka esihistoriaan. Päijät-Hämeen esihistoriaa ja kohteita kulttuurimatkaillijalle. Lahti: Lahden kaupunginmuseo, arkeologian yksikkö.

Granö, J.G. 1932. Suomen maantieteelliset alueet. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Harju, E.-S., Strang, J., Hällström, C.P. & Hermelin, S. G. 2005. Suomen karttakirja 1799: C.P Hällströmin Suomi-kartasto. Genimap. Porvoo: WS Bookwell.

Heinonen, J. 1997. Päijät-Häme I. Päijät-Hämeen liitto, Lahden kaupunki. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hovi, A. 2000. Päijät-Hämeen perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut 190. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

Jutikkala, E. (toim.) 1957. Hämeen historia II. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.

Jutikkala, E. (toim.) 1969. Hämeen historia IV:1. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.

Jutikkala, E. (toim.) 1974. Hämeen historia IV:2. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.

Kalliola, R. 1973. Suomen kasvimaantiede. Porvoo: WSOY.

Lahden luonto. 2000. Biologian ja maantiedon opetuskohteet. Valvonta- ja ympäristökeskuksen julkaisuja, sarja A10/2000. Lahti: Lahden kaupungin painatuskeskus.

Lahelma, A., Hovi, A. & Poutiainen, H. 2002. Porvoonjoen yläjuoksun esihistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia kohteita Lahden, Hollolan ja Orimattilan alueella. Porvoonjoen asutustutkimus -hanke. Lahti: Lahden kaupunginmuseo.

Lehtipuu, E., Fogelberg, P. & Viertola, J. 1974. Suomen teiden historia I. Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys. Helsinki: Tie- ja vesirakennushallitus.

Maisemanhoito. 1993. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto. Maisema-alue työryhmän mietintö I. Mietintö 66/1992. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Mäkinen, J. (toim.) 2005. Päijänteen alueen luontokohteiden inventoinnit. Alueelliset ympäristöjulkaisut 413. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.

Palmu, J.-P. 2001. Asikkala: Jääkausi: Ice Age route. Päijännetalon julkaisuja. Markprint Oy.

Poutiainen, H. (toim.) 2002. Sukupolvien maisema. Porvoonjokilaakson kansallismaiseman syntyvaiheita. Lahden kaupunginmuseo. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Purhonen, P. (toim.) 2001. Maiseman muisti: Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännekohteet. Helsinki: Museovirasto.

Putkonen, L. 1983. Päijät-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet. Täydennys selvitys. Päijät-Hämeen seutukaavaliitto A 14, 1984. Lahti: Lahden Kirjapaino ja Sanomalehti Oy.

Rakennettu kulttuuriympäristö. 1993. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki: Karttakeskus.

Salonen, K. 1998. Ylinen Viipurintie. Hämeen liiton julkaisu V:45. Hämeenlinna: Hämeen liitto.

Salpausselkä ja jääkaudet. 1994. Lahden kaupunginmuseo, Geologian tutkimuskeskus. Lahti: Lahden kaupunginmuseo.

Somerpallo, S. & Luppi, P. 2003. Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys. Hämeen liiton julkaisu II:190. Hämeen liitto, Hämeen ympäristökeskus, Hämeen ammattikorkeakoulu. Hämeenlinna: Hämeen liitto.

Suomen asutus 1560-luvulla. Kartasto. 1973. Pohjoismaisen autiotilatutkimuksen Suomen jaosto. Suomen historiallinen seura. Käsikirjoja VII. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.

Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. 1973. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja N:o 4. Helsinki: Helsingin yliopisto, historian laitos.

Suomen Kartasto. 1992. Geologia, vihko 123-126. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki.

Suomen Kartasto. 1992. Asutus, vihko 153. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

Suomen Kartasto. 1986. Maanpinnan muodot, vihko 121-122. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

Suomen Kartasto. 1986. Vedet, vihko 132. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Helsinki: Karttakeskus.

Takala, H. 2004. Lahden Ristola ja Etelä-Suomen varhaisin jääkauden jälkeinen asuttaminen. Lahden kaupunginmuseo. Jyväskylä: Gummerus.

SÄHKÖISET LÄHTEET:

Lehtinen, A. 2000. Veden maantiede eli mitä tapahtui vedenpaisumuksen jälkeen? Elore 1/2000. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Joensuu. (http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_00/leh100.html 21.4.2006).

(<http://www.paijat-hame.fi/maka/selvitykset/MARYNET/fmary.html>, 20.4.2006).

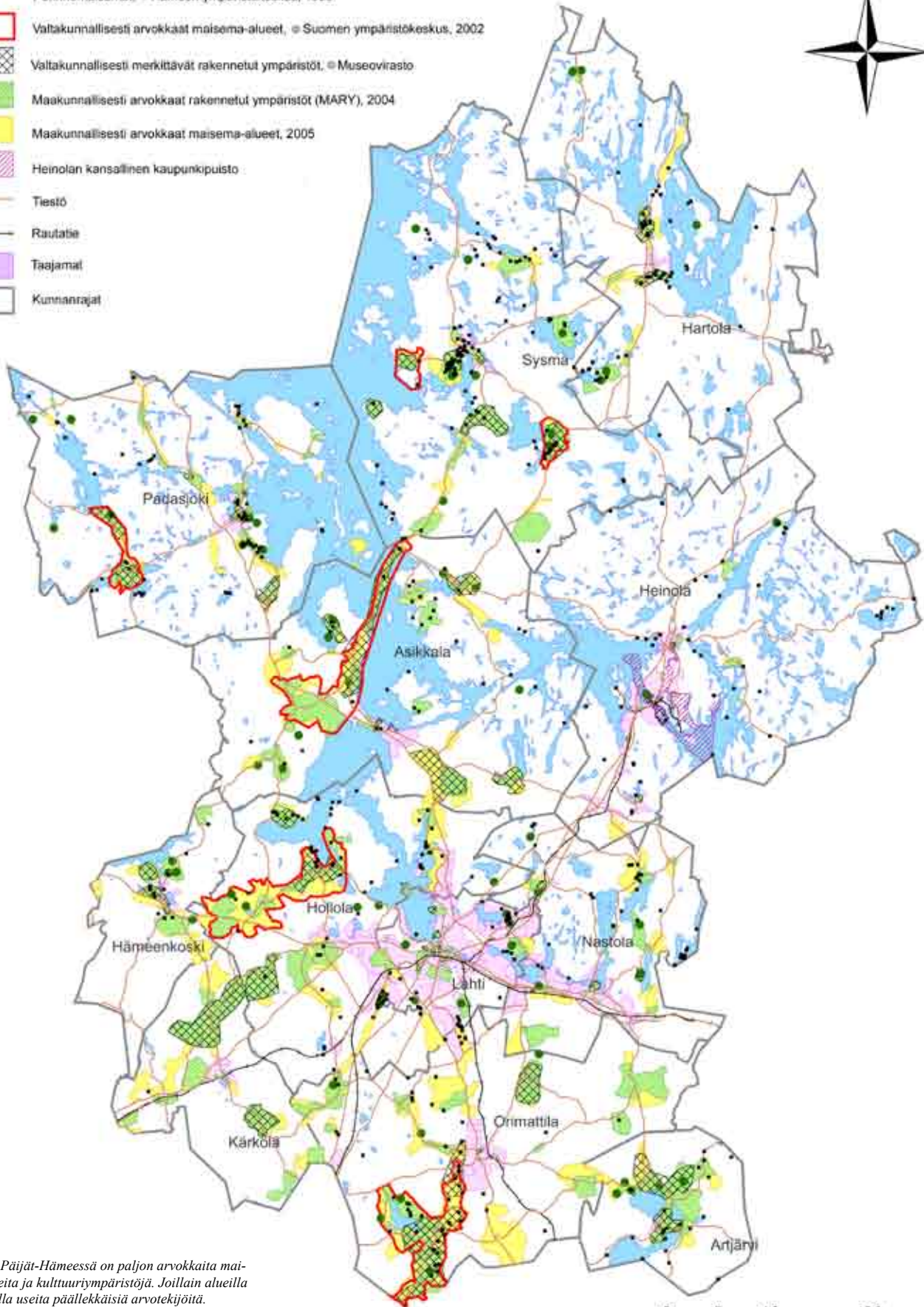
(http://www.rakennusperinto.fi/muuta/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/#rakennettu_kulttuuriymparisto. 24.5.2006)

LIITE 1.

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt

- Kinteät muinaisjäännökset, © Museovirasto, 2004
- Perinnemaisemat, © Hämeen ympäristökeskus, 1999
- ▭ Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, © Suomen ympäristökeskus, 2002
- ▨ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt, © Museovirasto
- ▭ Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt (MARY), 2004
- ▭ Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, 2005
- ▨ Heinolan kansallinen kaupunkipuisto
- Tiestö
- Rautatie
- ▭ Taajamat
- ▭ Kunnanrajat

Kuva 92. Päijät-Hämeessä on paljon arvokkaita maisema-alueita ja kulttuuriympäristöjä. Joillain alueilla saattaa olla useita päällekkäisiä arvotekijöitä.

0 5 10 20 km

LIITE 2.

PÄIJÄT-HÄMEEN VALTAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT KULTTUURIHISTORIALLISET YMPÄRISTÖT (MAI-hankkeen jaottelu)

	1. Kylä- ja kulttuurimaisema	2. Kirkonkylä	3. Kartano	4. Puisto	5. Kirkko ympäristöineen	6. Liikennehist. kohde	7. Teollisuushist. kohde	8. Asuinalue/kaupunginosa	9. Julkinen alue	10. Puolustusvoimien alue	11. Urheiluun liittyvä alue
ARTJÄRVI											
1. Suurikylän-Vuorenmäen alue	x	x			x						
2. Kinttulan kno ja kulttuurimaisema			x								
3. Ratulan-Hietanan kulttuurimaisema	x		x								
ASIKKALA											
4. Asikkalan kk:n ja Pulkkilanharjun kulttuurimaisema	x	x			x						
5. Vähä-Äiniön kylä ja kulttuurimaisema	x										
6. Kalkkisten kylä ja Kymenvirran kulttuurimaisema	x					x					
7. Vääksyn kanava ymp. ja Anianpellon markkinapaikka						x					
8. Vesivehmaan kylä ja kulttuurimaisema	x										
9. Urajärven kulttuurimaisema	x		x								
HARTOLA											
10. Tainionvirran kulttuurimaisema	x		x								
11. Ruskealan ja Kirkkolan kylien kulttuurimaisema	x		x								
HEINOLA											
12. Maaherranpuisto ja seminaarialue				x				x	x		
13. Heinolan kko, tapuli ja entinen pappila					x						
14. Harjupuisto				x							
15. Jyrängön kulttuurimaisema				x							
16. Kirkonseudun kulttuurimaisema (mlk)	x	x			x						
17. Nynäsin kartano ja puisto (mlk)			x	x							
18. Vierumäen urheiluopisto ymp. (mlk)											x
HOLLOLA											
19. Hollolan kk:n kulttuurimaisema	x	x	x								
20. Laitilan kartano ja kulttuurimaisema	x		x								
21. Voiston ja Tennilän kulttuurimaisemat	x		x								
HÄMEENKOSKI											
22. Kosken kk ja Teurojoen kulttuurimaisema	x	x			x		x				
23. Kurjalan kno ja kulttuurimaisema	x		x								
KÄRKÖLÄ											
24. Kärkölän kk ja kulttuurimaisema		x		x							
25. Uusikylän kulttuurimaisema	x										
26. Järvelän rautatieasema						x					
LAHTI											
27. Lahden ydinkeskusta								x			
28. Lahden urheilukeskus, Salpausselkä											x
29. Vesijärven sataman ympäristö						x					
30. Anttilanmäen esikaupunkialue								x			
31. Hennalan kasarmialue										x	
32. Tapanilan puutaloalue								x			
33. Mukkulan kartanomiljö			x								
NASTOLA											
34. Kirkonkylän kulttuurimaisema	x	x			x						
35. Erstan kno ja puisto			x	x							
36. Seestan kno ja kulttuurimaisema	x		x								
37. Toivonojan kno ja kulttuurimaisema	x		x								
ORIMATTILA											
38. Orimattilan kirkonkylä		x			x						
39. Porvoonjokilaakson kulttuurimaisema	x		x								
40. Mallusjärven-Porvoonjoen kulttuurimaisema	x		x								
41. Heinämaan kylä ja kulttuurimaisema	x										
PADASJOKI											
42. Padasjoen kirkonkylä		x			x						
43. Saksalan kno ja kulttuurimaisema	x		x								
44. Mainiemen sahan ympäristö							x				
45. Arrakosken kulttuurimaisema	x						x				
46. Auttoisten kylä ja kulttuurimaisema	x										
47. Vesijaon kylä ja kulttuurimaisema	x										
48. Maakesken kylä ja kulttuurimaisema	x										
SYSMÄ											
49. Sysmän kirkonseutu		x			x						
50. Otamon kylä ja kulttuurimaisema	x										
51. Rapalan kno ja kulttuurimaisema	x		x								
52. Tainionvirran ja Virtaankosken kulttuurimaisema	x		x								
53. Nuoramoisten kulttuurimaisema	x		x								
54. Suopellon huvila-asutus								x			

LIITE 3.

VALTAKUNNALLISESTI ARVOKKAAT MAISEMA-ALUEET PÄIJÄT-HÄMEESSÄ

Kastari-Hatsina-Kutajoki

Sijainti	Hollola, Hämeenkoski
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Päijänteen seutu
Pinta-ala	5000 hehtaaria

Maisema-alue on omaleimainen, I Salpausselän pohjoisrinteille muodostunut kulttuurimaisema. Se edustaa hyvin hoidettua Päijänteen seudun viljelymaisemaa.

Maisemakuva

Hollolan vanha kirkonkylä on maisemallisesti arvokas kokonaisuus. Maisemaa jäsentävät Salpausselästä erkaneva harju sekä Vesijärven näkymät. Kirkonkylän maisemallista arvoa lisää kulttuuriirteiden kerroksellisuus. Keski-ikäinen maantie, Ylinen Viipurintie tiivistyy kirkonkylässä vanhojen rakennusten reunustamaksi kyläraitiksi. Kylää kehystää tasapainoinen viljelymaisema. Kirkon itäpuolella avautuu laaja Pyhäniemen kartanoon ulottuva viljelymaisema. Pyhäniemen kartano edustaa alueen hämäläistä suurmaanomistusta ja siellä kehittyneitä varhaisia teollisuutta. Uskilassa, Hatsinassa, Sairakkalassa ja Kastarissa avautuu myös kaunis tasapainoinen hämäläinen kulttuurimaisema viljelyksineen.

Luonnonpiirteet

Alueen luonnonpiirteitä hallitsevat voimakkaat harjumuodostumat: I Salpausselkä sekä siihen liittyvät muodostot. Alueen kaakkoispuolella olevaa Salpausselän ns. Lahden mutkaa voidaan pitää Suomen suurimpana hiekk- ja soramuodostumana, joka on syntynyt useiden huomattavien jäätikköjen yhtymäkohtaan. Alue kuuluu valtakunnalliseen harjensuojeluohjelmaan.

I Salpausselästä koilliseen kulkevalla Kiikunmäen harjulla on kookkaita lähteitä, jotka ovat arvokkaita hydrologisina erityiskohteina ja myös kasvillisuutensa puolesta.

Alueen järvistä Kirkonselkä Vesijärven, Kutajärvi ja Sairakkalanjärvi kuuluvat valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan. Uskilan kylässä on lääninhallituksen päätöksellä rauhoitettu kuusi-valtainen rinnelehto. Harjualueen metsät ovat tavanomaista kuusivaltaista kangasmetsää. Maisema-alueella on vielä jonkin verran hoidettuja perinnetähtiä, esimerkiksi lampaiden laiduntama, jykkeä havupuita kasvava edustava hakamaa Kirkon ja Uskilan välillä.

Kulttuuriirteet

Alueen vanhasta kulttuurihistoriasta kertovat monet huomattavat esihistorialliset muinaisjäännökset. Alueella on sijainnut kaksi muinaislinnaa sekä useita rautakautisia kalmostoja.

Hollolan keskiaikainen kirkonkylä on arvokas esimerkki hämäläisen asutuksen varhaisimmista ja vauraimmista osista. Hollolan harmaakivikirkko on rakennettu vuoden 1480 vaiheilla ja se on Suomen suurimpia keskiaikaisia kivikirkkoja. Se on restauroitu. Kirkon vieressä seisoo korkea 1800-luvun alun uusklassistinen kellotapuli. Kirkon ympärille rakentunut kirkonkylä sisältää näkyvästi useita kerrostumia kulttuurihistorian eri vaiheista. Kirkkoa vastapäätä sijaitsevalla vanhalla kunnantuvalla on merkittävä asema maisemassa. Kirkon pohjoispuolella kohoaa Kapatuosian linnanmäki, joka on luultavasti ollut käytössä rautakaudelta varhaiskeskiajalle. Hatsinan suunnasta Hollolan kirkolle johtava Ylinen Viipurintie on ainakin keskiaikaista perua.

Nykyinen seurakuntatalo toimi pappilana jo keskiajalla ja oli aikoinaan Kaakkois-Hämeen mahtavimpia viljelystiloja. Vuosina 1556–1571 se oli Hollolan kuninkaankartano ja Hollolan voutikunnan hallinnollinen keskus. Vanha pappila on puistoituttuun ja puutarhoineen arvokas osa kirkonkylän perinteistä kulttuurimaisemaa.

Pyhäniemen kartanon alueen asutus on todennäköisesti rautakautista perua. Asiakirjoissa kylä mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1467. Kylän suurimmista tiloista muodostettiin Pyhäniemen kartano 1700-luvun lopulla. Kartano on ollut maanviljelyksen kehittämisen edelläkävijä. Lisäksi siellä on harjoitettu varhaisia teollisuustoimintaa. Kartanon rakennukset muodostavat arvokkaan kokonaisuuden. Rakennuksia ympäröi tuuhea puisto ja pihasta johtaa kaunis puukuja Hollolan kirkon suuntaan. 1930-luvulla Pyhäniemen kartano toimi useiden kotimaisten elokuvien näyttämönä. Nykyään siellä pidetään taidenäyttelyitä.

Hollolan kirkon lähetyksillä sijaitseva Uskilan kylä kuuluneen alueen vanhimpaan asutuskerrostumaan. Kylän talot sijaitsevat pääosin ikivanhan maantien varsilla. Hatsinan kylä on kulttuuriirteiltään vanhaa ja vaihtelevaa. Kyläkeskus sijaitsee korkealla kumpareella. Kylän halki virtaavassa Myllypurossa oli tämän vuosisadan alussa useita kotitarvemyllyjä. Sairakkalan kylä oli vuonna 1432 huomattava keskus, sillä se sijaitsi Ylinen Viipurintien sekä Kärkölän kautta etelään johtavan maantien risteyksessä. Teiden risteyksessä sijaitseva kyläkauppa on toiminut samalla paikassa vuodesta 1885.

Kurhila-Pulkkiä

Sijainti	Asikkala
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Päijänteen seutu
Pinta-ala	5000 hehtaaria

Kurhila-Pulkkilan maisema-alueella on edustavaa Päijänteen seudun viljelymaisemaa ja edustavaa viljelymaisemaa sekä arvokasta harju- ja järviluontoa.

Maisemakuva

Maisemakuvaa luonnehtivat kauniisti kumpuilevat pelto. Laajoja näkymiä jäsentävät monet harjumuodostumat, II Salpausselkä, Rantaharju ja Pulkkilanharju. II Salpausselkä on laajojen viljelymaisemien kehys ja luo selkeän siluettin Vesijärven kaukomaisemaan. Kulttuurimaisemaa rajaavat myös selkeästi Päijänteen lahdet ja selät. Pulkkilanharju on arvokas maisemanähtävyys, jolta avautuvat molemmin puolin laajat Päijänteen järvimaisemat. Maisema-alue on vanhaa ja vaurasta maatalousaluetta.

Asikkalan kirkonkylässä maisemaa hallitsevat laajat peltoalueet. Pulkkilan kylässä on sekä vaihtelevaa ja pieni-irteistä maastoa että laajoja näkymiä.

Luonnonpiirteet

Päijänne ja Vesijärvi sekä rantoja hallitsevat harjumuodostumat ovat keskeiset luonnonelementit. Maisema-alue sijaitsee Etelä-Hämeen lehtokeskuksessa.

Valtakunnalliseen harjensuojeluohjelmaan kuuluva Aurinkovuori-Syrjänsupat on monipuolinen II Salpausselän reunamuodostuman osa, johon kuuluu deltamaisia ja selänemäisiä osia sekä siihen koillisesta yhdistyvä harjujakso, Rantaharju-Pulkkilanharju. Muodostuma erottuu selvästi ympäristöstään, sillä sen korkeimmat kohdat nousevat 70–80 metriä yläpuolelle. Rinteet ovat hyvin jyrkkiä ja monin paikoin on maastossa nähtävissä muinaisrannan merkkejä. Alueella on useita komeita, jopa 60 metriä syviä suppakuoppia. Harjun alue on kasvistollisesti merkittävä. Harjualueella kasvaa suurharvinaisuus alppivuokko. Muut harvinaiset kasvilajit, muun muassa lehtoneidonvaippa, kangasvuokko ja hietaorvokki sekä harjun paisterinteiden edustava lehtomainen kasvillisuus lisäävät luonnonarvoa.

Vaikka alue on säilynyt luonnontilaltaan yleisesti muuten hyvänä, on Aurinkovuoren etelärinteillä kolme suurehkoa maisemaa pahasti rumentavaa soranottoaikkua.

Tunnetun maisemanähtävyyden, Pulkkilanharjun molemmin puolin aukeavat laajat järvenselät: Päijänne ja Vesijärvi. Läheisiin Päijänteen saariin ja Pulkkilanharjulle on perustettu kansallispuisto. Pulkkilanharju on suurelta osin luonnonuojelualuetta. Sen luonnontila tosin on laskenut paikoin tiheä lomarakentaminen.

Kurhilassa on paikallisesti arvokas Häränsilmänojan lehto sekä luonnonuojelulain nojalla rauhoitettu kuusimetsikkö.

Kulttuuriirteet

Asikkala on jo varhain ollut asuttua ja vaurasta maatalousaluetta. Asikkala mainitaan ensi kerran vuonna 1442. Asutuksen todellisesta iästä ei kuitenkaan ole tietoa. Ala-Lusilan mailla sijaitseva Linnavuori saattaa viitata rautakautiseen asutukseen, ja Pulkkilan kylän mailta on tehty rautakautisia esinelöytöjä.

Suurin osa viljelyksistä sijaitsee loivasti kumpuilevilla rinteillä. Rakennuskanta on suureksi osaksi vanhaa ja muodostuu taajamien ulkopuolella lähinnä vanhoista talonpoikaistiloista.

Asikkalan kirkonkylän kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaimpia rakennuksia ovat komeasti kirkonmäellä seisova lainajyvaston hirsinen pitäjänmakasiini, kirkonkylän vanha kansakoulu sekä vanhoista rakennuksista koottu kotiseutumuseo. Kirkonkylän tuntumassa sijaitsevan Ylä-Lusilan vanhan kantatilan rakennukset muodostavat eheän ja perinteisen kokonaisuuden.

Asikkalan ja Pulkkilan kylät ovat melko tasaista viljelymaisemaa, jota halkoo vanha maantie. Maisemaa hallitsee metsäisellä rinteellä sijaitseva Asikkalan kirkko. Kirkonkylässä on säilynyt kappale vanhaa kyläraittimijöötä.

Kurhilan ja Hillillän kylät mainitaan ensi kerran jo 1440-luvulla. Nämä Vesijärven pohjoisrannalla sijaitsevat kylät muodostavat peltoaukeineen avaran viljelymaiseman. Kylien läpi johtaa keskiaikainen maantie, jonka varrelle pääosa asutuksesta on nauhamaisesti sijoittunut. Vanhaa rakennuskantaa on monilla tiloilla. Kauniisti peltoaukean laidalla sijaitseva Koppoelan tila on kansatieteellisesti ja maisemallisesti arvokas, hirsipintaisista rakennuksista muodostuva kokonaisuus. Pihapiirissä on luonnonmuistomerkiksi rauhoitettuja komeita puita.

Läheinen Vääksyn kanava on kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas perinnemaisema. Sen yhteys maisema-alueeseen on kuitenkin katkennut kanavaa ympäröivän taajaman perinteistä miljöötä kunniottamattoman rakentamisen takia. Aurinkovuoren poikki suunniteltu Sysmän tien oikaisu on myös uhka maisemalle.

Auttoinen ja Vesijako

Sijainti	Padasjoki
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Päijänteen seutu
Pinta-ala	1300 hehtaaria

Auttoisen–Vesijaon kulttuurimaisema on kahden perinteisen kylän sekä niitä ympäröivän hyvin vaihtelevan viljelymaiseman muodostama pienipiirteinen kokonaisuus. Alueen arvo perustuu kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin kyliin sekä tasapainoiseen viljelymaisemaan.

Luonnonpiirteet

Alueen pinnanmuodot edustavat vaihtelevuudessaan ja pienipiirteisyydessään Päijänteen seudun ominaispiirteitä. Korkeus merenpinnasta on enimmäkseen 100 ja 150 metrin välillä, mutta Auttoisten puolella laajat alueet nousevat selvästi korkeammalle. Alueen savikot ovat niukka-alaisia, ja maa on useimmiten moreenin peittämää. Kyliä ympäröivät laajat metsäalueet sekä lukuisat järvet.

Jamoinjärveltä pohjoiseen Hankajärvien kautta kulkeva harjujakso jatkuu Vesijaon kylään saakka ja muodostaa siellä kylämaiseman selkärangan. Mataluudestaan (20–25 m) huolimatta harju erottuu ympäröivästä maisemasta selvästi ja etenkin Hankajärveen ulottuvat niemet ovat maisemallisesti kauniita. Pitkäniemi ja niemen eteläpuolinen osa ovat parhaiten säilyneitä, kun taas pohjois- ja itäosien luonnontilaisuutta ja maisema-arvoa ovat heikentäneet hakkuut. Suhteellisen karusta luonnostaan huolimatta Auttoisen–Vesijaon alue kuuluu Etelä-Hämeen lehtokeskukseen. Takaperänharjuilla kasvaa lehtokasvillisuuden lisäksi vaateliita harjukasveja, esimerkiksi hietaorvokkia, häränsilmiä ja nuokkukohokkia.

Maisema-alueella on verraten runsaasti niiton ja laidunnuksen muovaamia perinnemaisemia, joista osaa vielä hoidetaan perinteisin menetelmin. Kasvistossa on monia kulttuurinseuralaislajeja – osa jopa uhanalaisia lajeja.

Kulttuuripiirteet

Keskiajalta peräisin oleva Auttoisen kylä sijaitsee melko laajan viljelymaiseman keskellä Jamoinjärven ja Kauttisjärven ympäröimänä. Kylä mainitaan asiakirjoissa ensimmäisen kerran vuonna 1464, ja uuden ajan alussa kylässä oli peräti 14 taloa. Auttoisen kylän ydinosa on edelleen tiiviin ryhmäkylän luonne. Asutus on keskittynyt tiheän kylätiestön ympärille, ja se erottautuu ympäröivästä maisemasta tiiviinä ryhmänä. Omat erityispiirteensä on Hanaporin alueella, jossa ruutotamiehille on viuhkamaisesti jaettu kullekin oma sarkansa. Pienet mökit sijaitsevat säännöllisesti tonttien tienpuoleisella sivulla. Viljelyksiä rajaavat etelässä Suurisuo ja pohjoisessa korkea metsäinen kannas sekä Haukkamäki. Tienoikaisu kylän itäpuolella on hajottanut kyläkuvaa jonkin verran.

Kylässä on runsaasti jäljellä vanhaa ja kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa monilla tiloilla. Kylä-Luukkaan tilan rakennukset sijaitsevat kyläraitin varrella kolmiomaisen umpiipihan muodossa. Tilan runsas ja omaleimainen rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta.

Myös Vesijaon eli Vesijakaan kylästä ovat ensimmäiset tiedot vuodelta 1464. Uuden ajan alussa kylässä oli jo 11 taloa. Vesijaon kylä on aito esimerkki hämäläisestä harjunrinteeseen ja sitä seurailevan kyläraitin varteen muodostuneesta nauha-asutuksesta. Kylän rakenne on edelleen hyvin selkeä. Tie kulkee kylän keskellä maisemallisesti korkeimmalla kohdalla. Sen varteen ovat sijoittuneet julkiset rakennukset kuten kauppa, koulu ja seuratalo, mutta mitään varsinaista keskusta ei nauhamaisen rakenteen vuoksi ole havaittavissa. Kylän viljelykset sijaitsevat rakennusten tavoin tien molemmin puolin. Vesijaon kylä on kaiken kaikkiaan noin neljä kilometriä pitkä ja kilometrin levyinen, ja se päättyy pohjoisessa Vesijakaan järveen.

Vesijaon kylässä on säilynyt runsaasti kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Skytän kartano on vanha, ainakin 1500-luvulta peräisin oleva säteri, jossa huomiota herättävät erityisesti vanha, kivinen karjarakennus sekä aittarivi. Pihaan johtaa komea koivukuja. Vanhoja kauniita rakennuksia on Hokan, Jussilan ja Jyväsen tiloilla. Lisäksi liitasten tila lukuisine vanhoine talousrakennuksineen ja maantien varressa sijaitseva Riihimäen tila muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden.

Kuva 93. Laidun Sysmän Nuoramoisissa. Carita Uronen, 2005

Nuoramoinen

Sijainti	Sysmä
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Päijänteen seutu
Pinta-ala	800 hehtaaria

Nuoramoisten maisema-alue edustaa Päijänteen seudun viljavia ja vauraita piirteitä kuvastavaa kartanokulttuurimaisemaa.

Maisemakuva

Nuoramoisten alue on puoliavointa maanviljelymaisemaa. Sitä leimaavat suuret kartanot vanhoine rakennusryhmineen, vehreine puutarhoineen ja koivukujineen sekä kumpuleivine viljelyksineen. Kulttuurimaisemaa täydentävät edelleen käytössä olevat vanhat laajat hakamaat. Peltojen takaa siintele Nuoramoisjärvi.

Kulttuurimaisema on tasapainoista ja kaunista. Oman erikoispiirteensä maisemaan tuo myllykoski, jonka puistomaiset rannat lisäävät maiseman hoidettua leimaa.

Maisemaa rikkovat Mäntymäen sorakuopat sekä kylän halki oittu maantie, joka katkaisee yhden Suomen pismimmistä koivukujista.

Luonnonpiirteet

Alue on pinnanmuodoiltaan vaihtelevaa mäkiamaa. Maaperä on moreenia, mutta paikoin esiintyy lukuisia. Luonto on voimakkaasti maanviljelyn muovaamaa ja laajoja viljelyksiä laittavat metsäkaistaleet ja koivikkoiset haat. Alueen perinnemaisemat ovat poikkeuksellisen laajoja ja edustavia.

Nuoramoisjärven rannalla on laaja koivikkoinen lehto. Valoisassa, rehevässä ja runsaasti laho-puuta sisältävässä lehdossa elää uhanalainen valkoselkätikka. Samalla alueella asustaa myös pikkutikkoja ja liito-oravia.

Kulttuuripiirteet

Nuoramoisten kylässä on ollut asutusta jo rautakauden loppupuolella (500–600 jKr.) asti, mistä kertovat lukuisat, etenkin Nordenlundin kartanon alueelta tehdyt esihistorialliset löydöt. Historiallisissa lähteissä kylä mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1405. Nuoramoinen on ollut merkittävä kylä Sysmän kunnan historiassa.

Kartanoasutus on ominaista sekä Nuoramoisten kylälle että koko Sysmän alueelle. Tälle on seudun tarustossa oma selityksensä. Kylällä on kolme merkittävää kartanoa. Nordenlundin kartano perustettiin vanhasta säteriratsutilasta 1600-luvun alussa. Hirsinen komea päärakennus on 1800-luvun alusta ja vanhoja rakennuksia ympäröi komea puisto. Päätielle ja rantaan johtavat koivukujat, ja järven rantaan reunustavat istutetut koivuviristöt. Kokonaisuus on eheä ja hyvin hoidettu. Vanha-Olkkola on vuonna 1789 jaetun ratsutilan kantatila. Hirsistä, vuodelta 1884 peräisin olevaa päärakennusta ympäröi vanha puisto. Pihaan johtaa koivukuja. Uusi-Olkolan arvokas päärakennus on vuoden 1789 jaon yhteydessä rakennettu. Komean puiston keskelle johtaa vaahterakuja. Kylän muut tilat mukautuvat kartanomaisemaan ja luovat kulttuuripiirteiden sosiaalista kerroksellisuutta.

Nuoramoistenkoski on historiallinen mylly- ja voimalaitospaikka. Kosken rannalla oli jo 1500-luvulla mylly. Nykyiset mylly- ja voimalaitosrakennukset ovat peräisin 1920-luvulta. Vanhalta sillalta avautuu kaunis näkymä koskelle.

Päijätsalo

Sijainti	Sysmä
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Päijänteen seutu
Pinta-ala	800 hehtaaria

Päijätsalo on luonnonpiirteiltään arvokas Päijänteen saari. Se on jo kauan ollut suosittu retkeilykohde.

Maisemakuva

Päijätsalon maisemakuvaa luonnehtivat kiviset rannat ja vehmas kasvillisuus. Saarimaisemaa hallitsee rannasta nouseva korkea vuori, jolta avautuvat vaikuttavat näkymät Päijänteelle. Saaren mantereen puoli on näkymiltään monipuolinen, rikkonaisten salmien ja lahdelmien mosaikki. Saaren pohjoispuolella on Suopellon vanhoista huviloista muodostuva kulttuurimaisema.

Luonnonpiirteet

Päijätsalon erottaa mantereesta hyvin rikkonainen salmien ja kapeikkojen ketju. Saari on pinnanmuodoiltaan vaihtelevaa vuorimaata, jossa kallioiperän päällä on moreenipeite.

Päijätsalon luonto on säilynyt lähes alkuperäisenä, ja saari onkin arvokas ja suosittu retkeilykohde. Alueen kasvillisuus on rehevää ja vaihtelevaa. Saarta hallitsevat tuoreet mustikatyyppin metsät lukuun ottamatta vuoren lakea, jota peittää kuiva männikkö. Päijätsalon harvinaisia kasveja ovat uhanalaiset kirkiruoho ja vuorimunkki.

Osa Päijänteen rannasta 80 metrin korkeuteen kohoavasta vuoresta, Pyydyniemi sekä Hattusaari kuuluvat luonnonsuojelulain nojalla vuonna 1985 rauhoitettuun alueeseen. Täällä on kuusikon joukossa vanhoja aarnimäntyjä.

Päijätsalon ympäristön vesialueiden pienet, rakentamattomat saaret muodostavat kasvillisuudeltaan ja maisemallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Saaret ja rantaniityt ovat tärkeitä lintujen pesimäalueita.

Kulttuuripiirteet

Päijätsalo on mainittu kirjallisuudessa ensimmäisen kerran vuonna 1792, jolloin sen sanottiin olevan yksi Sysmän merkittävimmistä vuorista. Päijätsalon vuoren korkeimmalle kohdalle rakennettiin hirsinen näkötorni vuonna 1899. Läheisen Suopellon huvilayhdyskunnan asukkaat ovat perustaneet Päijätsalon osuuskunnan, jonka tehtävänä on edesauttaa Päijätsalon säilymistä ja suojelua sekä ylläpitää näkötornia.

Päijätsalon alkuperäistä luontoa halkovat vain merkityt luontopolut sekä muutama metsätie. Rannalla on joitain kesäasuntoja. Pyydyniemessä on uusi laivalaituri ja retkeilyalue.

Porvoonjokilaakso

Sijainti	Porvoo, Porvoon mlk, Askola, Pukkila, Orimattila; Etelä-Suomen lääni
Maisemamaakunta	Eteläinen rantamaa, Eteläinen viljelyseutu
Pinta-ala	13 000 hehtaaria

Porvoonjokilaakso on edustavaa Eteläisen viljelyseudun kulttuurimaisemaa. Sen arvo perustuu viljavuuteen ja sen hoidettuun, loivasti kumpuilevaan viljelymaisemaan sekä vanhaan rakennus- ja asutuskulttuuriin.

Maisemakuva

Maisemassa ovat selvästi havaittavissa alueen iverin kulttuuri ja seudulle tyypillinen luonto. Vuosisatainen maanviljely on sulautunut laakson luonnonpiirteiden kanssa tasapainoiseksi ja selkeäksi kokonaisuudeksi. Jokilaaksossa vuorottelevat laajat, kumpuilevat ja metsäsaarekkeiden rikkomat viljelykset, matalat moreenimäet sekä kalliot ja harjanteet. Paikoin joki on uurtanut tiensä moreeniin harjanteen tai kallioalueen läpi ja virtaa kapeassa, jyrkkärinteisessä ja metsän varjostamassa uomassa hiljaisena koskena.

Luonnonpiirteet

Porvoonjoki saa alkunsa I Salpausselän etelärinteiden lähteistä, jatkaen kohti etelää ja virraten lopulta Porvoon kaupungin halki Suomenlahteen. Mallusjärvellä laajoihin ja loiviin rantaviljelyksiin luovat vaihtelua ja jylhiäkin yksityiskohtia kallioiset moreeniselänteet ja -kumpareet. Pukkilan seudulla ja sen eteläpuolella maasto on hyvin vaihtelevaa. Laakson rinteiltä avautuu voimakaspiirteisiä näkymiä jokilaaksoon. Pukkilan ja Askolan välillä joki häviää havumetsän ja jyrkkärinteisen kalliomaaston suojaan ja ilmestyy jälleen näkyviin asutulla alueella ennen Askolan kirkonkylää. Askolasta etelään jokilaakso jatkuu avarana kumpuilevana viljelylaaksona, muutamassa kohdassa kanjonimaiseksi kaventuena ja laajeten taas viljelytasangoksi, jota metsäiset moreenimäet etäällä reunustavat. Alajuoksulla joen länsirantoja luonnehtivat laajat viljelytasangot ja itärannan topografiaa muovaavat voimakkaat harjanteet, jyrkkärinteiset kumpareet ja kalliomäet. Itse joki ei vaihtelevassa maastossa ole maisemallisesti kovin hallitseva, mutta kumpareiden välissä mutkitellessaan luo viehättäviä näkymiä.

Porvoonjoessa on useita koskia, joista viimeisenä on putouskorkeudeltaan suurin Strömsbergin koski. Lähes kaikki kosket ovat padottuja. Niillä ei kuitenkaan tehdä voimakkaan vedenpinnan tai virtaaman säännöstelyä. Porvoonjoen vesi on luontaisesti sameaa ja veden laatu on runsaan asumajätevesi- ja hajakuormituksen vuoksi varsin huono.

Metsät ovat tyypillisesti tuoreita, kuusivaltaisia sekametsiä. Kallioharjanteilla ja harjuilla on pääosin komeita männiköitä. Koska jokilaakson savikorinteet on otettu tehokkaasti viljelyyn, on lehto- ja muita kasvillisuudeltaan reheviä alueita jäänyt vain jyrkkärinteisten koskien rannoille ja muille raivauskelvottomille paikoille. Tällaisia ovat muun muassa Bergstan puronvarsilehto Porvoon kaupungin kupeessa sekä Strömsberginkosken varressa sijaitseva rinnelehto. Porvoonjoen rannat ovat lähes vesirajaan asti viljeltyjä, ja usein pellon ja veden väliin jää vain hyvin kapea niittyöyrä. Ruovikkoista rantaa on vain paikoin alavimmilla alueilla.

Porvoon Linnanmäki on valtakunnalliseen harjajensuojeluohjelmaan kuuluva jyrkkärinteinen moreenikumpare. Mäellä on edustavaa pitkäaikaisen kulttuurin muovaamaa kuivaa niittyä ja ketoa, joilla kasvaa useita kulttuurin mukanaan tuomia harvinaisia kasveja, esimerkiksi ketokaunokkia ja kevätkynsimöä. Askolassa on laaja rauhoitettu hiidenkirnualue jylhässä kalliomaastossa Porvoonjoen rannassa.

Porvoonjoen valuma-alueeseen kuuluva Mallusjärvi on suuri, mutta matala järvi. Rannat ovat enimmäkseen loivia, mutta muuttuvat moreeniin harjanteiden kohdalla hyvinkin jyrkiksi. Pukkilan Kanteleenjärvi kuuluu valtakunnalliseen lintuvesiensuojeluohjelmaan.

Kulttuuripiirteet

Porvoonjokilaakson asutus on Eteläisen viljelyseudun vanhinta. Ensimmäiset asukkaat ovat tulleet jokilaakson eteläosan viljaville aavikoille, jotka on otettu hyvin varhain viljelykseen. Askolan kunnan alueella on erityisen runsaasti muinaisjäänköksiä, jotka kertovat kivikautisesta asutuskäytöstä ("Askolan kulttuuri"). Porvoon Linnanmäellä on ollut tärkeä merkitys seudun historiassa. Siellä sijaitsee tanskalaisen vuoden 1200 vaiheilla rakentama puinen vallihautojen ympäröimä varustus. Mäellä on edelleen linnoitusrakenteita valleineen ja hautoineen. Viereisellä Pikkuinnanmäellä on rautakautinen kalmisto ja mäen juurella, joen rannassa olevalla Marenin vesijätöalueella linnoituksen satama-alue. Marenilla on harvinaisia tulokaskasviljelejä.

Jokilaakson kyläkehittämiseen ovat vaikuttaneet maatalous ja varhainen teollisuus. Kylät ovat eteläisen viljelyseudun itäisille osille ominaisesti olleet tiheään rakennettuja ryhmäkyläjä. Niistä suurin osa on iso- ja uusjakojen yhteydessä hajonnut, mutta esimerkiksi Saksala on säilyttänyt perinteisen rakenteensa, ja siellä on runsaasti vanhaa rakennuskantaa jäljellä. Suomenkylä on perinteinen nauhamainen kylä harjun rinteessä.

Kylänsäksiksi jokilaakson asutusmaisemalle ovat tyypillisiä yksittäiset, suurehkot maatilat moreenikumpareiden rinteillä tai metsän laidassa. Lähellä Porvoon kaupunkia on joitakin suuria kartanoita laajoine viljelyksineen ja komeine rakennuksineen.

Alueen vanha rakennuskanta on enimmäkseen 1800-luvulta, mutta paljon on jäljellä myös 1700-luvun asuin- ja ulkorakennuksia. Uusi asutus on jokilaakson eteläosassa suurimmaksi osaksi vanhan rakentamisperinteen mukaista. Pukkilan tienoilla rakennuskanta on jo selvästi nuorempaa. Mm. Askolan keskustan tienoilla ja Porvoon kaupungin pohjoispuolella on myös perinteisiin sopimatonta uudisrakentamista. Mallusjärven alueen asutus on sijoittunut laaksoelänteille sekä niiden reunoihin. Joitain uudisrakennuksia on perinteisestä asutusrakenteesta poiketen ja maisemakuvaa rikkoen sijoitettu avoimille viljelyksille. Kyläkeskus on säilyttänyt melko tiiviin rakenteensa ja siellä on runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Mallusjoen kylän kulttuurimaisemaa on jonkin verran turmellut tienpinnan korotus. Mallusniemen kartano on kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas kokonaisuus.

Porvoonjoeka on käytetty varhaisen teollisuuden voimantehäteenä. Vakkolan koskessa on yhä toiminnassa oleva saha, jonka rakennukset muodostavat Askolan kyläkeskustassa perinteisen ja viehättävän kokonaisuuden. Orimattilan Tönnössä on maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas mylly. Sen vieressä oleva 1911 rakennettu betonikaarisilta on tiemuseokohde.

Pitkään karjattomana jatkuneen viljelyn seurauksena puuttuvat laidunnuksen muovaamat niityt, kedot ja hakamaat maisemakuvasta lähes täysin. Pari rantatöyräillä jäljellä olevaa niittyä elävöittävät peltomaisemaa. Toinen näistä, Onkimaan rantaniitty, sijaitsee Porvoonjoen mutkaan muodostuvan suvantopaikan rannassa ja on paitsi maisemallisesti, myös kasvillisuudeltaan edustava.

Kuva 94. Vesijako Padasjoella. Riina Puusaari, 2005

Eeva Aarrevaara, Carita Uronen, Tapani Vuorinen

PÄIJÄT-HÄMEEN MAISEMASELVITYS

Päijät-Hämeen maisemaselvitys kuvaa maakunnallisen maiseman toisistaan erottuvia osa-alueita tarkentaen valtakunnallista maisema-aluejakoa. Maakunnan maisematyypin erot perustuvat niin maiseman hallitseviin piirteisiin kuin asutushistoriaan-kin. Työ liittyy osana Päijät-Hämeen maakuntakaavoitukseen luonnehtien maiseman merkittäviä piirteitä eri puolilla maakuntaa. Maiseman tarkasteluun kuuluvat olennaisesti myös alueen esihistoria ja kulttuuriympäristöt. Lisäksi työssä tarkastellaan alueen kuntien keskustaajamia sekä maakuntakaavaan merkittyjä kyliä.

PÄIJÄT-HÄMEEN
LIITTO

HÄMEEN
YMPÄRISTÖKESKUS

Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarjat

A Tutkimuksia

B Oppimateriaalia

C Artikkelikokoelmat, raportit ja muut ajankohtaiset julkaisut

ISSN 1457-8328

ISBN 978-951-827-048-8